

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HISTORISK SAMFUND
FOR AALBORG AMT

FRA HIMMERLAND
OG KJÆR HERRED

XLV

1956

AKSEL SCHØLINS BOGTRYKKERI
AALBORG

INDHOLD

<i>Gestapo paa Jagt. Beretning af en Mand fra Farsøegnen</i>	161
<i>Hals skanses historie. Av viceskoleinspektør Jens Gregeren, Hals</i>	224
<i>Fra Vilsted Sogn. Av gårdejer Chr. Kollerup, Vilsted</i>	280
<i>Mere om Himmerlands stednavne. Av lektor Aage Houken, Aalborg</i>	297
<i>En Gravhøjs Historie. Av Søren Nielsen, Giver</i>	321
<i>En latinsk indskrift i Nr. Tranders kirke. Av overlærer Leo Wad, Aalborg</i>	329
<i>Svendstrup kro. Av skoleinspektør Kr. Værnfelt, Aalborg</i>	331
<i>Aalborg historiske museum i 1955-56. Av museumsinspektør Peter Riismøller, Aalborg</i>	349
<i>Vesthimmerlands museum 1955-56. Av museumsinspektør S. Vestergaard Nielsen, Aars</i>	354
<i>Lokalhistorisk litteratur. Av Henrik Møller, Aalborg</i> ..	360
<i>Vore to udflugter. Ved Henrik Møller</i>	363
<i>Meddelelser fra styrelse og redaktion</i>	368
<i>Sammendraget regnskab for tiden 1. april 1955 til 31. marts 1956</i>	370
<i>Nye medlemmer</i>	371
<i>Register til XIX. bind</i>	373

GESTAPO PAA JAGT

BERETNING AF EN MAND FRA FARSØEGNEN

*Kæmp for alt, hvad du har kært, —
dø, om saa det gælder, —
da er Livet ej saa svært, —
Døden ikke heller.*

Jeg tror stadigvæk, vi har Lov til at synge: Kæmp for alt — — dø, om saa det gælder, — — vi har angret vor LigeGYldighed — — og vi kæmper — —, naar Tiden er inde, er vi parate til at »dø, om saa det gælder«.

Døden er ikke svær, naar man kæmper for noget, man holder af. Mon ikke de har følt det, — de unge danske Mænd, der faldt for Konge, Folk og Fædreland den 9. April. Jeg tror det, og jeg vil vedblive at tro det.

Den 27. september 1940.

Chr. U. Hansen.

OPTAKTEN

Chr. U. Hansen glemte aldrig sin Barndomsegn. Naar han aflagde Besøg, søgte han altid sammen med sine Skole- og Spejderkammerater. Saa blev der diskuteret om Politik — Norge — Kaj Munk — om Krigen. Det var ikke altid, de var enige; men de havde kun een Mening om Tyskerne: De skulde ud af Landet, men hvordan?

Christian talte om at danne Grupper, der kunde modtage Vaaben fra engelske Flyvemaskiner. Disse Grupper skulde kædes sammen til en Enhed, saa Danmark kunde staa stærkt, naar Befrielsens Time var inde.

Farsø-Gruppe Nr. 2 blev dannet i November 1943. Den bestod af 8 unge Mænd i Tyverne. De fleste af dem havde været Soldater.

Gruppens Medlemmer var:

- Jens Erik Ingvarlsen — Kontorist.
- Knud Malthe Poulsen — Kommiss.
- Hilmar Larsen — Blikkenslager.
- Ove Saabye — Repræsentant.
- Johannes Saabye — Sparekasseassistent.
- Ejnar Vestergaard — Landmand.
- Frank Kjær — Landmand.
- Niels Jensen — Landmand.

Saa mødtes de da — disse unge Mænd — og talte i Hemmelighed om det Foretagende, de havde for. De var alle stærkt optaget heraf. Planer blev lagt og forkastet.

Først maatte der findes en Plads, der var egnet til Vaabenmodtagelsen. De fandt den i Strandby Sogn — et Stykke Vest for Kommuneskoven, hvor en Bivej fører til Strandby.

Ingen måtte vide, hvor de tog hen.

Der var Spænding de to Gange, de var ude paa Pladsen.

Den første Gang, de var ude, mødtes de ved Vester-gaards Plantage (Syd for Gøttrup Vestergaard), hvor de satte deres Cykler. Saa spadserede de gennem Fred-bjerg den lange Vej ud til Stedet.

De var klar over, at de ikke skulle staa i en Klynge. Hver af dem skulde have een bestemt Plads. De havde Signallygter med, og de kendte Morsealfabetet. Hvor var de spændte.

Vinden hvinede i Trætoppene, hvis Grene klaskede sammen.

Rolige stod de og ventede — ventede — Time efter Time. Men der kom ingen engelsk Flyvemaskine. De maatte skuffede ase tilbage i Nattens Mulm og Mørke. De fandt Cyklerne og tog hjem.

Men de haabede paa bedre Lykke næste Gang.

De fik atter den rigtige Melding og var parate.

Denne Gang cyklede de ad Farsø-Fredbjerg Vejen, og oven for Fredbjerg Bakke ved en Lille Plantage stillede de Cyklerne. Denne Gang var de helt sikre paa et godt Resultat.

Da de kom ud paa Pladsen, delte de sig atter og ventede.

Endelig — endelig — en Summen af Motorstøj hørtes — tydeligere og tydeligere .

Nu kunde de skimte Flyvemaskinen. Den fløj lang-somt og lavt — kom nærmere og nærmere. Hvor var den stor, som den der kom sejlene lige over Hove-derne paa dem.

De, der havde Lygterne, blinkede et R — — saa et K — —. De ventede aandeløse, — nu maatte der ske noget; men nej — intet skete — intet.

Flyvemaskinen slog et Slag ud over Fjorden — vendte og kom anden Gang. Men heller ikke da skete noget.

Hvordan kunde det dog være?

Mismodige i høj Grad maatte de atter vende hjem med uforrettet Sag.

Løsningen paa Gaaden fik de senere. Flyverpiloten var nemlig en ung Englænder, der aldrig før havde nedkastet Vaaben.

INDLEDNING

Vi her i Danmark kender alle Navnet Gestapo (det tyske Sikkerhedspoliti). Vi ved, hvordan Gestapo behandlede sine Fanger. Mishandlinger og Tortur var en daglig Kost. Mange — mange bærer endnu Mærker af Gestapos Behandlinger.

Som et Lyn fra en klar Himmel slog Gestapo ned — haardt og ubarmhjertigt. Ve da dem, der var mistænkt, anklaget eller stukket. Stikkerne havde en herlig Periode. Her var Penge at tjene.

I AARS

Ogsaa Vesthimmerland fik Besøg af Gestapo.

En lille sort Gestapobil rullede ind i Skolegaarden i Aars, snart fulgte flere. Aars By var fuld af tyske Soldater. Paa Skolen var indrettet Stabskontor. Her holdt Gestapo til.

Snart skulde Beboerne i den lille venlige By faa dybe Mærker af Gestapos haarde Slag.

En Stikker var i Aalborg kommet paa Spor efter en Gruppe i Aars — en Gruppe af modige danske Mænd, der modtog Vaaben fra engelske Flyvemaskiner. Nedkastningen fandt Sted paa Blære Hede. Vaaben og Ammunition blev pakket i Kasser og afsendt til Aalborg.

Men nu var Gestapo i Aars. Mørket rugede over Landet. Ingen Lys var der i Gaderne. Mørklægningsgardinerne var rullet ned. Beboerne sov, men Gestapo arbejdede. Døre blev sprængt. Barske, haarde Stemmer lød — Revolvere var rettet mod de Mænd, der skulde med, — Skrig og Graad fra Kvinder og Børn — Haandjern smækkede — et sidste Afskedsblik.

Gestapobiler rullede mod Aalborg med de tagne Fanger.

Dette skete i Ugen til den 27. Februar 1944.

Ingen Sne — ingen Frost — næsten ingen Blæst, saadan var Vejret sidst i Februar.

I FARSØ

Vest for Aars ligger Farsø — Johannes V. og Thit Jensens Fødeby. Løgstør—Viborg Landevej danner Hovedgaden. Byen har Station paa Aalborg—Hvalpsundbanen. Her er Sygehus, Apothek, Sparekasse, en flot Administrationsbygning, et herligt Anlæg omkring den skønne Sø, Vandværkstaarn, der kan ses viden om, et stort Hotel — »Hotel Farsø«, Morten Niensens landskendte Automobilforretning og et Stadion.

Beboerne i den driftige By levede deres Hverdagsliv. De passede deres Arbejde og Forretninger, og de havde deres Glæder og Sorger som alle andre. Men snart blev de vækket. Gestapos lumske Haand fik mange i den lille By til at skælve af Ophidselse og Fortvivlelse.

Den 27. Februar var en Søndag. Om Eftermiddagen var der Fodboldkamp paa Stadion.

To Mænd talte sammen.

»Har du hørt, hvad der er sket i Aars?«

»I Aars — er der sket noget der?«

»Ja, Gestapo har lige været der. Landinspektør Balslev er taget. Der har været en Gruppe; men Tyskerne har opdaget den, og nu slår Gestapo til.«

De tav, og dyb Alvor prægede deres Ansigter.

Lidet anede de, at Gestapo to Dage efter skulde komme til Farsø.

Den 29. Februar var en mild Vinterdag, selv om Luften vel nok var lidt kølig.

Kl. 8¹/₂ rullede en lille sort Bil op foran »Hotel Farsø«, og fire velklædte Herrer steg ud — en enkelt i lange Støvler. Det var to tyske Gestapomænd, en Kriminalbetjent og en Kriminalsekretær samt to Danskere: En Chauffør og en Tolk.

Straks de kom ind i Hotellet, bestilte de Morgenkaffe.

»Vi har kørt en lang Vej,« sagde een af Danskerne, »vi kommer fra Næstved, saa vi trænger sgu' til noget.«

Den unge Serveringsfrøken studsede, da hun hørte ham sige Næstved. Hun meddelte det til Hotelejer Pedersen, der ikke undlod at lægge Mærke til Selskabet.

Der blev serveret ved et af de nederste Borde. Mændene var høflige og elskværdige.

Under Serveringen fremkom de med enkelte tilsyneladende ligegyldige Spørgsmål til den unge Pige.

»Hvad er det for en stor Bygning her lige for?«

»Administrationsbygningen,« lød Svaret.

»Saa er der vel ogsaa Kæmnerkontor?«

»Ja.«

»Der må vel være en ung Kontorist paa Kontoret?«

»Ja!«

»Hvad hedder han?«

»Jens Erik Ingvardsen.«

»Hvad Tid plejer han at komme?«

»Godt ni vel!«

»Naa!«

Ja, saadan omtrent faldt Spørgsmaal og Svar.

De unge Piger paa Hotellet talte sammen. Een hviskede: »Hvad spurgte de om?« »Aah — det var Kæmnerkontoret og Kontoristen, de vilde have Besked om, saa det er nok noget med nogle Skrivemaskiner,« svarede Serveringsfrøkenen.

»Ja, det er det maaske nok, men jeg synes nu ikke om dem.«

»Nej, men de er jo da flinke og elskværdige.«

Ingen af Pigerne anede — lige saa lidt som Hotel-ejer Pedersen, at det var Gestapomænd, der var ude paa Jagt.

Først senere fik de den bitre Sandhed at vide.

Kæmnerkontoret har aabent fra 10—12 Fm. og fra 1—4 Efm. Personalet plejede altid at være paa Kontoret i god Tid.

Da Jens Erik Ingvarlsen (Søn af Cyklehandler Ingvarlsen) kom gaaende over Jernbaneoverskæringen, studsede han ved at se den lille Bil holde uden for Kroen.

Kunde det være muligt, at Gestapo allerede var der?

Nej, det var umuligt.

Sære Tanker myldrede frem i hans Hjerne. Han vidste jo godt, hvorledes det var gaaet Gruppen i Aars. Ove og han havde diskuteret dette Dagen i Forvejen. De havde talt om den Forbindelse, som deres Gruppe havde med Aars —, Aarsmændene vidste kun et Telefonnummer.

De havde ogsaa talt om Flugt. »Men hvorfor skulde de flygte?« tænkte Jens Erik. »Vel havde de dannet en Gruppe, og vel havde de prøvet at komme i For-

bindelse med en engelsk Flyvemaskine ved Trend Skov, men Forsøget var mislykket, saa de havde absolut intet gjort. Nej, der var sikkert ingen Grund til at være bange.«

Jens Erik gik hen over Pladsen foran Administrationsbygningen og ind i Kontoret.

Ved denne Tid forlod de fire Gestapofolk Hotellet. To af dem gik ind i Administrationsbygningen. Den ene gik hen og aabnede Døren til Kæmnerkontoret paa Klem og raabte: »Er Jens Erik til Stede?«

»Jo, det er han, det er mig.«

Jens Erik gik ud til dem.

»Ja, De maa følge med; det er det tyske Sikkerhedspoliti, De skal til et lille Forhør.«

De tre Mænd gik hen til Bilen.

Kæmner Lorentzen saa ud af Vinduet og tænkte: »Naa, det er nok nogle Kammerater — eller maaske Jens Erik skal ud at være Tolk, det er han jo saa tit.«

Chaufføren startede Bilen og kørte mærkeligt nok sydpaa. Hvorfor gjorde han det? Maaske for at aflede Opmærksomheden fra Jens Eriks Arrestation. Kørselen sydpaa varede ikke længe. Farten sagtnedes ved Dyr-lægeboligen, og her blev Vognen vendt.

Jens Erik var da lige ved at sige: »Naa, De skal ogsaa have Dyr-læge Sonne med!«

Heldigvis for Dyr-lægen tav han, og Vognen rullede nu med stærk Fart nordpaa.

I Nordbyen ligger Jens Eriks Hjem. Da Bilen kom her forbi, drejede Jens Erik sig lidt for at se ud ad Vinduet. Da fik han en Albue i Hovedet: »Hvad Fanden glør De efter?«

»Det var mit Hjem, der laa der,« sagde Jens Erik.

»Ja, det ser De sgu' aldrig mere!«

Det var en Selvfølge, at Jens Erik i denne Situation tænkte paa sin Far og Mor — og paa sine Søkende.

Hvad vilde Gestapo gøre ved ham? Han vidste det ikke. Men foreløbig var han fast bestemt paa at tie. Han vilde ikke røbe sine Kammerater, selv om det kom til at koste noget.

De fire Gestapomænd var i godt Humør. De var glade ved den Fangst, de havde gjort. Nu havde de den første Mand af en Gruppe i Farsø, og de skulde nok faa ham til at tale.

Bilen holdt ind i Skolegaarden i Aars. Jens Erik kom straks i Forhør. Han nægtede. Da gav hans Vogtere sig til at gennemprygge ham med Stokke. Tortur-redskaber kom frem. Knoglerne i hans Hænder blev omtrent klemt flade.

I FARSØ 2. GANG

Atter rullede Bilen mod Farsø. Denne Gang var Maalet: Knud Malthé Poulsen (Søn af Manufakturhandler M. Poulsen).

Gestapomændene var ovenud henrykte. Nu skulde Farsø-Gruppen snart være færdig. Det hele gik jo saa let.

Det var maaske ogsaa bedre at arbejde om Dagen, saa var der ingen, der fattede Mistanke.

Gestapo var atter — 4 Mand — i Farsø. Bilen holdt i Nærheden af Poulsens Forretning. Medens 2 Mænd gik ind af Butiksdøren, slentrede de 2 andre langs Sydsiden for at passe paa.

Poulsen var selv i Butikken.

»Er det Manufakturhandler Poulsen?«

»Ja.«

»Er Deres Søn, Knud Malthé, hjemme?«

»Skal De tale med ham?«

»Ja.«

»Knud Malthe er nu ikke hjemme, han er ved Læge, men han maa snart være her. Er der noget særligt, De vil ham?«

»Javel.«

Han blev ekspederet.

Med stor Interesse betragtede Gestapomændene nogle skindfrakker. Een af dem spurgte til Prisen. Han fik den opgivet.

Poulsen anede ikke, at Knud Malthe var i en Gruppe.

Knud Malthe kom cyklende fra Lægen. Han blev standset nede i Byen og advaret mod at tage hjem. Men han vilde ikke. Han havde jo ingenting gjort. Han cyklede videre og faldt saa at sige lige i Armene paa Gestapo.

Imidlertid havde Rygtet om Begivenhederne bredt sig ud over Byen, og en Del ophidsede og vrede Mænd havde samlet sig ikke langt fra Gestapos Bil, da Knud Malthe og Gestapomændene spadserede ud til dem. Højrøstede Ytringer hørtes. Hotelejer Pedersen kom med en Bemærkning om, at det dog var for galt, at de skulde se paa, hvorledes Byens unge Mænd blev ført bort.

I VANNERUP

Men Bilen rullede atter mod Nord, og 2 km fra Farsø By drejede den til højre ind til Vannerup Skole. Vannerup gl. Skole er bygget 1887. Der var Landbrug til Skolen. En Plantage mod Øst grænsede op til Haven. Det var Ove Saabye (ældste Søn af Lærer Saabye), der denne Gang skulde holde for.

Ove var Repræsentant for et Firma i Pandrup.

Dagen før var Ove cyklende til Ranum. Her var ogsaa en Gruppe—bestaaende af Seminarieelever. Ove

talte med Gruppelederen ved en Plantage Nord for Byen. Han fortalte ham om den Skæbne, Aarsgruppen havde faaet. De to unge Mænd talte alvorligt sammen. De forstod begge den store Fare, der truede dem alle.

Samme Aften var han hjemme igen. Ejnar Vestergaard (yngste Søn af Chr. Vestergaard, Gøttrup), var kommet — ligesom tilfældigt. En Kreds af unge Mennesker sad da omkring Bordet, lo og spøjte. Det var, som Gestapos Aand slet ikke eksisterede, og dog skulde den næste Dag vise noget andet.

Tidlig Tirsdag Morgen var Ove i Farsø. Han havde Ærinde paa Stationen efter en Pakke. Han var ogsaa inde i Poulsens Forretning for at købe et Par Handsker. Knud Malthé ekspederede ham og de talte lidt sammen.

Ove cyklede hjemefter. Lidt henne i Byen talte han med en ung Mand, da Gestapobilen kom kørende. Den kørte ikke hurtigt, og Ove syntes, at Mændene betragtede ham særlig nøje. Han tænkte meget over dette. Det var nu nok alligevel Gestapo. Paa Vejen hjemad spekulerede han paa, om han ikke skulde forsvinde med det samme. Dog opgav han det og tog direkte hjem. Han pakkede sin store Rejsekuffert og bandt den fast paa Cyklen, der stod op ad Muren. De nykøbte Handsker lagde han oven paa Kufferten. Saa snakkede han med sin Fader. Den sidste Sætning, han sagde til ham, var: »Det kan jo være, at du hænger ogsaa paa den, Fader.«

Ove tog nu sin Stortrøje paa. Han var klar til Rejsen og gik ind i Spisestuen, der vender mod Syd. Her stod han ved Enden af Bordet og læste i et illegalt Blad. Saa hørte han en Bil køre ind i Gaarden. Hurtigt smed han Bladet i en Fakturabog, ilede hen til Køkken-døren, saa ud af Vinduet, der vendte mod Gaarden og

sagde: »Der kommer en Bil, Mor.« Derefter sprang han gennem Spisestuen, aabnede en Dør til et lille Værelse, — fik i en flyvende Fart et Vindue op og sprang ud i Haven, ned i Skoven, hvor han lagde sig bag en Busk. Her blev han liggende et Minut, til han saa et Par lange Støvler komme til Syne ved Enden af Stuehuset.

Saa forsvandt Ove gennem Skoven.

Asta fik Vindue og Dør lukket.

Fru Saabye var i Køkkenet.

Da hun var klar over, at det var det tyske Politi, blev det sort for hendes Øjne. Det var, som hun havde faaet et Slag i Hovedet, og hun var en Besvimelse nær. Hun foldede Hænderne et Øjeblik og bad Gud hjælpe og give Kræfter til det, der skulde komme, bad Gud hjælpe Ove til det Maal, han havde sat sig. Hun var nemlig sikker paa, at han havde en Plan med sin Flugt og vidste, hvor han skulde hen.

Saabye var i Skolen, da Bilen kom. Han gik straks ud i Gaarden og tog mod de fire høje Herrer, af hvilke den ene trak sig baglæns hen mod Stuehusets vestlige Ende.

Det var Chaufføren, der førte Ordet:

»Goddag.«

»Goddag.«

»Er det Lærer Saabye?«

»Ja!«

»Har De en Søn, der hedder Ove?«

»Ja, skal De tale med ham?«

»Ja, er han hjemme?«

»Det er han sikkert, hans Cykle staar der. Han skal ud paa Rejse. Værsgod, gaa indenfor!«

»Nej, vi skal ikke indenfor; men De kan sende ham ud til os.«

»Hvad skal De tale med ham om?«

»Aah, han skal bare til et lille Forhør, saa kommer han hjem igen!«

Lynsnart for den Tanke gennem Saabye: »Mon Ove ikke er forsvunden.« Men dersom det var Tilfældet, saa var han næsten helt sikker paa, at Gestapo vilde tage ham med, hvad han dog gruede for.

Ove havde nemlig fortalt sin Fader alt om Gruppen. De havde drøftet Sagen meget indgaaende, og Lærer Saabye havde spurgt sin Søn, om det var Spænding og Eventyr, det gjaldt, eller om det gjaldt en Kamp for Folk og Land. Ove havde svaret ganske alvorligt, at Formaålet var at hjælpe de Allierede, saa Folket igen kunde blive frit og lykkeligt. Saa gav Oves Fader sit Samtykke, og fra den tid var han indforstaaet med Gruppens Arbejde.

Desuden havde Saabye bragt en engelsk Kode til een af Grupens Medlemmer, Hilmar Larsen; Dyr læge Sonne havde en Aften været i Vannerup med den. Sonne, der vidste Besked med alt vedrørende Gruppen, havde modtaget Koden af Ingeniør Faber (Godsejer Flemming Junker), Aarhus, der en sen Eftermiddag var kommet bilende til Farsø. Faber havde Hastværk, da han skulde besøge flere Grupper.

Mens Gestapo ventede udenfor, gik Saabye i en frygtelig Tilstand af Spænding og Ophidselse ind i Stuen og kaldte: »Ove!« — Der var ingen Ove. Men Fru Saabye svarede: »Ove er ikke hjemme.«

Han gik da ud til Gestapomændene og sagde, at Ove var der ikke.

De to af dem, Kriminalbetjenten og Tolken, gik nu med ind i Huset. Chaufføren i de lange Støvler gik med drabelige Skridt forbi Køkkendøren hen til Østenden

af Huset. Her var det, at Ove saa hans Støvler. Kriminalsekretæren, der syntes at have et evigt Smil paa, vogtede Vestsiden.

Det var Tolken, som rettede Spørgsmaalene. Han sagde bl. a. til Saabye: »De maa have advaret Deres Søn. De løb jo fra Skolestuen ned og sagde til ham, at han skulde forsvinde.«

Saabye svarede: »Hvordan kan De sige det? De saa jo selv, at jeg gik lige fra Skolen ud og tog imod Dem.«

Asta, der sad i Spisestuen, var næsten helt syg.

Tolken spurgte hende: »Hvornaar saa De Deres Broder sidst?«

Asta svarede: »Han tog af Sted for en halv Time siden.«

Et stort Held var det, at Fru Saabye hørte Astas Svar. Hun stod i Køkkenet og skrællede Kartoffler. Tolken spurgte nu hende: »Hvornaar tog Deres Søn af Sted?«

Hun svarede: »Det er en halv Time siden, Ove sagde Farvel.«

Han spurgte atter: »De maa jo vide, hvor Deres Søn er? Hans Cykle staar jo her udenfor Vinduerne.«

Fru Saabye lod nu højlig forbavset og sagde: »Ja, han var en Tur i Farsø og derefter hos Købmanden, saa han maa være kommet tilbage, uden jeg har set det. Han sagde Farvel til os et Par Gange.«

»Talte han ikke om, at han saa os i Farsø? Var han nervøs og oprevet?«

»Nej, ikke Spor, han sad roligt og drak sin Kaffe.«

»Hvad har han været som Soldat?«

»Mariner, — det var hans Broder ogsaa, men hvad har han gjort? Er det noget med illegale Blade?«

»Nej, det er skam meget værre, det er noget med Vaaben, der er fundet paa Blære Hede. — Det er ogsaa

en mærkelig Ungdom, der ikke siger noget til deres Forældre.«

»Ja, det er mærkeligt,« sagde Fru Saabye.

Tolken fortsatte: »Kommer der ikke ofte nogle unge Mænd med hjem?«

»Nej, her kommer aldrig nogen. Ove er saa lidt hjemme. Han plejer at tage med Morgentoget og hjem med det sidste. Han er saa tit borte i 2—3 Dage.«

Saa spurgte han om Oves Værelse. Da de to Gestapomænd kom derind, saa de meget forbavsede ud, da de saa to Senge; men de undersøgte intet. Det var her, at Tolken sagde til Saabye, der viste dem derind: »Der- som vi nu ikke finder Deres Søn, saa tager vi Dem med!« Hvortil denne svarede: »Det er vel ikke nød- vendigt. De ved jo altid, hvor jeg bor.«

»Jo — absolut; De skal med!«

»Ja, det er der jo ikke noget at gøre ved saa!«

»Nej — og De skal faa Lov til at blive saa længe, til vi finder Deres Søn, — det skal jeg sgu' vise Dem.«

Hertil svarede Saabye intet.

Tyskeren og Tolken gik nu ind i Kontoret og under- søgte Billeder, der hang paa Væggen.

»Er det Deres Søn — ham der?« spurgte Tolken og pegede.

»Ja.«

»Saa ham der paa den anden Side — er det ogsaa Deres Søn?«

»Ja!«

De to Mænd gik nu ud til Bilen, og efter en kort Samtale kørte de tre bort. Tolken blev tilbage som Vagtpost. Han lukkede Luften ud af Oves Cykel, kig- gede efter i hans Kuffert, men fandt intet mistænkeligt.

»Det er vist en køn Repræsentant ham,« ytrede han. Saabye svarede intet.

Saa sagde Tolken pludselig: »De ved Besked om Deres Søns Arbejde —, det maa De, han maa have fortalt Dem noget.«

Saabye benægtede: »Min Søn er 23 Aar, tror De, han fortæller mig saadan noget, det kunde vist aldrig falde ham ind.« Derpaa gik han op i Skolestuen. Her sagde han til Børnene: »Det er det tyske Politi, der er her. De vil have Ove, han er her ikke, og saa tager de mig i Stedet for, men nu maa I tage hjem. Hvordan det gaar, ved jeg ikke. I maa dog hellere møde som sædvanlig. Det er strenge Tider. Maatte Gud holde sin Haand over os alle.«

Børnene gik — næsten lamslaaede af Begivenhederne. Mange af dem kom grædende hjem.

Tolken gik stadig Vagt uden for. Det kunde se ud, som han var meget sulten, da han spiste vældigt af noget medbragt Mad.

Fru Saabye spurgte, om han ikke vilde ind at spise.

»Nej — Tak,« sagde han, »jeg maa blive paa min Post.«

Det var Spisetid. Familien (4 Medlemmer) og en ung Karl satte sig til Bords. Ingen havde Lyst til at spise. De var alle i en nedtrykt Stemning.

Saa ringede Telefonen. Saabye tog Røret.

»Hallo — er det Far?«

»Ja!«

»Det er Johannes!«

»Ja!«

»Hvordan har I det?«

Asta havde imidlertid set Tolken udenfor Vinduet i Haven. Han hørte Telefonen kime, tog et Par lange Spring og stod — lyttende.

Hun listede sig nu hen bag sin Fader og hviskede:

»Han staar lige uden for Vinduet. Pas paa, hvad du siger, Far!«

Medens dette passerede, vedblev Telefonsamtalen:

»Jo — Tak, vi har det helt godt!«

»Ja, men I spiller ikke Kort i Aften, Johannes!«

Samtalen var forbi. Saabye vilde advare sin Søn i Aalborg, derfor nævnte han dette med at spille Kort.

Tolken kom ind. Han spurgte, om det var Sønnen, der ringede.

»Ja, det var ham, der bor i Aalborg.«

»Hvad vilde han?«

»Han vilde bare høre, hvordan vi havde det.«

I VESTERGAARD

Gestapobilen rullede atter ind til Skolen. Den havde været en Tur i Gøttrup hos Gaardejer Chr. Vestergaard. Det var hans yngste Søn, Ejnar, Gestapo vilde have fat i. De havde sat Bilen neden for Gaarden, og to af dem gik først ind i Stalden. Her var Fodermesterens Kone. De spurgte: »Er Ejnar Vestergaard hjemme?« »Det ved jeg ikke,« svarede hun; »men De kan nok faa det at vide inde.«

De gik saa ind i Stuehuset, hvor de traf Fru Vestergaard.

Atter spurgte de: »Er Ejnar til Stede?«

»Nej, det er han ikke, han er paa Arbejde ude i Skoven og kommer ikke hjem før Middag,« lød Svaret.

De spurgte nu om, hvor Skoven var, og da de havde faaet det at vide, tog de af Sted igen. De kørte saa et Stykke udad, men vendte Bilen og kørte forbi Gaarden efter den store Landevej til.

Da Bilen var kørt, ringede Ejnars Søster Martha til Tandlæge Fru Sejersen og bestilte Tid for ham. Der

gik derefter Bud til Ejnar om at gaa hen til sin Broder — Jens Vestergaard, hvis Gaard laa ca. $\frac{1}{2}$ km fra Ejnars Hjem. Her skiftede han Tøj og fik Lejlighed til at hviske til sin Fader om at advare Ove. Saa sagde han Farvel til dem alle og forsvandt. Tilbage stod de haardt ramte Forældre og Søskende.

En Times Tid efter kom Gestapo igen. Denne Gang satte de ogsaa Bilen nede paa Vejen og kom gaaende op i Gaarden. De gik lige ind i Stuen, hvor de atter traf Fru Vestergaard.

»Er Ejnar kommet hjem?«

»Ja, det er han, men han er taget til Aars til Tandlæge.«

»Saah — aa, naa det er han. Hvad hedder da den Tandlæge, for der er jo saa mange Tandlæger?«

»Ja, det er vistnok Fru Sejersen, han vilde til.«

»Naa — ja, ja — det er der vel ikke noget at gøre ved, men vi kommer igen henimod Aften, saa maa han da være hjemme!«

IGEN I VANNERUP — ET SKUD!

Men Bilen med de tre Mænd var atter i Vannerup Skole. Kriminalbetjenten og Tolken havde en lille Konference, og Situationen udvikledes nu hurtigt.

Saabye sagde til dem, at han skulde synge til en Begravelse i Farsø Kl. 2, men Tolken svarede, at det kunde der ikke være Tale om.

Saabye nævnte da, at saa skulde han have ringet til Præsten.

Nej — det maatte han absolut ikke.

De to Mænd vilde nu ud at undersøge Stald og Lade. Saabye fulgte med. Da de kom ud i Laden, talte de udelukkende Tysk med hinanden.

Tolken var ivrig. Han mente, at Ove havde skjult

sig i noget Halm og foreslog, at de skulde lade det flytte, men det syntes Tyskeren ikke.

Ja, men saa var der Høloftet; det kunde jo ske, at han var der.

Ved Muren stod en Stige, og Tolken klatrede op. Da han var kommet godt halvvejs, spurgte han Kriminalbetjenten, om han ikke skulde fyre et Skud af. Denne trak paa Skuldrene, men gav sit Samtykke.

Tolken tog nu med højre Haand ned i Frakkelommen og hev en lille Revolver frem. Han stirrede stift skraat ind over Loftet, som om han havde opdaget noget, tog omhyggeligt Sigte, som det var en Kat, han skulde skyde, og trykkede af. Skudet bragede løs, og Kuglen borede sig langt ned i Høet.

Under denne — efter Omstændighederne dramatiske Aktion, stod Saabye fuldstændig rolig. Det var, som om en højere Magt gav ham en Sikkerhed og Koldblodighed i Sindet, han aldrig før havde kendt. Han var nu fuldstændig klar over, hvordan han skulde forholde sig, dersom Gestapo tog ham med. Han skulde stadig nægte, at han var vidende om Gruppens Arbejde, men ogsaa saa vidt muligt holde sig til Sandheden uden paa nogen Maade at sætte andre i Ulykke ved at sige overilede Ord.

Afgørelsen nærmede sig hurtigt.

De tre Mænd forlod Udbygningerne og gik ind i Stuehuset. Tolken sagde nu til Saabye, at han skulde gøre sig færdig, — han skulde til Forhør og finde en Taske frem. Han skulde have enkelte Ting med sig, bl. a. en ren Skjorte, en Kam, et Stykke Vaskesæbe og Barbertøj.

Da Saabye gerne vilde i noget andet Tøj, svarede Tolken: »Nej, det er sgu ingen Nytte til, det Tøj er godt nok, hvor De kommer hen.«

Imidlertid bad Kriminalbetjenten paa Tysk Tolken om at sige, at han havde ondt af Familien.

Saa kom Afskedens Øjeblik, da Saabye skulde sige Farvel til sin Hustru og de to hjemmeværende Døtre, Asta og Margit. De var alle stærkt bevægede.

Bilen var klar til at køre. Saabye sad ved Chaufføren, der, idet han vendte Vognen, fik Øje paa Karlen, som stod i Stalddøren.

»Ved han nu, hvad han skal bestille?«

»Nej, det ved han ikke.«

»De er jo baade Lærer og Landmand. Det maa være en stor Historie?«

»Naa — ja — saamænd.«

Bilen kørte fra Vannerup Skole.

Fru Saabye havde helt glemt at spørge, hvor den kørte hen med hendes Mand. Hun stod i Døren og saa efter den. Uvilkaarligt tænkte hun paa Kaj Munks Skæbne.

Inden Bilen kom ud paa Landevejen og drejede Nord paa, spurgte Saabye pludselig: »Hvorfor foretog De ikke en Husundersøgelse hos mig. De undersøgte jo intet?«

Chaufføren studsede. Han syntes sikkert, at det var et mærkeligt Spørgsmaal, men svarede: »Nej, for De er jo hverken mistænkt eller anklaget.«

Lidt efter var det Tolken, der henvendte sig til Saabye, idet han tog ham i Skulderen: »De kan da tale Engelsk — ikke, Saabye?«

Hans Stemme var luskende og indsmigrende.

»Nej,« lød Svaret, »de Brokker, jeg kan, kommer jeg ikke langt med. Jeg kan bedre tale Tysk.«

»Naa.«

Det var let at mærke, at Gestapomændenes Humør var sløjt. De havde saa sikkert haabet paa en nem

Fangst, og nu skulde disse Fyre her ude fra Landet drille dem ved ikke at være til Stede og lade sig tage. Det var dog for galt. Men Dagen var ikke forbi. Der kunde ske meget endnu. Desuden havde de jo Vagtposter ude ved mange Vejkryds. Ved Mølgaardsvejen havde Folk set to civilklædte Mænd staa og øve sig i at skyde med Revolver efter en Telefonpæl.

De to Tyskere sagde intet. Det var Chaufføren, der spurgte: »Kender De Ejnar Vestergaard?«

»Ja.«

»Hvorfra kender De ham?«

»Jo, han har gaaet i Skole til mig.«

»Er der mange Tandlæger i Aars?«

»Naa — der er vist to.«

»Hvad hedder de?«

Saabye tænkte sig om. Han syntes, det var et mærkeligt Spørgsmaal.

Mon det var en Fælde?

Nej, i Aars kunde Gestapo hurtigt faa Tandlægernes Navne at vide, og han svarede derfor: »Saa vidt jeg husker, er der een, der hedder Sejersen, det er vist en Frue, og saa er der en anden, der hedder Jensen.«

»Naa!«

Da Bilen kørte gennem Haubro, tog Tolken til Orde. Hans Energi var pludselig vakt til Live ved at høre om Tandlægerne.

»Dersom Ejnar Vestergaard kommer cyklende i Møde med os, maa De endelig sige til.«

»Ja!«

Lidt efter kørte en ung Mand forbi. Tolken for op fra Sædet.

»Var det Ejnar Vestergaard?«

»Ham — nej, det tror jeg ikke.«

Gestapobilen kørte ind i Aars — forbi det store Hotel, drejede til venstre ved Torvet og standsede i Skolegaarden.

Skolens Ur viste da 12,40.

Mændene steg ud. Tolken aabnede en Dør og sagde:
»Værsgod.«

Døren førte ind til et Stabskontor, hvor der sad to Tyskere ved hver sin Side af et Bord, hvorpaa der stod et Par Skrivemaskiner.

Længst tilbage i Lokalet fik Saabye straks Øje paa Knud Malthe Poulsen. De nikkede til hinanden.

»Kender De ham?« spurgte Tolken.

»Ja!«

»Hvorfra?«

»Vi har saa tidt handlet i hans Faders Forretning.«

»Naa.«

Saabye fik anvist en Stol et Stykke fra Knud Malthe. Gestapomændene forsvandt. De skulde atter paa Jagt.

I FARSØ 3. GANG

Denne Gang gjaldt det Frank Kjær Nielsen (Søn af Hans Kjær Nielsen, Støttrup), der var Fodermester hos Købmand E. Pedersen, Købmandsgaarden, Farsø.

Kl. ca. 3 holdt Gestapobilen ud for Købmand Peder-sens store Tømmerskur. 2 Mænd kom ind i Butikken. Den ene var Chaufføren, der straks henvendte sig til Førstemanden, Langkjær:

»Er der en Frank Kjær her?«

»Ja, skal De tale med ham?«

»Ja!«

»Frank er ved Landbruget, saa De skal værsgod se ud!«

»Tak!«

Langkjær lukkede Bagdøren op og viste dem Udbygningerne. Han syntes, at de to Mænd saa lidt for-dægtige ud. Maaske anede han, at det var Gestapo. Han gik i hvert Fald ind til Fruen og fortalte om de to mystiske Mænd, som vilde tale med Frank.

Fru Pedersen, der sad og drak Kaffe, gik straks ud i Kostalden til Gestapomændene, som for rundt og ledte i alle Kroge efter Frank.

»Hvad søger De efter?«

»Vi søger efter Frank Kjær.«

»Ja, han er her ikke, han har fået fri; men jeg kan ikke indse, at det kommer Dem ved.«

»Fri — hvad vil det sige, — hvorfor?«

»Det kender jeg ikke noget til!«

»Hvornaar kommer han hjem?«

»Han kommer nok i Eftermiddag eller til Aften.«

Købmand Pedersen havde været til Begravelse Kl. 2. Da han kom hjem, spurgte han efter sin Kone. Der blev svaret, at Fru Pedersen var i Kostalden med Gestapo, som vilde tale med Fodermesteren, Frank Kjær.

Købmand Pedersen gik da ud i Kostalden og hilste paa de to Mænd, der fulgte med ind i Kontoret. Pedersen bemærkede, at de to Herrer hele Tiden stod med Hænderne i Frakkelommerne. Han var fuldt ud klar over, at de havde Revolvere med.

Chaufføren begyndte:

»Frank Kjær er ikke til Stede?«

»Nej, han har faaet fri.«

»Fri — hvad vil det sige? — Det er vel ikke almindeligt saadan at give fri.«

»Naa, her har vi det saadan, at Folkene gerne faar fri en ekstra Dag hvert halve Aar.«

»Saa—aa!«

»Ja, jeg tænker, han er til Fødselsdag et eller andet Sted.«

»Han er vel ikke rejst bort?«

»Nej, absolut ikke, De kan være sikker paa, han er her i Morgen tidlig.«

»Naa — ja, saa er der ikke mere. — Farvel.«

»Farvel.«

I STØTTRUP

Kl. godt 3 var en Gestapobil atter ved Vannerup Skole. Bilen parkerede ved Gymnastikhuset. Der var to Mænd i den. Den ene gik op til Skolen og spurgte om Vej til Hans Kjær — Støttrup. Det var Asta Saabye, der tog imod ham og viste ham, hvor de skulde køre. Hun anede intet om — før bagefter — at det var Gestapo, men troede, at det var tilfældige Personer, der paa en eller anden Maade havde Ærinde der.

Bilen kørte til Støttrup.

Familien Kjær sad og drak Kaffe. Et Par af Børnene havde været i Skole. Selvfølgelig havde de fortalt, at Ove var flygtet, og Saabye ført bort af Gestapo. De var alle opskræmte. Saa hørte de en Bil komme. Jo, — den holdt. Det var en lille rød Opelvogn.

Evan — den anden ældste Søn — gik ud af Køkkendøren og saa to Mænd, der nu steg ud af Bilen. Den ene af Mændene var en høj Mand i lange Støvler. Han bar Briller og havde et ualmindeligt raat og skummelt Ansigt, — det var en Tysker. Den anden var mindre og iført Stortrøje, — han var Dansker.

Det var selvfølgelig Danskeren, der førte Ordet.

»Goddag.«

»Goddag.«

»Er Frank Kjær hjemme?«

»Nej, det er han ikke.«

»Hvor er han da henne?«

»Ja, han er jo Fodermester ved Købmand Pedersen, Farsø, — saa han maa vel være der!«

»Nej, der er han ikke, der har vi været!«

Nu kom Hans Kjær ud til dem, og Gestapomanden rettede omtrent de samme Spørgsmaal til ham. En gang imellem talte de Tysk. Een af dem pegede paa Evan, som om de vilde have ham med.

Pludselig spurgte Danskeren Evan:

»Hvad hedder De?«

»Evan.«

»Naa, De hedder Evan — ja, Frank havde jo fri, saa han maa sikkert være ude at cykle. Vejret er jo godt.«

Begge Mændene var høflige og elskværdige.

Tyskeren forlod dem og gik en Tur ned omkring Tørvehuset.

Den danske Gestapomand var øjensynlig forlegen med, hvad han skulde sige. Han gentog flere Gange noget om det gode Vejr og tegnede imens i Jorden med sin Stok.

Kort efter kom Tyskeren tilbage. De steg ind i Bilen. Den blev vendt og kørte Nord paa.

Der var ikke gaaet mere end 10 Minutter, før der igen hørtes Motorlarm. Det var en Motorcykel med to tyske Soldater. Den kom med en vældig Fart og standsede op lige uden for Stuehuset. Soldaterne kastede undersøgende et Blik omkring. Nej, — der var intet mistænkeligt. De vendte og kørte hurtigt bort.

Var Gestapo bange for Overrumpling? — Sikkert. Ellers var Værnemagtens Motorkorps vel ikke i Virksomhed.

IGEN I VESTERGAARD

Kl. 4 rullede 3 Biler ind i Gøttrup Vestergaard. Ud af Bilerne sprang otte Gestapomænd.

Kr. Vestergaard kom straks ud i Gaarden, og Tolken tog Ordet:

»Er Ejnar kommet hjem?«

»Nej, det er han ikke!«

»Ja, han har jo ikke været ved Tandlæge, for der har vi været!«

»Naa, — ja — saa maa han vel være kørt ind et Sted forinden.«

»Det var mærkeligt.«

Der var nu en af Tyskerne, der gik op ad Hovedtrappen og tog i Dørhaandtaget. Han ruskede i Døren.

Vestergaard havde set det, og han bemærkede da meget kraftige: »Her i Danmark plejer vi altid først at gaa ind af Døren, naar den er laaset op.«

Tyskeren slap Haandtaget. Han saa nærmest lidt fløv ud.

Tre Mænd, deriblandt Tolken gik nu med ind i Stuehuset. Resten af Gestapomændene gik ud omkring Bygningerne.

Tolken spurgte: »Hvor er Ejnars Værelse?«

»Ja, det kan De godt faa at se,« sagde Vestergaard.

Da de kom ind paa Værelset, gav de sig til at rode i alle Skufferne i Ejnars Skrivebord.

»Er det ogsaa lovligt uden videre at foretage en saadan Husundersøgelse?« spurgte Vestergaard.

»Naa, jeg skal sige Dem een Ting, — det er en højtstaaende tysk Politimand, der staar bag ved Underøgelsen.«

»Er det ikke muligt at faa at vide, hvad Ejnar har

gjort, siden der kommer saadan et Optog af Mennesker? Han maa da mindst have slaaet et Menneske ihjel.«

»Nej, det har han ikke gjort endnu. Jeg tror ikke, han har gjort noget, men derfor er det ogsaa forkert af ham saadan at stikke af.«

»Naa.«

Gestapomændene havde nu fundet nogle Fotografier.

Det var en Dansker, der spurgte, om der ingen var af Ejnar.

»Jo,« sagde Vestergaard, idet han tog et af de daarligere, »her er et af ham og en Kammerat.«

De var nu færdige med Undersøgelsen, og Tolken bemærkede til Slut: »Gør mig nu den Tjeneste — ikke alene for Ejnars Skyld, men ogsaa for Deres egen, at sige til Ejnar, naar han kommer hjem, at han maa blive hjemme, saa vi kan faa ham afhørt.«

Det lovede Vestergaard.

Mændene gik ud til Bilerne, der startede og kørte bort.

GESTAPO AFLÆGGER LYNVISIT

Kl. 4^{1/2} holdt der to Gestapobiler paa Landevejen ud for fhv. Købmand Konnerups Villa. Der gik atter to Mænd til Vannerup Skole.

De gik først en lille Vending uden om Huset. Derefter gik de ind af Køkkendøren uden at banke paa.

Det var atter Tolken samt en høj ualmindelig bister og mut Tysker med et haardt Ansigt.

Fru Saabye var alene i Køkkenet.

Tolken spurgte: »Naa, har Deres Søn været her?«

»Nej, det har han ikke!«

Han spurgte nu tilsyneladende med Deltagelse: »Kom De til Begravelse?«

»Nej — det havde jeg ingen Lyst til.«

De to Mænd talte et Øjeblik sammen paa Tysk.

Tolken spurgte, hvordan Sønnen var klædt.

Hertil svarede Fru Saabye, at han havde en Stortrøje paa.

»Ja,« sagde Tolken, »saa kan han jo nok holde det gaaende en Tid uden at komme hjem.«

Fru Saabye spurgte nu, hvor de var kørt hen med hendes Mand. Hertil svarede Tolken, at han ikke var længere end i Aars, der skulde han i et kort Forhør. Derefter skulde han til Aalborg, saa om 4 Dage var han hjemme igen.

De gik ind i Stuen, og medens Tolken studerede Billederne paa Væggen, gik Tyskeren op i Soveværelset, tilbage gennem alle Stuer og ind paa Oves Værelse. Her mærkede han oven paa Dynen, om der skulde være een i Sengen.

Fru Saabye spurgte Tolken: »Mon han tror, han er gaaet i Seng?«

Han smilede overbærende og sagde: »Naa, noget skal han jo tage sig for. — Men sig mig, kender De Ejnar Vestergaard?«

»Det gør vi, han har gaaet i Skole her.«

»Kom han ofte og besøgte Ove?«

»Nej, der kom aldrig nogen og besøgte ham, saa ham har vi ikke set meget til!«

»Ja — jeg skal sige, han er nemlig ogsaa stukket af!«

»Saa — aa!«

Tyskeren havde imidlertid været en Tur paa Loftet. Da han kom ned, forlod de Skolen og gik op til Bilerne, der kort efter forsvandt nordpaa til Aars.

FORHØRET

Mens Gestapo for rundt i Farsø og Omegn, sad Knud Malthe Poulsen og Lærer Saabye stadig paa Stolene i det tyske Stabskontor.

Underofficerer og menige havde ofte Ærinde der, og Døren gik næsten uafbrudt. Hver Gang dette skete, drejede Saabye Hovedet og tænkte med Gru: »Mon det er Ove?« Hans inderligste Bøn og Tanke var denne: »Bare de alle maa slippe bort!«

Hvor var Tiden dræbende lang.

Spændingen og Uvisheden virkede i høj Grad hæmmende paa Tanke og Sind. Men det gjaldt frem for alt om at være rolig og bevare Koldblodigheden.

I Lokalet var der en dundrende Varme, og de to Arrestanter, der var iført tykke Vinterfrakker, næsten svedte.

Saabye havde ondt af Knud Malthe. Han forsøgte en Samtale, idet han hviskede: »Knud Malthe — der er ikke andet at gøre end at have Taalmodighed og stole paa Gud.«

»Ja,« kom det stille fra Knud Malthe.

Men den ene Tysker, der havde et barskt Ansigt, kunde høre, at de hviskede sammen. Brutalt og raat brølede han: »Ba — a — h!«

De tav.

Saabye kunde se, hvem der kom forbi ude paa Gaden. Nu kom der en Herre med et stolt løftet Hoved og djærve Skridt, det var Overlærer Berthelsen, Aars. Saabye tænkte: »Ja, han er en fri Mand, uden Frihed er Verden et Helvede, et Menneske skal leve i Frihed.«

En enkelt Gang kom en Mængde Gestapofolk ind; imellem dem var ogsaa Tolken og Chaufføren. De to Arrestanter fik Lov at komme ud og trække frisk Luft. Tolken fulgte med som Vagt. Det var ved denne Lejlig-

hed, at Saabye spurgte, om han ikke kunde faa Lov til at gaa over og hilse paa Overlæreren, hvis Bolig laa lige overfor. Tolken afviste ham haanligt og spurgte, hvad han vilde tale med ham om. Saabye svarede halvt spøgende, at han mente, Overlæreren kunde lægge et godt Ord ind for ham, saa han kunde blive fri og komme hjem i Aften. Hertil bemærkede han snerrende: »Nej, om det saa er Kongen af Danmark, der kommer, saa kan han sgu' ikke faa Dem fri.«

Det lød jo ikke meget trøstefuldt.

Timerne gik. Mørket begyndte at sænke sig over Landet. Lyset blev tændt i Stabskontoret.

Paa Gaden hørtes Trampen af tyske Soldater. De skraalede: »Wir gegen o. s. v.«

Kl. 4,45 var den før omtalte Kriminalbetjent den eneste Gestapomand, der var til Stede. Døren gik atter op, og Jens Erik Ingvarnsen blev ført ind af Soldater. Han var bleg, men fuldstændig rolig og fattet.

Kriminalbetjenten gik hen til Bordet og vekslede et Par Ord med den barske Tysker. Han fik et Stykke Papir.

Jens Erik saa da sit Snit til at hviske: »Saabye, se mine Hænder, jeg har været under Tortur.«

Saabye lod som intet, for nu kom Kriminalbetjenten hen til de tre Fanger.

Forhøret begyndte. Han spurgte paa gebrokkent Dansk — først Knud Malthé — saa Jens Erik: »Var Saabye der med?«

Begge svarede højt og tydeligt: »Nej!«

Saa begyndte han at krydsforhøre dem begge for at faa deres Forklaringer til at stemme. Han tog et Generalstabskort frem og fik at vide, hvor de skulde modtage Vaaben. Her satte han en rød Streg.

Ind imellem rettede han Spørgsmaal til Saabye.

»Hvor mange Børn har De?«

»Syv.«

»Døtre?«

»Fem.«

»Hvad Tid er De født?«

Han fik Svaret.

»Maa jeg se Deres Legitimationskort!«

Saabye viste det frem.

Han rettede endnu flere Spørgsmaal til Knud Malthé og Jens Erik og skrev af og til paa Papiret, som han stod med i Haanden.

Tyskeren vendte sig atter til Saabye: »Maa jeg faa Deres Søns Adresse i Aalborg!«

Saabyes første Tanke var: »Nej, aldrig i Verden siger jeg det, lad dem piske og pine mig til det, de vil; der-som jeg siger det, er jeg en infam Kujon og Slyngel.« Men i næste Øjeblik tænkte han: »De kan jo hurtigt faa fat i den, og jeg kan ikke hjælpe ham alligevel.«

Han gav Adressen.

Lige efter kom et Spørgsmaal paa Engelsk.

Saabye rystede paa Hovedet, han forstod det ikke.

Til Slut rettede han det Spørgsmaal: »Kender de Kristian Hansen?« Det var det sværeste Spørgsmaal; for Saabye vidste godt, hvem Kristian Hansen var. Men sagde han nej, ja — saa løj han, og sagde han ja, saa var det ogsaa galt, da Kr. Hansen var Gruppestifter i Nordjylland og altsaa en Mand, som Tyskerne meget gerne vilde stifte nærmere Bekendtskab med.

Han svarede derfor: »Kristian Hansen — der er jo mange Kristian Hansener!«

Tyskeren trak paa Skuldrene og svarede kort: »Naa — ja!« Derefter gik han hen til Bordet og tog Telefonen. Der var direkte Forbindelse til Gestapohoved-

kvarteret i Aalborg. Det var tydeligt, at han forklarede, hvorledes Situationen forelaa.

Flere Gestapomænd var til Stede under den sidste Del af Forhøret, deriblandt var ogsaa Tolken og den danske Chauffør.

Endvidere kom ogsaa en Del Underofficerer og menige.

Forhøret var forbi. Kriminalbetjenten gjorde et Tegn til Jens Erik. Eskorteret af to Soldater gik han hen til Døren. Her fik han Haandjern paa og forsvandt ud til en ventende Bil; det samme skete med Knud Malthe.

Saabye vendte sig om og tog sin Taske. Han mente, at nu var det hans Tur til at forsvinde. Da lød det fra Kriminalbetjenten: »Frei«.

Det var Chaufføren i de lange Støvler, som nu optraadte. Han tog et lille Prospektbillede op af Lommen og spurgte Saabye: »Hvem af dem er Ejnar Vestergaard?« Denne saa nøje paa Billedet af to unge Mænd — en høj og en lille. »Ja,« sagde han, »det kan være den lille, men maaske ogsaa den store. Jeg ser dog ikke saa godt, da jeg ingen Brilller har med.« (Det var nu ikke sandt, for han havde dem i Jakkelommen.)

»Naa,« fortsatte Chaufføren, »det er maaske ikke saa let; men ham derude — han lyver sgu'.« (Det var Chr. Vestergaard). Han antog derefter en truende Tone, idet han hævdede en knyttet Haand i Vejret: »Ja, nu er De fri — Saabye, og vi har ikke mere med Dem at gøre, men De slipper billigt — meget billigt, og naar De ser Deres Søn, saa giv ham en Endefuld og send ham til os. Dog kan De vove at ringe til Aalborg eller Viborg — saa — ja, vi har vore Forbindelser.

Saabye gav den tyske Kriminalbetjent Haanden og sagde: »De har gjort Deres Pligt, ligesom vi maa gøre vores.« — — — »Farvel.«

De tyske Underofficerer smækkede nu med Hælene og gjorde Honnør.

Saabye var en fri Mand. Han værdigede ikke de to Danskere et Blik, da han gik ud af Døren.

Tolken og Chaufføren skulede ondt efter ham.

I AALBORG — CHR. ULRIK HANSEN ARRESTERES

Grænsevej er en lille Gade beliggende i Vestbyen lige over for Skovbakkevej. Nr. 1 er en lille, rød Villa, der ejes af Enkefru Hoffmann. Alle Lejligheder i Huset var beboet.

I Kælderen ud mod Haven, der vendte mod Vejen, var indrettet 2 Værelser. Her boede Johannes Saabye og Emil Drejsing.

Johannes Saabye var ansat i Aalborg By's og Omegns Sparekasse, medens Emil Drejsing var Kommis hos Købmand Carl Pedersen, Holbergplads.

Den 29. Februar om Morgenen gik begge til deres Arbejde. De anede ikke, hvad Dagen vilde bringe dem af uhyggelige Tildragelser.

Om Formiddagen blev Johannes ringet op af Chr. Ulrik Hansen. De var Barndomskammerater og havde læst sammen paa Aalestrup Realskole. Naar Christian var i Aalborg, boede han gerne ude hos Johannes. De aftalte at mødes paa Budolfi Plads Kl. 1¹/₂.

Til den fastsatte Tid mødtes de. Johannes havde sin Cykle med. Han fortalte Christian, hvad Ove havde sagt, at han kom til Aalborg og gerne vilde træffe dem begge ogsaa paa Budolfi Plads.

Da Christian skulde møde en Mand ved Banegaarden, gik de gennem Boulevarden.

Christian var iført en Soldaterkappe og havde en graa Astrakanshue paa. Den dækkede helt hans røde Haar.

De talte ivrigt sammen — særlig om Aarsgruppen, der var blevet revet op af Gestapo. Dog mente Christian ikke, at denne Tildragelse vilde faa nogen Indvirkning paa Farsøgruppen, da Mændene i Aars ikke kendte nogen Navne.

De var nu naaet ned paa Banegaardspladsen, hvor de satte sig paa en Bænk. Umiddelbart efter kom en kraftig Mand gaaende. Han haltede lidt og var fulgt af en lille Hund. Det var Skibskaptajn Poul Gjessing — den Mand, som Christian skulde træffe.

Johannes tog da af Sted, men lovede at komme igen om en halv Time. Han vilde op i Byen og se efter Ove. Han traf ham ikke, men kom i Tanker om, at han vilde hjem og barberes, inden han igen cyklede til Banegaarden. Dette blev hans Redning.

Fra Gestapohovedkvarterets Vinduer i Højskolehotellet holdt man Øje med Færdselen paa Gaden. Een af de danske Fanger havde genkendt Christian, da han kom gaaende forbi sammen med Johannes.

Fra dette Øjeblik blev Christian skygget. Der blev straks sendt en Mand ned paa Gaden. I en passende Afstand havde han stadig Christian for Øje. Han saa Johannes og Christian sidde paa Bænken, og han saa Gjessing komme. Johannes tage af Sted — —. Kort Tid efter kom en Udrykningsvogn susende. Den stoppede op foran Bænken. Flere Mænd sprang ud med Revolvere i Hænderne. Student Christian Ulrik Hansen og Skibskaptajn Gjessing var i Gestapos Hænder, og de slap dem ikke.

Da Johannes paa sin Vej tilbage gennem Byen ikke traf Ove, cyklede han ned til Banegaarden, hvor han ventede at træffe Christian paa Bænken. Han var der

ikke. Derimod saa han adskillige Smaagrupper af Mænd staa og snakke halvt højrøstet sammen. Han anede da, at der maatte være sket noget med Christian; men hvad det var, fik han ikke oplyst. Han cyklede til sit Arbejde i Sparekassen.

De to Barndomskammerater skulde aldrig se hinanden mere.

Da Christian gik paa Aalestrup Realskole, skrev han (paa Engelsk) Baden-Powels berømte Ord i sine Kammeraters Poesibøger:

Gaar vi fremad, skal vi dø,
gaar vi tilbage, skal vi dø,
lad os derfor gaa fremad og dø.

Christian gik fremad og døde. Han vilde ofre alt for sit Folk.

Christian var ikke altid som andre Mennesker. Han var noget for sig selv. Han glemte aldrig sine Kammerater fra Barndomstiden, og de glemte heller ikke ham. Aldrig var der et skævt Ord imellem dem. Altid mødte han frem, smilende og glad.

Det røde Haar var Christians Kendemærke. En Del af hans Venner raadede ham til at farve Haaret sort. Christian vilde ikke. Modig og uforfærdet gik han sin Gang gennem Verden.

I et Brev til en Skolekammerat skrev Christian: Jeg har forfattet min Gravskrift — og den lyder saaledes: Hans Samtid forstod ham ikke!

Nej, maaske er dette rigtigt; men eet er givet, at mange, mange — sørgede inderligt og dybt, da Dødsdommen over Chr. Ulrik Hansen blev oplæst i den danske Radio.

Faa Dage efter lød Skudene i Ryvangen, og Chr. Ulrik Hansen var ikke mere.

Den, der skriver disse Linier, blev da ringet op af en ældre Mand, der spurgte med halvkvalt Stemme: »Er det sandt, at Chr. Hansen er dømt til Døden?«

»Ja, det er sandt!«

»Naa, ja — Legemet kan de slaa ihjel; men Sjælen kan de ikke slaa ihjel.«

Nej, Christians Sjæl kunde de ikke slaa ihjel. Den lever videre. Den lyser op gennem hans Breve, der klart og tydeligt vidner for os, der er tilbage, at det er Kærligheds Aand, vi skal lyde og følge; men ogsaa at vi altid skal være rede til at kæmpe for Retfærdighed, Sandhed og Frihed.

GESTAPO PAA BESØG I GRÆNSEVEJ 1

Det var Aften. Mørkelagte Vinduer — ingen Gadebelysning — det sorte Mørke rugede over Landet.

I Aalborg hastede Folk med at komme inden Døre, saa snart Mørket begyndte.

Umiddelbart efter, at Emil Drejsing var kommet fra sit Arbejde ved Kl. ca. 19 Tiden, bankede det paa Døren, og ind traadte en tysk Politimand og en formentlig Stikker, begge civilklædte. De beordrede ham til at strække Hænderne i Vejret og trykkede en Revolver for Brystet af ham.

»Er De Johannes Saabye?«

»Nej«

»Legitimation!«

»Ja, ja.«

De rodede rundt i hans Lommer, hvor de fandt Legitimationskortet i hans Portemonnæ. Det overbeviste dem selvfølgelig straks om, at han ikke var den, de søgte.

De spurgte derefter om, hvornaar Johannes sædvanligvis plejede at komme hjem, om hvad han fore-

tog sig i sin Fritid, om han gik meget paa Restaurant. Emil Drejsing forklarede, at han spillede Fodbold, og at han sjældent gik paa Restaurant.

Stikkeren begyndte nu at gennemrode Johannes' Bohave fra Ende til anden. Han fandt et Fotografi af Chr. Ulrik Hansen og en Kuvert, hvorpaa der var prentet en Adresse med Bloktyper, men ingen illegale Blade.

»Kender De Chr. Hansen,« spurgte han.

»Jeg har en enkelt Gang set ham paa Gaden,« svarede Drejsing.

Efter et Kvarters Forløb kom Bankassistent Sjørslev, som boede paa 1. Sal, ned for at ville laane nogle Cigaretter. Da han havde faaet dem, gik han straks igen.

Drejsing fortalte det.

»De maa vise os op til ham, og dersom De prøver paa at stikke af, bliver der skudt omgaaende!«

Sjørslev blev ikke meget overrasket over at modtage saadanne Gæster, da han havde opdaget, hvem det var. De havde nemlig været der tidligere paa Aftenen, før Drejsing kom hjem. De havde da ringet paa Hoveddøren og spurgt efter Johannes. Det var Fru Hoffmann, der lukkede op. Hun syntes, der var noget mystisk ved de to Herrer. De gik dog straks igen, men erklærede, at de vilde komme senere.

Der er ingen Tvivl om, at de to Gestapomænd havde staaet paa Vagt udenfor, eftersom de kom med det samme, Drejsing havde tændt Lys i Kælderen og saa regnet med, at nu havde de faaet Johannes Saabye i Fælden.

Sjørslev og hans Forlovede (der var kommet paa Visit), blev beordrede til at følge med ned i Kælderværelserne.

Da der var gaaet nogen Tid, kom Mortensen fra Stueetagen ned og vilde laane et eller andet. Han studerede ved Synet af de mange Gæster og vilde gaa med det samme; men Gestapomændene sagde til ham, at han godt kunde komme ind, da det var noget rent formelt, de skulde ordne, og at de snart vilde gaa igen. Mortensen vilde nu til at gaa, men Gestapomændene slog om i en truende Tone og kommanderede ham til at blive.

Længere ud paa Aftenen kom en af Drejsings Kolleger med sin Kæreste. Han skulde se paa et Sæt Tøj, han vilde købe.

Stikkeren holdt Drejsing lidt til Side og spurgte, hvad det var for Mennesker. Drejsing forklarede, at Manden vilde se paa et Sæt Tøj og fik Lov til at vise ham det. Men det blev ikke til nogen Handel den Aften. Drejsings Kollega kunde ikke forstaa Meningen med det hele. De fik dog Lov til at gaa igen.

Her sad saa alle Villaens Beboere — med Undtagelse af Fru Hofmann og hendes Datter — paa Drejsings Værelse, mens Gestapo opholdt sig paa Johannes' Værelse. Politimanden stod hele Tiden bag ved Døren med Hænderne i Jakkelommerne.

Fru Hofmann stak ogsaa Hovedet ind ad Døren i Løbet af Aftenen og spurgte Gestapo, hvad deres Ærinde egentlig var. Politimanden fremviste da sit Politiskilt og forklarede, at det var Johannes Saabye, det gjaldt. Fru Hofmann forsikrede, at Johannes var en god Dreng og slet ikke havde med saadan noget at gøre. Sjørølev, som kunde tale Tysk, og som talte en Del med Politimanden om baade det ene og det andet, spurgte ved 11 Tiden, om de ikke maatte gaa op til ham og spille Kort. Det fik de saa Lov til. Kort

fik de ikke spillet meget af. Derimod sad alle og var meget bange for, at Johannes skulde komme hjem.

Fru Hofmann serverede Kaffe for Gestapofolkene i Kælderen, og da Klokken var henad 2, kom hun op og fortalte, at nu var de gaaet og havde givet den Besked, at hvis Johannes Saabye kom hjem, maatte han møde Dagen efter paa Højskolehotellet til et bestemt Klokket.

Da Drejsing kom ned paa sit Værelse, var omtalte Fotografi og Kuvert lagt frem paa et lille Divanbord ved Johannes' Seng. Han gik straks i Seng og drømte om Mord og alle Landsens Ulykker.

Villaens Beboere havde ventet, at Gestapo vilde komme igen Aftenen efter; men de gjorde det alligevel ikke. Det var en uhyggelig Oplevelse, som de aldrig glemmer.

FLUGTEN TIL SVERIGE VIA FREDERIKSHAVN—STRANDBY

Men hvor var Ove? Ja, — da han flygtede gennem Skoven, var han klar over, at han maatte være forsigtig, og at han hurtigst muligt maatte til Aalborg og advare Johannes. Frem for alt maatte han undgaa at komme i Nærheden af Hovedvejen.

Da han var kommet gennem Skoven, fortsatte han derfor ad Skolestien til Holme og videre neden om Haubro til Jelstrup. Her gik han ind i Centralen og ringede til Aalborg By's Sparekasse, hvor han kom til at tale med sin Broder. Han sagde til ham, at han maatte sørge for at ringe hjem og spørge, hvordan de havde det, og at han kom til Aalborg saa hurtigt, han kunde. Han fortsatte saa mod Nord tværs over Markerne efter Hornum.

Da han kom hertil, var han saa heldig at faa standset en Bil. Det var Vognmand Kr. Kristensen, Aars, der kørte den.

»Kan De køre til Aalborg?« spurgte Ove.

»Nej, jeg skal til Aars og køre med et Selskab, saa det kan umuligt lade sig gøre!«

»Naa, — ja, — men jeg skal til Aalborg.« Ove sagde dette sidste meget bestemt og lagde Eftertryk paa Ordet — skal.

Chaufføren studsede. Han saa ind i Oves Øjne, der lyste stærkt og trodsigt.

»Naa — ja saa kører jeg, men jeg skal i hvert Fald først have fat i noget Generatorbrænde henne hos Robert Kristensen.« Han kørte straks hen til denne, og medens han fik Brændet paafyldt, spurgte han Robert Kristensen, om han kendte den Herre, han skulde køre med. »Nej, det gør jeg ikke,« svarede han.

Bilen var klar. Ove steg ind, og den rullede mod Aalborg. Der var ikke megen Samtale. Det var kun ligegyldige Ting, der kom paa Tale. Ove var rolig og lod, som intet var passeret.

Vognmand Kristensen tænkte en Del over, hvem det var, han kørte med. Han spurgte dog ikke om det. Han vilde helst være fri for at vide for meget.

Bilen kørte med jævn Fart til Aalborg; og da de kørte ind i Byen, var Klokkeren godt 2. Kristensen spurgte nu Ove, hvor han vilde af. Han svarede, at han kunde sætte ham af paa Vesterbro. Dette skete. Ove betalte og sagde Farvel. Han gik ind i en Kiosk og ringede til sin Svoger Harry Christensen, der var Medejjer af en Frugtforretning. Han bad Harry møde sig et Sted paa Gaden.

Da de kort efter traf hinanden, fortalte Ove om Aarsgruppen og om Gestapo, der var i Vannerup.

De gik ned i Frugtforretningen, hvorfra de ringede til Johannes og bad ham komme derned. Men Johannes vilde ikke. Han mente ikke, at det hele betød noget, og fordi der var kommet en Bil, behøvede man ikke at fare op og blive nervøs. Desuden havde han travlt, saa han kunde ikke komme.

Ove og Harry besluttede da at ringe til Manufakturhandler Kaj Heidemann, Farsø, i hvis Forretning Asta Saabye havde Plads som Syerske. Her fik de efter nogen Tids Samtale Forklaring paa, hvorledes Forholdene var. De ringede derfor igen til Johannes og bad ham komme med det samme, da hans Fader var arresteret.

Nu var Johannes klar. »Jeg kommer øjeblikkelig,« sagde han.

Johannes gik hen til en Fuldmægtig og sagde, at han gik en halv Time. Fuldmægtigen saa paa ham, han var ikke uvant med Overraskelser.

Da de to Brødre traf sammen, var de klar over, at de maatte lægge en Plan. Efter at have besøgt en Sagfører og faaet enkelte Spørgsmaal besvaret, sagde de Farvel til Harry Christensen og forsvandt.

Det stod nu klart for dem, at der var ikke andet at gøre end flygte til Sverige. De tænkte paa alle de kære derhjemme, som de nu ikke skulde se i lang Tid. Det var haardt. Men det var Skæbnens Vilje. De maatte gaa i Landflygtighed.

Det første, det gjaldt om, var at komme i Forbindelse med »Frit Danmark«, som besørgede Flygtningetransporten.

Det lykkedes hurtigt, idet Sparekasseassistent Mouritsen, hos hvem de boede den første Nat, kendte en Mand, der tilhørte »Frit Danmark«.

Næste Aften ved 11 Tiden kom Fuldmægtig Thomsen for at hente dem til sin Bopæl i Nørresundby. De tre Mænd gik i en passende Afstand fra hverandre, for at ingen skulde fatte Mistanke. Ove havde faaet sin Stortrøje ombyttet med en lys Frakke. De kom i god Behold uden at være antastede over Broen til Thomsens Lejlighed, hvor de saa var den anden Nat.

Den 2. Marts midt paa Dagen rejste de fra Nørresundby til Frederikshavn, hvortil de ankom ved Aftenstid. De blev her modtaget af en højtstaaende Politimand, der viste dem hen i en Lejlighed, hvor der sad nogle faa Mænd, som ogsaa skulde til Sverige.

Baaden, som de skulde sejle med, var ikke i orden, saa 4 af Mændene maatte overnatte paa Sømands-hjemmet. Politiet ordnede alt. De opbevarede Penge og Værdisager, — de tog ingen Risiko. (Man havde jo før set Folk drikke sig fulde og derved røbe Hemmeligheder), — selvfølgelig troede de ikke det om alle, men en Gentagelse maatte aldrig finde Sted.

Værten, Martin Pedersen, var en meget elskværdig og sympatisk Mand. Han sagde til dem, at de kunde godt gaa ud i Byen og se sig lidt om. Det gjorde de. De var dog sikker paa, at Afrejsen skulde finde Sted samme Aften.

Lidt hen paa Eftermiddagen meddelte Værten, at der om Aftenen vilde komme en Bil efter dem.

Bilen kom og kørte sydpaa. Den samme Mand, som havde modtaget dem paa Banegaarden, var med, og de lagde Mærke til, at han havde Vaaben i Lommen.

De rullede stadig sydpaa, og ingen fortalte, hvor Turen gik hen, — de spurgte heller ikke, men var lige ved at tænke paa, om Turen ikke gik til Aalborg.

Pludselig drejede Bilen ind i en stor Skov, og kort efter holdt den ved et lille Hus i Skoven. Det viste sig

at være et forfaldent Skovløberhus. En ung Forstkandidat beboede den ene Fløj, og de 4 Flygtninge blev installeret i den anden.

Bilen kørte bort, og de vidste stadig ikke, hvor de befandt sig, men indrettede sig paa bedste Maade i det nye Logi.

Forstkandidaten var mægtig flink. Han sørgede for alt til dem, dog lavede de selv Maden. Af Poser fra en Købmand fandt de ud af, at de befandt sig i Dronninglund Storskov.

Skovrideren kom og saa til dem. Han var en frisk og fornøjelig Mand. »De maa gerne gaa en Tur i Skoven,« sagde han, »og De skal ikke være bange, for der er aldrig nogen af dem, som har boet her, der er blevet taget af Gestapo.«

De gik da lidt omkring i Skoven om Dagen, men fjernede sig dog ikke langt fra Hytten. Ellers fordrev de Tiden med Læsning og havde det i det hele udmærket.

Der gik 3 Dage og Nætter, saa var Skovlivet forbi. Den samme Bil hentede dem. Denne Gang kørte den mod Nord, og de kom igen til Frederikshavn, igen i den samme Lejlighed, hvor de traf 3 Mænd til. Saa var de 7 ialt.

Ved 11 Tiden kom en Kystbetjent og kørte dem til det lille Fiskerleje Strandby, der ligger Nord for Frederikshavn. Han fulgte dem om Bord i en lille Baad, hvor de skulde blive til om Morgen, da Skipperen saa selv vilde komme og sejle dem til Sverige.

Det var en lang Nat, denne, maaske den længste, de nogen Sinde har oplevet. Der var hundekoldt. Tunge, mørke Skyer hang paa Himlen. Bølgerne skvulpede mod Baadens Sider, saa den vuggede lidt op og ned. Timerne sneglede af Sted.

Endelig var Tiden gaaet, og Skipperen indfandt sig sammen med sin Søn. Han var en kraftig Søulk, der saa ud til ikke at være bange for noget.

Det viste sig imidlertid, at de havde faaet et forkert Indtryk af ham.

Om Morgenen Kl. 5—5¹/₂ begyndte Sejladsen, og den danske Kyst — Fædrelandets — forsvandt mere og mere. Flygtningene sad tavse i Baaden og stirrede ind mod Land. Hvad tænkte de paa? — — Paa Far, Mor, Søskende og alle derhjemme.

Hvad vilde Fremtiden bringe? De vidste det ikke. Et fremmed Folk havde taget deres Land. Fremmede Voldsmænd skaltede og valtede. Terror og Vold hørte til Dagens Orden. De selv havde vowed at rejse Hovedet, — — det var nok til Landflygtighed. Men det var ikke det sidste. De vilde komme igen sammen med mange andre, — de vilde komme med Vaaben i Haand og være med til at jage de forhadte Fjender paa Døren. De skulde og vilde komme igen!

Baaden sejlede støt og roligt, og den første Tid gik udmærket. Der laa et tysk Skib et godt Stykke fra Baaden, men selv om Skipperen var lidt betænkelig ved det, tog det aabenbart ingen Notits af det lille danske Fartøj.

Da de var kommet et godt Stykke ud — vel nok ¹/₃ af Vejen fra Danmark til Sverige, standsede Skipperen og gav sig til at undersøge sine Søkort meget nøje. Tilsyneladende kunde han ikke finde ud af Kursen, og stor Usikkerhed prægede ham i høj Grad.

I lang Tid laa Baaden stille, og Skipperen ventede paa, at der tilfældig skulde komme en svensk Fiskerkutter, som kunde optage Flygtningene. En saadan Aftale var ikke truffet paa Forhaand; men Skipperen troede, at en saadan Lejlighed vilde byde sig. Det var

ikke rigtigt af ham, for han havde faaet Betaling for at sejle helt til Sverige. Han vilde ikke sejle længere, de mange Penge havde fristet ham. Han talte allerede om at vende og prøve igen næste Dag, da Skæbnen kom ham til Hjælp i Form af et svensk Fiskerfartøj.

Den danske Baad sejlede nu i Møde med Svenskeren, og snart kunde de tale med Folkene om Bord.

Det var Flygtningene, der underhandlede:

»Vil De tage os om Bord til Göteborg?«

»Kan ikke — —, skal fiske her i 4 Dage og Nætter.«

Danskerne pressede paa, og endelig gik Svenskeren ind paa at sejle til Göteborg for en Betaling af 100 Kr. pr. Mand.

De to Fartøjer sejlede nu nær sammen, og Flygtningene kom om Bord i det svenske Skib, og de var klar over, at de nu saa godt som var i Sverige.

Det var en lang Sejltur ind til Göteborg, men Vejret var glimrende, og den 7. Marts Kl. 3 naaede det svenske Fartøj ind i Havnen.

De syv Mænd steg i Land. Gestapos lange Arme kunde ikke true dem mere.

Turen fra Aalborg til Göteborg var spændende —, næsten et helt Eventyr.

FLUGTEN TIL SVERIGE VIA KØBENHAVN

Om Formiddagen den 29. Februar Kl. 10 kom Frank Kjær Nielsen tilfældigt ind i Butikken hos Købmand Pedersen. En Kommis, Helge Sørensen, sagde da til ham: »Har du hørt, at Gestapo har hentet Jens Erik Ingvardsen og Knud Malthe Poulsen?«

»Nej, det har jeg ikke!«

»Saa kan du jo prøve at se ud paa Gaden!«

Frank gik hen og aabnede Døren. Han saa da Folk staa i smaa Klynger op ad Gaden.

Det kan nok være, at Frank nu fik travlt. Hurtigt fik han fat i Købmand Pedersen og spurgte, om han kunde faa fri. Det fik han. Han cyklede derefter ud til Gaardejer Smith Jensen, Fandrup, hvis Fodermester var Niels Jensen fra Gøttrup.

Han traf Niels i Kostalden, satte ham ind i Situationen, og begge forsvandt paa Cykle.

Da de kom ud i Skoven ved Grønnerup, gjorde de et Ophold for at drøfte, hvad de nu skulde gøre. De blev enige om, at de skulde se at faa fat i Ejnar Vestergaard.

Derefter kørte de til Strandby, hvor de tog ind paa Kaféen og drak Kaffe. Saa besluttede de at tage ud til Jens Vestergaard, Gøttrup (en Broder til Ejnar). De satte Cyklerne ved Vestergaards store Plantage og gik tværs over Markerne mod Jens Vestergaards Ejendom. Her var en lille Plantage, hvor de lagde sig og holdt Udkig med Landevejen.

Efter 10 Minutters Forløb kom der 2 smaa Biler og gjorde holdt.

De løb da saa hurtigt, de kunde, tilbage til deres Cykler og kørte igen til Skoven ved Grønnerup.

Om Eftermiddagen ved 16-Tiden var de i Fandrup, hvor Frank havde Familie. Hans Slægtninge havde ogsaa hørt om Gestapo og var meget oprevne. De fortalte, at Franks Fader, Hans Kjær, Støttrup og Lærer Saabye, Vannerup, var taget af Gestapo.

Ved 8-Tiden cyklede de til Farsø. De vilde tale med Politibetjent Lilholt, men han havde ingen god Trøst til dem. »Jeg har ingen Forbindelser,« sagde han, »saa jeg kan ikke hjælpe jer.«

Frank og Niels skiltes uden nogen Aftale.

Niels cyklede ud til Smith Jensen, og Frank tog til sit Hjem for at faa bekræftet, om hans Fader var ar-

resteret. Dette viste sig heldigvis ikke at være Tilfældet. Han var dog kun hjemme et Kvarter, saa tog han igen tilbage til sin Plads hos Købmand Pedersen. Der fik han straks noget at spise, men han turde dog ikke sove i sin Seng, hvorfor han den første Nat laa i Høet paa Høloftet over Kørerne.

Det var en haard Tid for Frank og Niels. De havde ingen Forbindelser og vidste ikke, hvad de skulde gøre.

Dagen efter — Onsdag — passede de begge deres Arbejde.

Anny Saabye (næstældste Datter af Lærer Saabye) var ansat hos Damefrisørinde Fru Lundsgaard, Farsø. Hun havde faaet at vide om Frank, der fartede rundt uden at have Forbindelser. Hun kom da i Tanker om sin Onkel, Sigvald Pedersen, der var Kriminalbetjent i København. Hun var sikker paa, at han kunde hjælpe Frank og Niels, hvis de kom over til ham. Derfor sendte hun Sigvald Pedersens Adresse ned til Frank.

Det kan nok være, at Frank blev henrykt, da han fik denne Adresse.

Onsdag Aften ledede han Gymnastik i Vognsild, men kom ikke hjem før Klokkeren 4 om Morgenen.

Da han tidlig om Torsdagen fik Sigvald Pedersens Adresse, ringede han straks ud til Smith Jensen og kom til at tale med Niels. Nu var begge klar til at tage til København.

De cyklede til Hvalpsund og tog med Færge til Sundsøre. Hurtigt naaede de til Skive, hvor de spiste til Aften paa Missionshotellet.

I Skive lejede de en Bil til Lemvig, hvortil de ankom ved Aftenstid. De besøgte her en af Franks Højskolekammerater, Ildkjær, der var overordentlig venlig og opmærksom overfor dem.

Næste Morgen tog de med første Tog til København over Esbjerg.

De naaede København ved 8-Tiden om Aftenen.

De fik fat i en Hestedroske, der kørte dem til Amagerbrogade.

Da de endelig langt om længe fandt Lerfosgade 5 og Sigvald Pedersens Navn, hoppede Hjertet i Livet paa dem, da de gik op ad Trapperne; men det var underligt at se alle Døre paa Opgangen blive aabnet lidt paa Klem og et Øje titte frem. De følte en uhyggelig Fornemmelse i denne Situation.

De naaede Døren og kimedede kraftigt nogle Gange, uden at det virkede, — endnu nogle Gange, og en ung Frue kom ud.

»Er Kriminalbetjent Pedersen hjemme?« spurgte Frank.

»Nej, det er han ikke!«

»Hvad Tid kommer han?«

»Det ved jeg ikke!«

Fruens Svar var korte og afmaalte. Hendes Blik var koldt og haardt. Maaske troede hun, at det var Gestapo.

De maatte ned paa Gaden, hvor de spankede rundt til Klokken 1. Da opdagede de, at der var Lys i Sigvald Pedersens Vinduer.

Det varede ikke længe, inden de atter var ved Døren. De kimedede. — Ingen kom. De kimedede atter, og nu gik Døren op med et Knald.

»Kom ind — hvem er De?« raabte Kriminalbetjenten. Han stod med en spændt Revolver rettet mod Brystet af Frank.

»Jeg siger — hvem er De?«

Kriminalbetjenten kunde ikke kende Frank, selv om han ofte havde set ham i Vannerup.

Frank stammede noget i det, og først da han og Niels kom frem i Lyset, løstes Gaaden, idet Sigv. Pedersens lille Datter, Inger, der stod og tittede fra en anden Dør, raabte: »Ja men, Far, det er jo Frank fra Vannerup.« Saa var Situationen opklaret.

Men Sigv. Pedersen havde faaet Besked fra Naboerne om to mystiske Mænd. Han vilde nu vide, om det var Frank og Niels. Han kaldte Naboerne op — Manden kom ud i Pyjamas og Fruen i Slaabrok.

Til at begynde med nægtede de, at Frank og Niels var Mændene; men da de saa trak i Frakkerne, var alt i Orden. De havde genkendt de mystiske Mænd.

Frank og Niels boede i 8 Dage hos Kriminalbetjent Sigvald Pedersen.

De havde aldrig været i København, saa der var meget Nyt for dem at se. De var i Biografen flere Gange, i Zigøjnerhallen paa Paladshotellet. De saa ogsaa en Haandboldkamp mellem Politifolk.

Der blev imidlertid truffet Forberedelser til Afrejsen. En Dag meldte Kriminalbetjenten, at der vilde komme en Hr. Schmidt i Bil efter dem. De skulde ud og præsenteres for en Skipper, der skulde sejle dem over.

Hr. Schmidt (Citronen) kom. Frank og Niels steg ind i Bilen, der kørte hen til en Beværtning, hvor Skipperen sad.

En anden Dag blev de kørt til Hovedbanegaarden. Her blev de fotograferet. Sigvald Pedersen beholdt Billederne.

Saa kom Timen, da de skulde sige Farvel til Danmark. Det var en tidlig Morgen.

De kørte først med Sporvogn — derefter med Bil omtrent helt ned til Havnen. De gik de sidste 500 m ned til Baaden.

Da de kom om Bord i Baaden, gik de straks ned i Kahytten. Her stod nogle Mænd og studerede Søkort. Anløbshavnen skulde opgives at være Rørvig, og Kursen skulde foreløbig sættes efter denne Havn.

Kort Tid efter sagde Skipperen: »Nu gaar jeg efter Gestapo.« (Gestapo skulde nemlig altid foretage en Undersøgelse, før en Baad afsejlede).

Da Skipperen var gaaet, fik Matroserne travlt. En Mand blev gemt i Kahytfadet, og fire andre blev gemt under Presenninger i et Hul i Forstavnen. Frank var mellem de fire og laa yderst.

Da Gestapofolkene kom om Bord, trampede de haardt i Dækket med de lange Støvler.

De tre Mænd, der laa inderst, kunde ikke lade være med at snakke. Frank var rasende og hviskede: »Hold Kæft, det er Gestapo.«

Der skete intet. Gestapo forsvandt. Maskinen blev sat i Gang, og Baaden begyndte at sejle.

Ved Havneudløbet kom det tyske Kystpoliti om Bord. De opdagede heller intet.

Baaden sejlede langsomt. Mændene, der laa under Presenningerne, blev utaalmodige. De spurgte, hvorfor de skulde ligge saa længe. Matroserne gav den Besked, at der sejlede en tysk Patruljebaad lige bag efter.

To Gange drønedes en Flyvemaskine lige over Baaden.

Da der var gaaet 2¹/₂ Time, var Baaden i svensk Farvand. Saa først maatte Flygtningene komme paa Dækket.

I Nærheden af Falsterbo mødte Baaden et svensk Fyrskib, som dog ikke vilde have Flygtninge om Bord. Lige efter mødte de en svensk Politibaad, som de saa blev sat over i.

Da de kom i Land, gik de hen til Toldstationen, hvor

de blev beværtet med Kaffe. Derefter blev de overgivet til det svenske Militær.

En Kriminalbetjent fra Malmø hentede dem i Bil og kørte dem til Jernindustriskolen i Rebslagergade, hvor de foreløbig blev indkvarteret.

EN ARRESTATION I AARHUS. HILMAR LARSEN I FÆNGSEL.

Den 29. Februar var Hilmar Larsen ikke i Farsø. Han var i Aarhus, hvor han havde Kursus i Sanitetsfaget paa Jydsk Teknologisk Institut.

10 Dage efter var han nede i »Smedens Kafé«. Han kendte særlig godt Restauratør Nielsen og Familie, der for faa Aar siden havde boet i Farsø. Fru Nielsen fortalte da om Begivenhederne i Farsø, — om Knud Malthe og Jens Erik, som var arresteret af Gestapo. Det gav Hilmar noget at tænke paa. Han besluttede da at raadføre sig med Nielsen, som han vidste var en god dansk Mand.

En Aften, de var ene, fortalte Hilmar, at han var Medlem af samme Gruppe, som de arresterede fra Farsø.

»Hvad mener du, jeg skal gøre, Nielsen?« spurgte Hilmar.

»Ja-e,« svarede Nielsen, idet han nøje tænkte sig om. »Jeg synes nu, det vilde være klogt at tage hjem til dine Forældre og faa lidt Besked paa Forholdene.«

Dette besluttede Hilmar sig til.

Kort Tid efter tog han med Tog til Østrup Station, hvorfra han saa gik til Farsø.

Da det var det sidste Tog, han var med, kom han først til Farsø Klokkeren 12 om Natten.

Paa Vejen op gennem Byen blev han enig med sig selv om, at han vilde gaa ned til Lærer Saabye i Van-

nerup. Hos ham kunde han sikkert faa tilstrækkelige Oplysninger, saa han kunde blive klar over, hvad han skulde gøre. Men da han kom ud for Dyrlægeboligen, saa han, at Dyrlægen var ved at laase Dørene af. Han besluttede nu at gaa hen og tale med Sonne.

Han spurgte, om der var en Eftersøgning i Gang efter ham, hvad Sonne jo ikke vidste noget om. Derimod raadede Sonne ham til at gaa hjem og tale med sin Far og Mor.

Dette gjorde Hilmar. Han talte med sine Forældre, sov i 3 Timer og tog derefter med Cykel til Østrup, hvorfra han med 1. Tog rejste til Aarhus. Hans Forældre havde lovet at give ham Besked, hvis de hørte, der var Fare.

Da Hilmar kom til Aarhus, fortsatte han sit Kursus.

Lørdag til Palmesøndag den 1. April var der Eksamen paa Teknologisk Institut. Hilmar skulde den Dag op i Sanitetsfaget.

Tidlig paa Dagen mødte en Mand op paa Kontoret hos Forstanderen. Han udgav sig for en Kammerat til Hilmar Larsen og spurgte, om denne var paa Skolen. Forstanderen svarede bekræftende.

En halv Time efter kom 2 Gestapomænd ind til Forstanderen og sagde, at de skulde have ham med. Der blev da sendt en Lærer hen til Klasseværelset. Han spurgte: »Er Hilmar Larsen her?« Hilmar svarede ja.

Læreren fortsatte: »De maa følge med ud paa Gangen, der er to Herrer, som vil tale med Dem.«

Hilmar fulgte med. Her stod de to Gestapomænd, af hvilke den ene var en Dansker. Han sagde: »De maa følge med.«

Hertil bemærkede Hilmar: »Nej, det vil jeg ikke!«

»Det bliver De sgu nødt til,« svarede den anden, »for vi ved nok, hvad De har gjort.«

»Naa, men jeg maa nok gaa ind og hente mine Skolebøger.«

»Ja, gaa De bare, men De kommer igen lidt hurtigt.«

Da Hilmar kom ind i Klasseværelset, fik han Lejlighed til at hviske til en Kammerat om at sige til Smeden, at han var taget af Gestapo.

Kammeraten lovede det.

Hilmar gik ud igen og fulgte med Gestapomændene. Han gik imellem dem. De gik hen i en Sidegade, hvor der holdt en Bil med Chauffør.

Da Bilen begyndte at køre, spurgte Danskeren:

»Hvor bor De?«

»St. Lukas Kirkeplads Nr. 2.«

»Naar var De sidst i Aalborg?«

»I November Maaned 1943.«

Gestapomanden troede det ikke. Han vilde have haft Hilmar til at indrømme, at han havde været der paa den Tid, da nogle af Chr. Ulrik Hansens Kammerater prøvede et Overfald paa Arresten for at befri ham og de Danskere, der paa dette Tidspunkt sad fængslet.

Bilen holdt ved Kollegiet, Gestapohovedkvarteret i Aarhus. Her maatte Hilmar opgive Navne paa Forældre og en Del Adresser. Desuden kom der ogsaa her Hentydninger til Aalborg.

Hilmar spurgte, om han ikke kunde faa en Cigaret. Gestapofolkene gav ham to og sagde, at han skulde ud paa Rejse.

»Hvor skal det være hen?«

»Ja, det kan vi ikke sige Dem!«

Han blev derefter ført ned til Bilen og kørt til Arresten, der ligger lige over for Dragonkasernen.

Han blev sat i en Enecelle og fik en meget daarlig Behandling. Han fik nemlig meget lidt at spise.

Søndag Formiddag var han til Badning sammen

med en Del tyske Fanger (Soldater), af dem fik han udleveret lidt Sæbe.

Paa den anden Side af Cellegangen sad Kroejer Fiils Datter Fru Kirstine Sørensen og hendes Søster Gerda. Navnene stod paa en sort Tavle uden for Celledøren.

Den 3. April om Formiddagen fik Hilmar Ordre til at pakke sammen. Han blev ført til Kontoret og saa til sin store Forbavselse en Mand i Nationaldragt. Det var en Tjener fra Hornslet, som ogsaa hed Larsen.

Der blev sagt, at en Mand ved Navn Larsen skulde løslades. Hilmars Ansigt lyste. Det maatte jo være ham. Men ak — det var Tjeneren fra Hornslet.

Der var imidlertid kommet fire Mænd. Een af dem sagde: »Vi skal have Hilmar Larsen med.«

Alle fire saa skumle ud. De lugtede slemt af Spiritus. Der stod en hel Em omkring dem.

Da de kom ned til en Bil, blev Hilmar beordret ind paa Bagsædet ved Siden af en Tysker, der paa knudret Dansk spurgte: »Kender De Chr. Hansen?«

»Nej.«

»Taler De Tysk?«

»Nej.«

»Ja, saa ordner vi det i Aalborg, der har vi nogen til at oversætte.«

Bilen kørte nordpaa med 100 km's Fart.

I Randers holdt Gestapo et lille Hvil.

Bilen standsede nemlig foran en Bagerforretning, og en af Gestapomændene steg ud og kom kort efter tilbage med en stor Mængde Flødeskumskager. Derefter kørte de hen til en Viktualieforretning, hvor de ogsaa var inde. Maaske var det Pølser og Bøffer, der blev købt. Gestapomændene holdt meget af de søde Flødeskumskager. De smovsede ordentligt i dem. Een af dem spiste kun Flødeskummet og smed Bunden væk.

Kl. 3 kørte Bilen ind foran Kong Hans Gades Arrest i Aalborg.

Hilmar blev sat i Celle Nr. 1. Her saa han en Del Pakker med Tøj. Der var Adresser paa Pakkerne, og med Forundring genkendte Hilmar Navnene paa nogle Aarsmænd, som han vidste var arresterede. Da han havde været i den Celle en Time, blev han ført til Celle Nr. 9. Den var helt ny, havde aldrig været brugt, og saa var der Haandvask og Centralvarme. Sengen kunde ikke laases op. Man kunde ligge ned hele Dagen.

Onsdag Formiddag blev han hentet i Bil til Forhør paa Højskolehotellet. Han kom ind paa et Kontor. Her sad en Tysker og en lille Tolk. Hilmar sad paa en Stol imellem dem.

Det var Tolken, der begyndte.

»Ja, vi ved jo alt, hvad De ved!«

»Naa, det er jo godt, saa kan vi vel snart blive færdige.«

»Ikke næsvis, min Herre —, vi vil høre det af Deres egen Mund!«

Et lille Bord med en Skrivemaskine paa var blevet rullet ind i lokalet. En ung Dame sad og skrev paa Skrivemaskinen.

Tyskeren spurgte nu om det hele fra Farsø, og det var ikke alt, de var enige om.

Naar Hilmar havde sagt noget, kunde Tyskeren godt sige: »Ja, men Knud Malthe og Jens Erik har sagt saadan og saadan.« Naar saa Hilmar nægtede, sparkede han ham over Benene med sine lange Støvler. En enkelt Lussing fik han vel ogsaa.

Saa spurgte Tyskeren: »Kender De Chr. Hansen?«

»Ja.«

»Hvor fik De Koden fra?«

»Den fik jeg enten fra Ove Saabye eller Ejnar Vester-gaard.«

Der var ogsaa Tale om et Møde ved Foulum Kirke, hvor Gruppen fra Ranum var til Stede. I over 10 Mi-nutter diskuteredes, hvordan Foulum skulde staves.

Tyskeren fremviste et Kort, hvorpaa Hilmar skulde vise den Plads, hvor de skulde modtage Vaaben fra de engelske Flyvemaskiner.

Forhøret var forbi, og Hilmar Larsen skulde skrive under paa Forhørsdokumentet, der var skrevet paa Tysk. Da Hilmar ikke var perfekt i Tysk, læste Tol-ken op, og han skrev under.

Derefter blev han kørt tilbage til Arresten, hvor han nu fik lov til at faa sin Portemonnæ, Skolebøger og Breve ind i Cellen. I Portemonnæen laa den engelske Kode, som Lærer Saabye, Vannerup, havde leveret til ham. Samme Dag blev Koden og flere Breve tilintet-gjort paa Toilettet.

Hilmar havde det godt her i Cellen. Han tegnede og læste Bøger, som han laante gennem Røde Kors.

Hver Dag skulde Fangerne ud paa Gangen og hente Kaffe i Øser. Ved en saadan Lejlighed traf han Chri-stian, der bøjede sig ned og hviskede til ham: »Har du sagt noget om Dyrslæge Sonne?« Hilmar hviskede igen: »Nej, det har jeg ikke.«

En Dag, han var ved at vaske sig, hørte han een synge. Han fløjtede da gennem Luftventilen og spurgte: »Kan du høre mig?«

En Stemme svarede: »Ja, hvem er du?«

»Hilmar Larsen fra Farsø. Hvem er du?«

»Bogtrykker Holten Andersen, — hvor sidder du?«

»I Cellen ved siden af.«

Hver Aften havde de to Fanger en Samtale. De byt-

tede Aviser og Bøger, og Holten Andersen sendte Mælk til Hilmar.

Den 23. April om Aftenen sagde Holten Andersen til Hilmar: »I Morgen Aften skal I af Sted til Vestre Fængsel.« Han vidste det, han havde hørt noget, da han var i Forhør. Det kom ogsaa til at passe.

Den 24. April om Aftenen ved ca. 11^{1/2}-Tiden stillede 14 Fanger op i Fængselsgaarden. Den ene var en Kvinde. De blev bundet sammen to og to. Den eneste, der havde Haandjern paa, var Chr. Hansen. De blev ført ud i en Lastbil. Chr. Hansen sad alene paa en Bænk ved Førerhuset. 6 store, kraftige Soldater med Maskinpistoler var med som Vagt.

Turen forløb uden større Tildragelser. Paa Færgen over Store Bælt fik Fangerne Lov til at købe Kaffe.

Kl. 12 Middag rullede Bilen ind til Vestre Fængsel. Her blev de stoppet 8 Mand i samme Celle. Chr. Hansen og Hilmar var sammen. De talte meget med hinanden.

Den næste Dag Kl. 2 blev de kørt til Horserødlejren i to Lastbiler.

I Horserødlejren boede Hilmar ogsaa sammen med Christian; Kaptajn Gjessing, Mejerist Jørgen Henriksen m. fl. var der.

Den 26. Maj blev de atter sendt til Vestre Fængsel. De blev sat ind i Samlecelle Nr. C 2. Der var 18 Fanger ialt — deriblandt hele Gruppen fra Hvidsten.

Hver Morgen og Aften holdt Christian Andagt i denne Celle. Af Bøger benyttede man:

- 1) en Højskolesangbog,
- 2) en Salmebog med Tekster.
- 3) et Lille Testamente.

Vognmand Anders Venning, Stensgaard, sang for. Christian læste et Stykke i Salmebogen eller Testamentet. Til Slut bad han »Fader vor«.

EN MAND UNDER JORDEN

Saa snart Ejnar Vestergaard hørte, at Gestapo var paa Jagt efter ham, var han klar over, at han ikke for nogen Pris vilde i Tyskernes Klør.

Da han forlod Hjemmet, cyklede han mod Vest, men ikke langt. Hans første Maal var Vadgaard, der ligger lige op ad Trend Skov i Strandby Sogn.

Vadgaard ejes af Frederik Kjær, hvis eneste Søn, Vagn Kjær, var Ejnars gode Ven og Kammerat.

Ejnar vidste, han fuldt ud kunne stole paa Vagn Kjær.

Da han kom til Vadgaard, opsøgte han straks Vagn, og de to blev da enige om, at Ejnar skulde holde sig i Ro paa Vadgaard, mens Vagn skulde cykle til Farsø og tale med Dyrslæge Sonne.

Vagn kom til Dyrslægeboligen ved 4^{1/2}—5 Tiden, og det var heldigt, at Dyrslægen var hjemme.

Vagn fortalte om Ejnar og spurgte: »Hvad skal vi gøre ved ham?«

Sonne var straks klar over Situationen:

»I skal være gode ved ham, men Ejnar maa bort — til noget Familie eller andre. Han maa have falske Papirer og gammelt Tøj. Han maa cykle om Dagen, og naar han har fundet et Sted, hvor han kan være i nogenlunde Ro, maa han bliver der en Tid.«

Vagn cyklede hjem og fortalte Ejnar, hvad Sonne havde sagt, og Ejnar besluttede at følge det gode Raad.

Tøj og Legitimationskort blev skaffet til Veje, og Ejnar forlod sin Hjemegn Dagen efter.

Han skiftede ofte Opholdssted. En Tid var han paa Vestfyn, saa rejste han til Nyborg. Her spadserede han en Dag sammen med en Kammerat paa Gaden. De havde lagt Mærke til, at en Gestapobil kørte lige bag efter dem. De tænkte: »Mon det er os, det gælder?«

Da Bilen var ud for dem, satte Chaufføren Bremserne haardt i. »Naa, nu er det forbi,« tænkte Ejnar. Men — nej, — Gestapobilen var kørt lovlig langt, den foretog en meget brat Svingning og forsvandt hen ad en Sidegade.

Saadan kunde der sikkert fortælles en Mængde spændende Tildragelser.

En enkelt Periode opholdt Ejnar sig i sit Hjem. Sammen med Politibetjent Lilholt fra Farsø boede han i den ene Ende af Hovedbygningen. Der var ingen paa Egnen, som vidste dette. Karlene paa Gaarden syntes jo nok, det var mærkeligt, at Vestergaard altid laaste Dørene saa omhyggeligt, men de tænkte mindst paa, at der inden for Murene opholdt sig to Flygtninge, som Gestapo jagede efter.

Der er ingen Tvivl om, at Gestapo stadig havde sine Spioner ude. De kunde komme paa Cykle som uskyldige vejfarende.

En varm Sommerdag kom saaledes en ung Mand med et skummelt Ansigt cyklende paa Landevejen mellem Vejkrydset ved Hornumbro og Farsø. Ligesom tilfældigt gav han sig i Snak med Søren K. Pedersen, hvis Ejendom ligger ved Hovedvejen.

Det var først ligegyldige Ting, der kom paa Tale; men saa kom der lidt kluntet en Hentydning til Vestergaard og et Spørgsmaal: »Hvor mon Ejnar er henne?«

Søren K. Pedersen var nu klar over, at det sikkert var en Gestapoagent, der var ude. Han svarede derfor kort og afvisende: »Det ved jeg ikke, men jeg antager, at han er i Sverige.«

Den sidste Tid inden Kapitulationen opholdt Ejnar sig i Vestjylland ved Hammerum.

Paa denne Egn var Folk i høj Grad patriotiske. Mange var med til Vaabenmodtagelse og Sabotage.

I Dagene op til 5. Maj var Modstandsgrupperne i Danmark en fast sammentømret Enhed. De ledende udstedte Befalinger, der blev udført omgaaende.

Grupperne ved Hammerum havde faaet Ordre om at være med til Modtagelsen af engelske Faldskærmsjægere, der sammen med Danskere skulde indtage Karup Flyveplads.

Saa kom Kapitulationen.

I KRIGSRET TEN

Resultatet af Gestapos Jagt.

En dejlig Sommermorgen den 18. Juni rullede nogle Biler fra Vestre Fængsel til Dagmarhus.

Inde i Bilerne sad 18 Fanger — heraf var 1 Kvinde. De var under Bevogtning af sværtbevæbnede tyske Soldater.

Ved Ankomsten til Dagmarhus Kl. 8 blev Fangerne ført op paa 2. Sal og ind i et stort Lokale, hvor de i den ene Ende hver fik anvist en Stol. 12 Soldater holdt Vagt.

3 tyske Officerer kom ind. De hilste med fremrakt Haand: »Heil Hitler!« De satte sig i den modsatte Ende af Lokalet.

Anklager, Forsvarer, Protokolfører samt en Tolk var ogsaa til Stede.

Krigsretten var sat.

Der sad de høje Dommere. Overdommeren — en Oberst — sad i Midten.

De sad i stærke, polstrede danske Stole.

Det var selvbevidste, barske, myndige Mænd. Samvittigheden plagede dem ikke, — for de havde ingen.

Denne Formiddag gik med at konstatere Fangernes Navne, Fødselsdag og Aar, Familieforhold m. m.

Dommerne vilde være klar over, at det var de rigtige, der skulde dømmes.

Om Middagen fik Fangerne noget at spise.

De blev derefter ført ind i et Rum ved Siden af Domslokalet. Her fik de hver en Stol og sad ved en Væg med Ansigtet mod Muren.

De kom ind i Krigsretten een for een og blev afhørt.

Chr. U. Hansen var den første, der kom ind.

Alle Rapporter blev gennemgaaet.

Kl. 7 Aften blev de overført til Vestre Fængsel.

Den næste Morgen blev de igen kørt til Dagmarhus, og Krigsretten indledte det sidste Afsnit.

Alle 18 Fanger var da forsamlede.

Forsvareren sagde næsten intet. Han var søvrig, gabede lidt en Gang imellem, sov vist ogsaa. Han havde nok været til en animeret Festlighed Aftenen før.

Fangerne fik Lov til at udtale sig.

Chr. U. Hansen begyndte en lille Tale paa Tysk; den gjaldt dem alle. Da han havde sagt nogle faa Sætninger, fortsatte han paa Dansk. Han sagde flere Sandheder til de tyske Herrer, men det lod ikke til at gøre stærkt Indtryk paa dem.

Hver enkelt sagde nu lidt.

De ønskede vel alle saa mild en Dom som muligt, selv om de vidste, det intet hjalp.

Fru Else Gjessing blev spurgt, om hun var indforstaaet med sin Mands Arbejde. Hun svarede: »Min Mand har en fri Vilje.«

En Seminarieelev (P. H.) fra Ranum mente, at Gruppen dér kunde blive fri. De havde jo saa at sige intet gjort.

Dommerne talte sammen. De voterede — ak ja — de voterede, — det hele var en Farce.

Overdommeren rejste sig og læste dommen op.

Student Chr. U. Hansen, 2 Mænd fra Aalborg og 5 Mænd fra Aars blev dømt til Døden.

Jens Erik Ingvardsen, Knud Malthe Poulsen, Hilmar Larsen og Jørgen Abildgaard fik 8 Aars Tugthus.

2 blev frikendt — nemlig Sagfører Torrild Thomsen, Aars, og Fru Gjessing.

De dødsdømte sagde Farvel til deres Kammerater.

Da Chr. Hansen sagde Farvel til de tre fra Farsø, udtalte han: »Hils nu alle Kammerater og sig til dem, at de maa holde et pænt Gravøl over os.«

Saa skiltes Fangerne.

8 Mand førtes til Dødscellen — og herfra til Ryvangen.

8 Mænd blev ført til en Celle, hvorfra de senere overførtes til Tyskland.

Døren til Friheden blev aabnet for een Mand og een Kvinde. Mon de var glade?

Saaledes var Resultatet af Gestapos Jagt paa unge danske Mænd fra Vesthimmerland.

TO MÆND

Dyrlæge Sonne var den inspirerende Kraft for Modstandsbevægelsen i Farsø. Han stod i stadig Kontakt med Frihedsbevægelsens ledende Mænd i Jylland.

Han sørgede for, at illegale Blade blev spredt over hele Egnen.

Nedstyrtede engelske Flyvere havde det første Ophold i Dyrlægeboligen.

Han var altid parat med Raad og Vejledning.

Dyrlæge Sonnes næstældste Søn, Per, deltog aktivt i Frihedskampen. Han var med, da der fandt et Angreb Sted paa Arresten i Kong Hans Gade i Aalborg.

Angrebet blev foretaget for at befri Chr. U. Hansen og de øvrige Fanger fra Farsø.

Med Gestapo i Hælene fortsatte Per Sonne frygtløst sit illegale Arbejde, indtil han blev fanget.

Han var een af de 11 fra Shellhuset.

Da Budskabet om Per Sonnes Mord naaede Farsø, var der dyb Sorg paa Egnen.

Den unge, modige Mand, som ofrede sit Liv i Frihedskampen, vil altid blive mindet med dyb Ærefrygt og Ærbødighed af danske Mænd og Kvinder.

A F S L U T N I N G

Krigen nærmede sig sin Afslutning. England, U. S. A. og Rusland strammede mere og mere Grebet om Tyskland.

Og mens Tugthusfangerne i Dreibergen: Jens Erik Ingvarlsen, Knud Malthe Poulsen og Hilmar Larsen sultede og vansmægtede, opholdt Ove, Johannes, Frank og Niels sig i Sverige ved den danske Brigade. De længtes efter at hævne deres stoute Kammerat Chr. U. Hansen, — længtes efter at befri deres fangne Kammerater — efter at befri deres Fædreland — og det samme gjorde Ejnar Vestergaard, der stadig havde levet »under Jorden« i Danmark.

Den 5. Maj — den største Dag i Danmarks Historie — oprandt, og kort efter vendte Tugthusfangerne og Flygtningene tilbage.

Nu blev der sunget og jublet. Glædestaarer randt paa mangen Kind.

Livet var atter værd at leve i Danmark.

Men de, der døde for Danmarks Sag, glemmer vi ikke.

Guds Fred med vore Døde
i Danmarks Rosengård!
Guds Fred med dem, som bløde
af dybe Hjertesaar!

(N. F. S. Grundtvig 1850.)

HALS SKANSES HISTORIE

AF JENS GREGERSEN

DEN GAMLE SKANSE

Ved det sydøstre hjørne af Vendsyssel ca. 500 meter fra Kattegat ved Limfjordens kyst ligger ruinerne af Hals gamle skanse.

Fra gammel tid havde Limfjorden været indfaldsvej for fjendtlige angreb. Her nedkæmpede Guldharald efter sagnet den norske konge Harald Graafeld. »Halse blev den fælles grav for sløv begærlighed.« Guldharald bukkede under for Hakon Jarl, der her grundlagde sit herredømme over Norge.

Her kæmpede atter Svend Estridsen mod Norges vikingekonge Harald Haarderaade. Her samledes senere korsfarerridderne, der drog ud til det tredje korstog.

Men Norge kom sammen med Danmark. Vikingetogterne hørte op. Der blev fred på egnen. Hals kom under Vitskøl kloster. Der var godt med fisk i fjord og hav. Dette skabte velstand.

Ved reformationen kom Hals under kronen. Kongerne begyndte at interessere sig for egnen. For søfartens skyld blev fjordmundingen afmærket. Kattegat var dansk indhav. Kun et eneste sted, ved Götaelvens udløb, havde svenskerne adgang til dette hav.

Her byggede de ca. 1600 byen Göteborg godt beskyttet med fæstningsværker. Herfra kunne svenskerne få adgang til verdenshavene uden at skulle passere det danske toldområde i Øresund. Herfra kunne de i krigstid angribe den danske handel i Kattegat og foretage udfald mod Jylland.

I 1613 oprettede Christian den Fjerde en landmilit af bønder. Landet blev inddelt i 18 distrikter. Kaptajnen for den nordenfjordske afdeling skulle have gård anvist i Hals.

Det kunne jo tyde på, at militæret den gang anså stedet som vigtigt for Vendsyssels forsvar.

Fra den tid havde Hals militær. En sådan kaptajn var en fin mand, stående højt over bondebefolkningen. Den anden kaptajn over Vendsyssel, Zakariasen, blev hurtig uvenner med halsboerne. Han skulle efter bestemmelserne have gård anvist, men han prøvede flere, og bondefamilierne måtte fortrække, når han gjorde krav på ejendommen, for igen at kunne flytte ind, når han blev ked af den.

Til sidst stødte han på Hals' møller og forlangte hans gård. Denne lod sig dog ikke gå på, men klagede til lensmanden Manderup Parsberg, der lod kaptajnen forstå, at man ikke sådan kunne jage fredelige bondefamilier fra hus og hjem. Den gæve krigsmand måtte nøjes med den gård, man anviste ham.

Om fæstningsværker ved Hals har der rimeligvis ikke været tale på denne tid. Når det fra gammel tid er angivet, at Frederik den Anden skulle have bygget Hals gamle skanse, beror det sikkert på, at man har kædet anlægget af nogle søtårne ved fjordindsejlingen sammen med skansebyggeri.

Da Danmark trådte ind i trediveårskrigen 1625, har der således tilsyneladende ingen skanse været på stedet.

Thi — på en herredag i Kolding 8. maj 1626 og ved rigsrådsmøder samme år 16. juni og 26. september anbefalede man at anlægge fæstning ved indsejlingen til Limfjorden på hver side af denne. Der føjedes til, at det kunne befolkningen på egnen godt påtage sig at få lavet, da det jo ville være til særlig nytte for den.

Et sådant skanseanlæg er imidlertid et mægtigt arbejde. Og man har rimeligvis ikke fået gjort særlig meget ved det, måske slet intet, da de tyske landsknægte i efteråret 1627 besatte landet. Da Hals faldt for en slik, som man endnu siger på egnen. — Den tyske general over Wallensteins soldater i Nordjylland hed von Schlick.

I de to besættelsesår, som fulgte, er Hals gamle skanse så vokset frem. Under tysk ledelse og kommando har egnens befolkning slidt og slæbt med skovl og hjulbør på voldene. Besættelsesmagten havde midler til at holde den i ånde. Skansen var for den en nødvendighed. Thi danske krigsskibe lå til stadighed truende ved fjordmundingen.

Endnu i foråret 1955 kan ruinerne af dette skanseanlæg ses i terrænet midtvejs mellem havet og den nuværende skanse.

Den centrale del af befæstningen ses som en rhombeformet firkant af volde med en bastion i hvert hjørne. Disse fire bastioner danner synlige forhøjninger. Skansen lå umiddelbart mod fjorden. Den var anlagt således, at kanonerne kunne bestryge vejdybet, som den gang dannede indsejlingen til fjorden.

Fra skansen gik en bådebro ud til dybt vand. Her kunne skansens forsyninger losse. Her kunne både ligge parat til at gå ud mod uønskede fremmede.

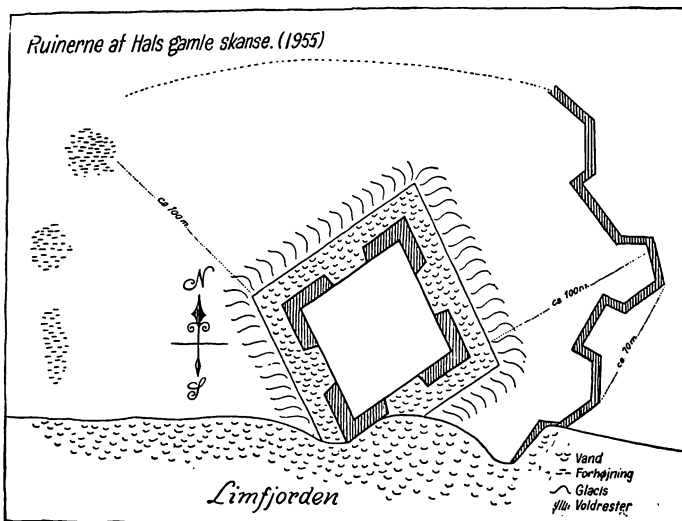
Udenom voldanlæggene findes endnu spor af grave. Om vinteren ses de fyldte med vand. Foran gravene

anes et glaci. Afstanden mellem bastionerne er ca. 70 meter. Gravene har været ca. 6 meter brede.

100 meter øst for denne lukkede skanse med front mod øst ses en voldrest med 3 velbevarede bastioner. Den sydligste af dem støtter mod fjorden. Denne har ædt sig ind i volden. Men ligesom det sydøstlige hjørne af centralskansen har den modstået nedbrydningen, så fjordbredden nu danner en bue mellem de to punkter.

Ved det nordøstre hjørne findes rester af grave, men ellers fortaber volden sig her i dyrket land. Den har rimeligvis fortsat norden om skansen. Men plov og harve i forening med sandflugt har her slettet alle spor.

Går vi derimod ca. 100 meter i nordvestlig retning ud fra midterskansen, kan vi endnu her (foråret 1955) ane en forhøjning i terrænet. Derfra i syd ned mod fjorden ses tre lignende pletter. Forårsluften tørrer

Ruinerne af Hals gamle skanse 1955.

disse hurtigere end omgivelserne. På den nordvestre findes endvidere spor af murværk. Små stykker kalk og mursten.

Dette er rimeligvis rester af gamle bastioner.

Så melder den tanke sig, at hele anlægget har bestået af centralskansen med bygninger til mandskabet. Denne har på de tre sider i ca. 100 meters afstand været omgivet af yderskansen. Den fjerde side har ligget umiddelbart mod fjorden.

Denne teori bekræftes yderligere af en gammel synsforretning (6. maj 1631, Hals birketing). Heri nævnes, at den yderste skanses nordvestre hjørne var nedbrudt og plyndret for materialer.

Hele anlægget vil imidlertid hurtigt gå sin undergang i møde. Hidtil har jorden med centralskansen og den bevarede østvold ligget hen med vedvarende græs. Men i denne vinter har traktoren begyndt at gnave sig ind i det centrale anlæg. Om andre tiår er det slettet. Sporene af Hals gamle skanse, mod hvilken den nuværende er lille og ubetydelig, er viet til undergang.

Efter krigen forfaldt skanseanlægget hurtigt og kom ikke mere i brug.

B e n y t t e d e k i l d e r :

Erslev, Kr.: Aktstykker og oplysninger til rigsrådets og stændermødernes historie i Christian den Fjerdes tid.

Jahn, F. H.: Grundtræk af Christian den Fjerdes krigshistorie.

Pufendorf, Samuel: De rebus a Carolo Gustavo gestis (1696).

På et kort i dette værk ser man en bro ud i fjorden på stedet, hvor den gamle skanse har ligget. Dette kort findes her side 234.

DEN NUVÆRENDE SKANSE

Kort tid efter brömsebrofreden begyndte regeringen for alvor at spekulere på at bygge forsvarsværker ved Hals.

Vi vil følge dette ny foretagende gennem de efterladte breve og dokumenter.

Udspillet har landkommisærerne. Efter en undersøgelse af forsvarsmuligheder for Jylland foreslog de rigsrådet at bygge en fæstning ved fjordmundingen. Dette var i 1646.

Denne undersøgelse er sikkert det første, landkommisærerne har foretaget sig, efter at de i 1645 havde fået tildelt det hverv at underhandle med rigsrådet om, hvad der kunne tjene til landets forsvar.

De var oprettet 1638 som bestyrere af landkisten, hvor de til forsvaret bevilgede penge blev henlagt. De var valgt af adelen. To for hvert »land«.

For at bygge en sådan fæstning skal der imidlertid skaffes megen arbejdskraft. Adelen gik med til at stille en før karl udrustet med spade og skovl for hver 200 tdr. hartkorn. Endvidere foresloges det at tage lønnet arbejdskraft samt at sætte værnemagerne fra Torsten-son-krigen — af dem var der mange — til tvangsarbejde på fæstningsværkerne i 2 à 3 år, eftersom forseelsen var stor til. Samtidig skulle hår og skæg klippes af dem, så de kunne kendes, hvis de skulle løbe bort. Værnemagerne fra kejserkrigen havde man benådet.

Der skulle plads til de mange fremmede arbejdere. Derfor foreslog man at bygge hytter af let materiale, at ikke de på stedet bosiddende folk skulle lide overlast ved at skulle huse de fremmede.

Om Hals hed det: »Det er det bedst egnede sted i Vendsyssel. Det ligger lige over for Marstrand. Og man

kan altid komme derfra til Norge.« Østkysten af Kattegat til Götaelven tilhørte den gang Norge.

Det er magten på Kattegat, det drejer sig om. Dette spørgsmål blev aktuelt, da svenskerne byggede Göteborg. Den var altid Christian den Fjerdes regering »en torn i øjet«.

Der skulle flere indbyggere til det ny sted. Derfor foreslog man at flytte folk fra Hjørring og Sæby — de to hensygnende flækker uden livsmuligheder — til Hals. Her var mulighed for en god havn. Mulighed for god handel og god fortjeneste.

På den tid havde Hals 300 indbyggere, Hjørring 600 og Sæby 400. Indbyggerne i de sidstnævnte byer klagede straks til kongen over, at man kunne tænke sig en sådan uretfærdighed.

31. maj samme år er sagen gennem rigsrådet nået kongen, der i resolution af nævnte dato påbyder rigsrådet at konferere med landkommissær Aksel Urup og nogle af adelen, antagelig fra de nørrejyske landsdele, om den nye fæstning ved Hals.

Nævnte Aksel Urup var foruden at være officer dygtig militæringenieur og var netop på den tid udnævnt til medlem af en kommission, der skulle undersøge befæstningspladser i Jylland.

1. juni samme år skrev kongen til sin kansler Chr. Thomesen Sehested: Med hensyn til de godtfolk, der taler om at lægge en fæstning ved Hals i Jylland og begærer tømmer fra kronens skove til byggeriet, skal de se, at intet skal mangle fra mig. Men der skal på stedet først være norsk træ til stillinger, hytter og broer at lægge til ved med det, som tilføres. Der skal desuden være skovle, spader og hjulbøre ved hånden. Jeg skal på tur til Norge. Når Gud vil, jeg kommer

hjem derfra, skal jeg lægge vejen om ad stedet og se på det. Thi jeg så det aldrig.

7. december samme år er rigsrådets overvejelser til ende. Nu foreslår det at bygge en fæstning ved Hals og samtidig en ved Beersodde, det senere Fredericia.

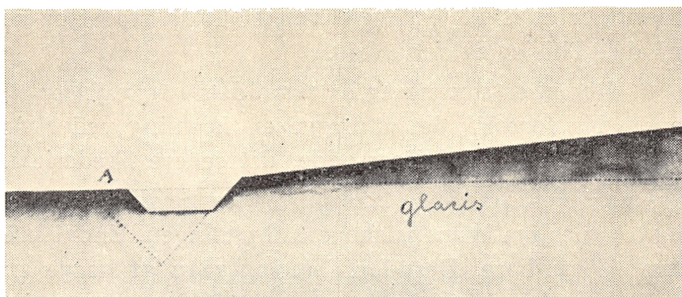
Derefter sendte man ansøgning om bevilling af træ og tømmer fra kronens skove til bygningen. Endvidere træ til hjulbøre. Desuden foreslog man at lægge en teglovn ved Hals. Så kunne stenene til skansebyggeriet brændes der. Kongelig majestæt, der ejede hele egnen, kunne så få betaling for stenene.

Der er ikke meget ler på halseggen, men en teglovn kunne dog være lavet. Det er her måske nærmest et kneb for at få den gamle konge til at gå ind for planen. Han kunne nok, særlig i disse år, bruge nogle skillinger, fattig som han var. Og rigsrådet havde sikkert mærket, at kongen ikke omfattede planerne med alt for stor interesse. I alt fald uden begejstring.

Samtidig anbefalede man at udbygge Københavns volde. Men hertil svarede kongen i en randbemærkning: »Ikke en skovl og ikke en hjulbør!«

Så havde planerne ved Hals dog mere hans bevågenhed.

8. december skrev han til kansleren: Om det værk ved Hals kan jeg intet svare. Thi jeg så aldrig stedet. Desuden mangler jeg efterretning om, hvad det er, man vil bygge. Skal det anlægges som skanse? Skal det være en by eller et slot? Ej heller er der meddelt mig noget om størrelsen — hverken hvor lang eller hvor bred. Derved kommer jeg på de tanker, at rigens marsk måske har brugt den ingeniør dertil, som han brugte den tid, han lavede skanse ved Snoghøj. Der blev mit rytteri i krigen ganske ruineret.

Planerne om teglovn affærdiges med en randbemærkning: Kommer ikke mig ved!

Ved ansøgningen om træ fra kronens skove til skansebyggeriet finder kongen igen anledning til at ironisere over det rigsråd, der lod bygge skansen ved Snoghøj. »Her stjal man en hel skov fra mig uden så meget som at sige tak. Og til trods for skansen blev mit rytteri alligevel slået.«

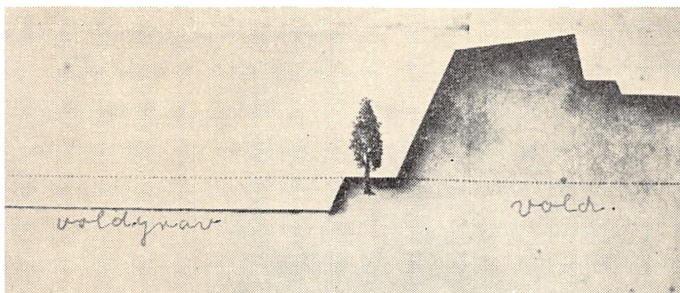
Kongen havde bitre erfaringer med hensyn til rigsrådets dispositioner.

Skulle der laves fæstning ved Hals, skulle det i alt fald ikke gå således.

Der var vel ikke fuld enighed mellem rigsråd og konge. Men rigsrådets vilje kom til at gælde. Skansearbejdet ved Hals blev påbegyndt.

Adelen fra de omliggende egne modtog befaling om at sende en før karl bevæbnet med skovl, spade og hjulbør til arbejdspladsen.

Kong Christian var gammel, syg og svag. Hans planer var helt igennem mislykkedes. Desuden pintes han af personlige sorger. Han var vel ikke så initiativrig som tidligere. Det er forståeligt, at han ikke tænkte

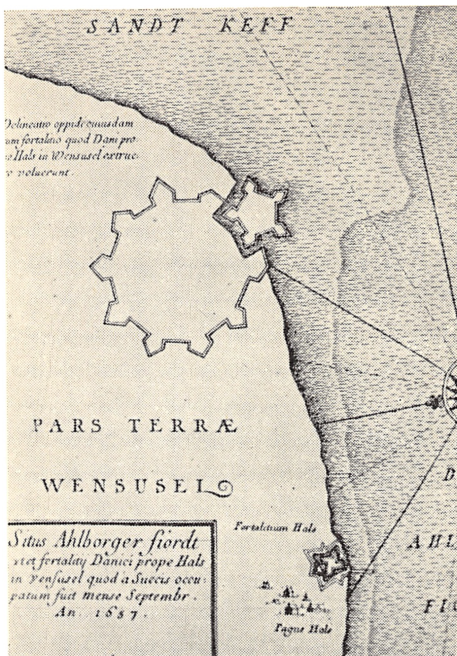
meget på skansebyggeriet ved Hals. Ikke pressede det frem. Adelen var ikke særlig villig til at afstå arbejdskraft. Bønderne var ikke allergladest for det ny besvær. Derfor gled skansearbejdet kun langsomt frem, skønt træhest og andre torturmidler mod dovne bønder på den tid for første gang af danske bringes i anvendelse her i landet. Kongen foreslog endogså lensmændene at anvende dødsstraf mod dem, der knyede mod hoveriet eller fæstningsarbejderne.

Til sidst stod arbejdet helt stille.

Først i 1653 kom der rigtig gang i foretagendet. Da var der kommen en ny konge, Frederik den Tredje. Han tog tilsyneladende sagen kraftigt i sin hånd.

I Samuel Pufendorfs store værk om Karl den Tiende Gustavs krigsbedrifter findes en kortskitse over hals-egnen. Her ser man byen og den ny skanse.

Men på hjørnet, hvor fjord og hav mødes, ses på samme kort en skitse af et stort citadel ved siden af en købstad omgivet af volde og bastioner. Et by- og fæstningsanlæg, som de danske havde påtænkt at anlægge i Vendsyssel ved Limfjordens munding. Det hele kan minde om de samtidig påbegyndte anlæg ved

Beersodde. De anlæg, som skulle blive til byen Fredericia.

Om det er en misforståelse af svenskerne, der selvfølgelig er holdt vidende om de danske befæstningsanlæg gennem spioner, eller om planerne virkelig har været påtænkt af de danske myndigheder, vides ikke.

I så fald er de opgivet igen til fordel for anlægget længere inde ad fjorden, hvor skansen i 1647 var påbegyndt.

Udviklingen i de følgende år kunne tyde på, at man her har haft planer om et sådant anlæg.

1. juli 1653 udgik brev fra kongen til lensmanden på

Aalborghus, Erik Juel til Hundsbæk, om snarest at begive sig til sit len og sætte kronens og gejstlighedens tjenere og bønder i Kjær, Fleskum, Hornum og Jerslev herreder i arbejde med at bygge skanser på begge sider af Limfjordens munding, denne at befæste. Samtidig lod kongen forstå, at han regnede med, at adelen i disse herreder ville tilstede deres bønder at arbejde ved Hals og Mou, da det jo er såvel dem som det ganske land til gavn.

Samtidig meddelte kongen, at det var befalet tøjhuset at levere til Hals skanses fornødenhed fire franske kartover og to tolv punds stykker med ladere og andet fornødent tilbehør samt 200 kugler. Om krudt er der ikke tale. Det skulle besætningen rimeligvis selv fremstille. Dette er formodentlig grunden til, at skansen i den kommende krig lider af konstant krudtmangel.

Kongen tilføjede, at hvis nogen fjendtlig landgang dør skulle påbegyndes eller foretages, hvad Gud forbyde, da har I Eders største flid at anvende på at samle så meget af landfolket og almuen til hest eller fods, at en sådan landgang kan afværges.

4. juli samme år tilskrev kongen Christian Friis, lensmand over Mariager kloster len: Vider, at eftersom vi nådigst have anbefalet Os elskelige Erik Juel at lade opkaste skanser på begge sider af indløbet til Limfjorden, dette at forsikre, da ville Vi, at I gør den anordning i Eders len, at bønderne der, så mange som i de anbefalede herreder under Eders len er beliggende, tillige med de andre Vore og kronens, møder ved den omtalte skanse og hjælper til den at opkaste, så at bemeldte Erik Juel ingen forhindring sker, eftersom grunden på den ene af fjordens sider skal høre under Eders len.

13. august samme år udgik brev til rigens marsk Anders Bille med befaling til at sende en ingeniør til Hals og Mou for at afstikke de skanser, som Vi har anset for godt at lægge der. Derefter skal han forordne, hvad folk, der skal ligge der ud over de bønder, som skal holde vagt. Hvem, der skal kommandere der. Hvad løn der månedlig skal gives kommandant, konstabler og andre, som der ligger.

»Derefter have I at give ordre til landkommis-særerne, at betalingen kan blive erlagt månedlig af landkisten.«

Vi har nu fulgt udviklingen, således som de op-bevarede breve skildrer den. I begyndelsen har land-kommissærerne, rigsrådet, initiativet. Men den nye konge overtager tilsyneladende sagen og fører den igennem, hjulpet, måske tilskyndet dertil af rigsmar-sken, hvis hverv det var at overvåge lands og riges forsvarlige sikkerhed.

Skansearbejdet påbegyndtes i august måned 1653.

I rigsarkivets samlinger ligger udførlige regnskaber over dette store arbejde.

Thi det var et mægtigt arbejde for datidens nørre-jydske bønder. Men de var mange om det. Nogle mødte vel med deres små radmagre helmisser, men det meste var menneskearbejde. Skansen rådede over 300 hjul-børe. Dertil skovle, spader, jernhakker og buløkser. Desuden jordstampere, brolæggerjomfruer.

I et år har lange rækker af hjulbørskørende mænd fragtet børfuld efter børfuld af jord fra gravene og omegnen op på voldene, der har rejst sig lidt efter lidt, dag efter dag.

Kronens og gejtstighedens bønder har selvfølgelig båret de tungeste byrder. Adelens andel i foretagendet var frivillig. Og den har vel ikke været alt for villig

til at lystre kongebudet. De lærte dog snart, at de kunne bruge fæstningsarbejdet som straf for uvillige bønder. Nogle dage med trillebøren på Hals skanse på vand og brød med ekstra udsigt til rideture på træhesten kunne nok kue selv en trodsig vendelbo-bonde.

Så var der værnemagerne, der blev benyttet. Til tider toges også lønnet arbejdskraft. Både daglejere, tørvestikkere og andre, der ville tjene en skillings penge. Fra Mikkels dag og til otte dage efter Mortens dag havde skansen således 40 lønnede arbejdere. Samtidig arbejdede tolv spand heste. Dog, »somme tider færre og somme tider flere, ligesom det fattedes til, og landboerne ikke ville møde.«

Det omfattende fæstningsarbejde har trukket ledig arbejdskraft til byen. Det har været en broget skare, som befolkede arbejderhytterne, barakkerne, der var bygget til formålet. Skansebørsterne har dette år sat kolorit på livet i byen, hvor den fastboende befolkning vel også har slået mønt ved at omsætte de fra landkisten strømmende penge med øl og brændevin og andre gode sager.

I løbet af vinteren skred arbejdet frem.

Og 31. marts 1654 stod degn og tingskriver Søren Nielsen frem og forbød på lensmandens vegne strængelig folk i Hals og Skovshoved, alle uden undtagelse, at lade deres svin, fæ og kvæg komme til skansen der at rode. Såfremt man ikke rettede sig derefter, ville dyrene være at fortabe.

Ligeledes forbødes det at henlægge affald eller lignende på skanseområdet eller lade børnene lege og rode der.

Hals skanse stod færdig omkring Mikkels dag 1654.

Den var, som man ser den i dag, en ca. 160 fod bred firkantet plads omgivet af 15 fod høje volde. Disse var omgivet af en ca. 30 fod bred grav. I hvert hjørne fandtes en bastion, hvorfra kanonerne kunne bestryge omegnen. Dybden af gravene var den gang en 6—8 fod.

På bastionerne fandtes et brystværn, bag hvilket besætningen kunne dække sig, og hvorfra musketterne kunne bruge deres håndvåben. Gravens indvendige side, eskarpen, var stejl, besat med palisader og skansekurve.

Der gik en mængde træ til arbejdet. Noget blev hentet i Norge. Men det meste blev hentet i Himmerlands og Kjær herreds skove.

Efter synsvidners udsagn var skovene aftaget i værdi i løbet af årene 1653—54.

Ved kontraeskarpen, den yderste gravrand, har der rimeligvis også været pæleværk for at holde jorden fra at skride sammen og bevare en vis stejlhed.

Uden for voldgraven fandtes et svagt skrånende glacis ca. 60 fod bredt. Ind mod voldgravene var dannet et brystværn for skytter, der herfra kunne bestryge glaciset. Voldenes og glacisets hældning ligger i samme plan. Foran glaciset fandtes en grøft på 5—6 fods bredde. Den er nu forsvunden. En rest kan anes ved det nordlige glacis i det ny anlæg 1955.

Ved indgangen fandtes en forskanse, ravelinen, dels til beskyttelse af porten og dels til beskyttelse af den nordre kurtine (voldstykket mellem bastionerne). Ravelinen var helt omgivet af voldgrave.

En port førte gennem skansevolden ind i skansen. Den var brolagt med sten i bunden, og sider og loft var forskalket med brædder. Foran denne fandtes en bro over voldgraven. Den kunne afbrydes som en vindebro. Over ravelinsgraven fandtes en tilsvarende

bro. Begge broer var bygget på pæle, på hvis top var lavet hamre, hvorpå var lagt brædder.

Ved hver ende af ravelinsbroen fandtes en barriereport af brædder.

I den sydlige kurtine fandtes en reserveport bevogtet fra et lidet vagthus. Udenfor var en pælebro, der førte over til det sydlige glacis, der skrånede ned mod fjorden.

I øst, syd og vest var kurtinerne forstærket ved en udbygning af glaciset, så flere skarpskytter kunne dække sig der.

Langs det østlige glacis lå en smal jordstrimmel, hvor de skiftende kommandanter havde have.

Nord for skansen lå eksercerpladsen. Langs vestre side af den gik kongevejen til skansen. Udenfor glaciset delte den sig i to dele, som den gør den dag i dag. Den ene til skansen, den anden, skansevejen, til byen.

Vest for skansen, mellem den og byen, lå esplanaden. (Betegnelsen for et stykke ubebygget land mellem en fæstning og den civile by.) Fra den førte en pælebro bestående af fire træstammer over glacisgraven.

Indenfor voldene voksede lidt efter lidt husene frem.

I slutningen af 1654 var der atter en skanse i Hals. Der blev snart brug for den.

B e n y t t e d e k i l d e r :

Christian den Fjerdes egenhændige Breve.

Erslev, Kr.: Aktstykker og Oplysninger til Rigsraadet og Stændermødernes Historie paa Christian den Fjerdes Tid.

Hals Skanses Regnskaber 1653—1654. Rigsarkivets Fæstningsregnskaber.

Klitgaard, C.: Et Bidrag til Jyllands Forsvarshistorie. Samlinger til jysk Historie og Topografi, 4r., 4.

Pufendorf, Samuel: De rebus a Carolo Gustavo gestis.

Wulff: Et paatænkt By- og Fæstningsanlæg. Samlinger til jysk Historie og Topografi, 8.

HALS KØBSTAD

Planerne med hensyn til halseggen gik dog langt videre end til at bygge en fæstning. De gik ud på intet mindre end en ny handelsstad, en hovedstad for provinsen Vendsyssel.

Samtidig, 25. august, udstedtes efterfølgende dokument. Den 28. august blev det samme dokument udstedt på tysk og hollandsk.

RETTIGHEDER

*Tildelt den nye By og Fæstning Hals ved Limfjorden
i Jylland.*

VI FREDERIK DEN TREDIE, af Guds Naade Konge af Danmark og Norge, De Venders og Gothers, Hertug af Slesvig, Holsten, Stormarn, Ditmarsken, Greve af Oldenburg og Delmenhorst, kundgør hermed, at Vi af særdeles Kongelig Naade har bevilget og tilladt, ligesom Vi ogsaa herved og i Kraft af dette bevilliger og tillader, at alle, der bosætter sig i denne Vor ny grundlagte Handelsby ved HALS og aflægger deres Borgerlige Ed for Borgmester og Raad i Vor By Aalborg, maa nyde den Frihed og de Rettigheder, der er forundt Vor By Aalborg og dens Indbyggere; Saa skal ogsaa før-omtalte By og alle dens Indbyggere — i tyve Aar fra dette Vort Brevs Dato — i enhver Henseende være frie, undtagne og forskaanede for alle ordinære og extra-ordinære Ydelser, Skatter, Paalæg, Acciser og øvrige andre borgerlige Forpligtelser eller Byrder og Udgifter, hvad Navn de end maatte have, der nu er i Brug eller senere kan blive udtænkt. Og hvis i Fremtiden yderligere noget kan blive udtænkt, hvormed omtalte By og dens Indbyggere — uden Skade for Os eller Kronen — kan blive begunstiget, saa vil Vi, naar saadant af

Os underdanigst begæres, erklære Os derom paa en saadan Maade, som Vi naadigst kan skønne, at det vil kunne blive bemeldte By og dens Indbyggere, efter Tidens Beskaffenhed og andre Omstændigheder, til Nytte og Gode.

Hvorfor Vi da har givet den Velbaarne, Vor Rigsraad, Lensmand til Aalborg, Vor tro og kære ERIK JUEL til Hundsbæk etc., Fuldmagt til, naar nogen melder sig hos ham og begærer at overtage og bebygge nogen Plads paa dette Sted, skal træffe en saadan Ordning, at en saadan bliver ham anvist at bebygge og bosætte indenfor et vist Aaremaal, hvorpaa han hos Os derefter har at opnaa og faa et fuldkomment Lejdebrev paa samme Plads og Ejendom.

Til Bekræftelse under Vor Kongelige Haand og Segl, Givet i Vor Residens København den 25. August 1656.

Frederik.

Der var rimeligvis kommet uorden i foretagendet.

Thi 4. oktober udgik brev til Anders Bille, rigens marsk. Han skulle skikke sin ingeniør fra fæstningen Frederiksodde, Erik Kaad, til Hals. Der skulle han afstikke gader og kanal. Hvis byen senere skulle fortificeres, skulle den være anlagt således, at der intet var til hinder herfor.

Og samme dag skrev kongen til rigsråd Jørgen Brahe og rigsråd Iver Vind, at de skulle sende den fynske ingeniør Helge Pedersen til Hals. Her skulle han hjælpe Erik Kaad med at afsætte byen.

Og endelig stævnedes så Knud Jensen, Hals Gaard, 21. november 1656 på lensmandens vegne menige mand i Hals og Skovshoved alle at møde på tinge.

Her stod så Knud Jensen frem og tilbød mændene, at de kunne få plads til deres gård indenfor det af-

stukne anlæg. De kunne så beholde deres marker og enge i eje og arv. Men de måtte give til kende inden juleaften, om de ville flytte ind. Hvis de forsømte det, kunne andre efter den tid tage pladsen. De havde da kun at klage over sig selv og ingen anden.

Når de så var flyttet ind, kunne de anvise ejendom, eng og mark, som de kunne dyrke til ophold for sig og familie. Før delingen var sket, og jord var anvist, måtte ingen så eller plante kål ved sin ejendom, præsten undtagen.

Samtidig blev det bekendtgjort for alle, at den første marts skulle alle svin være af byen. De måtte ikke omrode det afmærkede omrids. Hvis befalingen ikke blev fulgt, ville svinene være at fortabe.

Endvidere kunne enhver, der ville bygge, henvende sig om sten. Men det skulle ske i tide.

Alt var nu lagt op til købstaden Hals.

Den ny by ville få udstrakte rettigheder. Hvis planen var blevet gennemført, ville det have betydet en hel forandring i Vendsyssels og Limfjordens forhold.

Ved Limfjorden var Aalborg tidligere den alt dominerende stad. Dens magt hvilede på gamle særrettigheder. Den ville have fået en besværlig konkurrent i den ny by med de samme store rettigheder og sin — tilsyneladende — bedre beliggenhed.

Men det kom til at gå anderledes. Den kommende krig ødelagde landets økonomi, så der ikke blev råd til ny byer. Selve egnen blev ødelagt i bund og grund. Hals sad tilbage med sine ødelagte bygninger, sin ludfattige befolkning og sine købstadrettigheder. Disse kunne man ikke leve af.

Allerede 1661 ser vi, at halsplanerne er skrinlagte. Ved undertegnelsen af enevoldsarveregeringsakten ses intet navn fra den ny købstad Hals, medens der er fire

menige borgere fra Fredericia, hvis købstadrettigheder er ligetidige og omtrent enslydende med Hals's. Den var også under krigen blevet ødelagt, før dens købstadsrettigheder var trådt i kraft.

Få år efter — 1664 — afhændede kronen Hals skibsbro til en privatmand, proviantskriver Hans Hansen van Osten, med alle dens herligheder og rettigheder — og udgifter. De sidste blev snart de betydeligste, og gennem tiderne ser vi en stadig kamp mod underskud og ansøgninger til det offentlige om tilskud til istandsættelser.

Senere er der gjort forsøg på at få privilegierne taget op. De er strandede. Henlagte efter nogle skrivelser. Ejeren af Hals Ladegaard, kammerråd Nikolaj Duus, prøvede således kraftigt at vække myndighedernes interesse for sagen — o. 1780. Det blev kun et slag i luften. Konkurrenterne — Aalborg magistrat? — var årvågne og virksomme. Og de havde indflydelse.

Men en officiel ophævelse af rettighederne tildelt den ny stad og fæstning Hals har aldrig fundet sted.

B e n y t t e d e k i l d e r :

Hals Skanses Regnskaber. Rigsarkivets Fæstningsregnskaber.

Købstadprivilegierne. Rigsarkivets Samling. Tryksager. Kronens Skøder.

Wulff: Et paatænkt By- og Fæstningsanlæg. Samlinger til jysk Historie og Topografi. 8. 257 f.

HALS SKANSE I SVENSKERKRIGEN 1657—58

Den 1. juni 1657 erklærede Frederik den Tredie Sverige krig. Nu skulle tidligere nederlag hævnnes, og Danmarks ære og magt igen hævnes.

Men det skulle gå anderledes. Sverige havde på den tid en konge, der dyrkede krig som sport. Hans hær

var i orden. I lyntempo rykkede han fra Polen frem mod den danske grænse gennem Nordtyskland. Han slog rigsmarsken Anders Bille, der forsøgte at standse ham i Holsten, stormede den nyanlagte fæstning Fredericia, og i løbet af kort tid var Jylland oversvømmet med svensk-tyske tropper.

Hals skanse var knap kampberedt. Den var besat med 4 franske halve kartover og 2 tolvpundige kanoner. Til støtte for den var der på yderste ende af den ny skibsbro indrettet et vaghus. Her var endvidere opstillet 6 små kanoner. Derimod manglede der stormpæle ved volden, og husene indenfor skansen var ikke færdige.

Der fortælles, at man dog havde anskaffet sig et kongeflag, hvortil der var gået 190 alen flagdug — 16 alen alene til hjerter og løver. Flaget havde kostet 43 rigsdaler, 3 mark og 2 skilling. Til sammenligning: En god hest kostede den gang mindre end 20 rigsdaler.

Symbolet for mandskabets edsaflæggelse til kongen som krigsherre var altså i fin orden.

Oberstløjtnant Friederich Ziegler beordredes til Vendssyssel for at organisere modstanden der. Han var typen på levebrødssoldaten, landsknægten. Opdraget i trediveårskrigen udskejelser. Senere kæmpet i forskellige fremmede lande. Nu havde han i nogle år været i den danske konges tjeneste. Her havde han lært at tale dansk og at drikke på dansk. Han kunne altså på flere måder gøre sig forståelig hos bønderne.

Han var en tid kommandant på Hals skanse, men overlod så styrelsen til »en dienstkaptajn, en konstabel og en musketer«, da han fandt tilværelsen her for kedsommelig. Han flyttede så til Nørresundby, hvor han indkvarterede sig med kone og børn. Herfra ledede han udskrivningen.

Den ny kaptajn er antagelig den i visen omtalte Frants Buurmand. Han skulle have 100 af egnens bønderkarle til hjælp og desuden uddannede konstabeler til at betjene kanonerne. Man fortæller, at han måtte låne sengetøj hos en gårdmand fra Gaaser.

Vendelboerne ventede svenskerne ved Sundby, men blev denne gang snydt. Oberstløjtnant Bøttiger, der førte den svenske fortrop, valgte vejen mod vest over Aggertangen. Her havde de danske forsvarere under ritmester Jørgen Lykke lavet en primitiv skanse og besat den med militssoldater. Denne skanse blev stormet 2. oktober. Herfra rykkede så svenskerne i et forrygende tempo mod Sundby og Hals.

Den 5. oktober om morgenen er de i Sundby. Dens skanse var forladt af mandskabet. Ziegler blev senere fanget. Straks jog svenskerne i sadlen og videre mod Hals.

Her manglede man krudt, kugler, levnedsmidler og — mod.

Mandskabet løb sin vej. Et tingvidne beretter om begivenheden. Konstabel Anders Asmundsen fra Hals gjorde sig sin største flid for at holde svenskerne ude af skansen. Men det var ham ganske umuligt. Han kæmpede selv fjerde mand sammen med kaptajnen på voldene. De øvrige var bortløbne, så der var ikke mandskab til at betjene stykkerne.

Kaptajn Buurmand skulle altså have været blandt de sidste på skansen. I en datidig vise får man et andet indtryk af kaptajnen. Visen er lavet af en ukendt forfatter. Den spotter de danske adelsmænd, der så fuldstændigt svigter deres pligt at forsvare land og rige i denne blandt dem upopulære krig, erklæret af den upopulære konge. Skønt Frants Buurmand vel ikke var adelsmand, gav viseskriveren også ham det glatte lag.

En mægtig skanse i Vendsyssel lå
ved Halse, som I kan forstå.
Frants Buurmand havde den inde.
Da han hørte denne kiv,
han løb fra skansen som en tyv.
Soldater samme sinde

forlod gevær og stykker der
og sagde: Finder fjenden os her,
han gør os sorrig og kvide.
Jeg kender en bonde, hedder Jep Brown.
Han lader mig ligge udi hans ovn,
til svensken bort monne ride.

At vendelboernes modstand har været ringe, fremgår også af Pufendorffs beskrivelse af begivenhederne.

»Ved Sundby og Hals kæmpede vi mod den vendsysselske milits. Vi slog nogle hundrede stykker ihjel! Så sagde vi til resten. Gå nu hjem hver til sit. Pas jeres arbejde. Betal jeres skat. Lad så for eftertiden være med at lege krig.«

En anden beretning, der rimeligvis er lavet senere for at bøde lidt på skandalen, lader Hals skanse holde stand til 11. oktober. Altså udholde en belejring på 6 dage. Derefter løb besætningen sin vej.

Samme dag, som skansen faldt, kom et skib fra København ladet med krudt og kugler, kanoner og andre våben og lagde til ved Hals bro. Det var en sær ubehagelig overraskelse, da svenskerne styrtede om bord og bemægtigede sig hele herligheden.

Nu sad så svenskerne som herrer på Hals skanse, og de var hårde herrer. En kort tid kommanderede oberstløjtnant Taube, chef for Karl Gustavs liveska-

dron, i Hals. Han afløstes af kaptajn Johan Bukharton, der straks tog fat på at sætte halsboerne i arbejde.

Der skulle laves skansearbejde, der skulle skaffes forsyninger af mad og ammunition. Der skulle skaffes træ til ildebrændsel. Ja, man udskrev endogså unge bønderkarle til krigstjeneste i den svenske konges hær.

Det var ikke helt let at være kommandant i Hals. Vendelboerne er af natur trodsige, født stædige. Hårdhed skaber yderligere trods, og svenskerne indrømmede, at de ingen vegne kunne komme med vend-systemerne, »welche, einen weg wie den anderen, in ihrer hartnäckigkeit verbleiben.«

Særlig gik det ud over Hals skove. Man siger om Bukharton, at han kappedes med sine overordnede i Aalborg om, hvem af dem der kunne plyndre skovene i Himmerland og Kjær herred for mest træ.

Skovfoged Peder Jensen i Mølholt forklarede således ved en synsforretning, der blev afholdt 15. juni 1660, at det træ, der i de sidste år var fældet i Hals skov, væsentlig var gået til skansen undtagen nogle træer, der var huggede til Aalborg slots »ildebrand og fornødenhed«.

Det drejer sig om for Hals Nørreskov og Mellemskov tilsammen 140 ege og 480 bøge. For Hou skov 28 ege og 27 bøge. Og for Strandmarken — Hals Sønderskov — 50 ege og 5 bøge. Underskoven var temmelig ved magt, men foruden de store træer var hugget en del staver, antagelig til skansekurve.

Det var et vanskeligt job at få stammerne ud af de fugtige skove. Veje var der ingen af. Hestene var små og svage. Folkenes vilje til arbejde var minimal. Derfor forstår man, at mangan stor egestamme fik lov til at ligge, indtil græs og urter voksede op og dækkede den, og den sank i dyndet.

I årene 1940—45 gravedes således 1100 kubikmeter egetræ frem af jorden i Hals Nørreskov.

Sikkert rester fra de tre krige.

Det var ikke alene det hårde arbejde, der tyngede bønderne. De måtte også sørge for svenskernes underhold. Skønt hæren var godt disciplineret, kunne plyndringer finde sted. Soldaterne var særlig ude efter øl, brændevin og heste. Bønderne gjorde, hvad de kunne for at skjule deres heste i skove og udmarker, men det skete, at tropperne fandt dem og beslaglagde dem uden betaling.

Man lavede ligefrem en gensidig forsikring i landsbyerne. Bønderne hjalp hinanden med at skaffe heste til veje igen, hvis det kunne bevises, at de var krigsrandede.

Ved freden i Roskilde blev skansen forladt. Den var sat i god stand af Bukharton, men blev vel nok ødelagt noget af tropperne, inden de drog bort.

Besættelsen havde været dyr. Men nu var der fred. Hals slikkede sig efter sine sår.

ANDERS LAURIDSEN

Krigen begyndte snart igen.

Den 8. august 1658 brød Karl Gustav freden. Han angreb Sjælland med en lille, fint udrustet elitehær. Samtidig besatte svenske tropper Jylland. I løbet af august måned var de i Hals.

Her var skansen blevet belagt med hundrede knægte under major Anders Lauridsen. 5. juli har vi en skriftlig befaling dateret i Viborg fra generallojtnant Ulrik Christian Gyldenløve til Anders Lauridsen om at overtage skansen.

I Aalborghus lensregnskab fra Phillip Jacobi dag 1658 til årsdagen 1659 findes anført, at der er sendt

forsyninger af forskellig slags til Hals skanse for 410 rigsdaler, 2 mark og 6 skilling.

I en del af den tid var skansen »ved akkord« blevet overgivet til de svenske. Det har været i tiden omkring 1. september, at svenskerne har haft skansen besat. Et regnskab leveret til Aalborg magistrat viser, at der den 21. august er sendt en del proviant til en svensk besætning på Hals skanse.

Den var på 38 mand. Disse fik tilsammen 362 rdl. 45 sk. pr. måned. Dette måtte ydes af beboerne efter rang og stand og ydedes halvt i penge og halvt i naturalier.

Kommandanten fik til sig selv pr. måned 2 tdr. øl, $\frac{1}{4}$ okse, $1\frac{1}{2}$ lispund flæsk, 2 beder, 4 får, 3 gæs og 12 høns. En menig soldat måtte nøjes med $\frac{1}{2}$ td. øl, $\frac{1}{8}$ lispund flæsk, $\frac{1}{4}$ får og 30 pund kød. Dertil store mængder krydderier, brændevin og lidt tobak.

De svenske soldater har ikke just sultet i Hals skanse.

Eggen her har tilsyneladende været for fattig til at bære omkostningerne under besættelserne. Fra mange sogne i Vendsyssel er der rekvireret proviant og arbejdsydelser til Hals skanse. Således fra Jerslev, hvor man foruden de nævnte proviantydelser måtte stille 7 vogne og »tre knegte med vognen«, antagelig hver. Desuden 4 rævebælge, hvoraf en korporal skulle have de to. Disse har vel ikke været rekvirerede til militærnødvendige formål.

Omkring 8. september befalede Karl Gustav de i Jylland stående styrker at trække sig tilbage til Frederiksodde. Dette er vel så sket. Beboerne fik befaling til at møde i skansen med heste og vogne for at fragte soldaternes ejendele bort. Mange fik kun lov til at tage deres heste med hjem igen mod at betale dem med

penge. Det var svenskernes farvel til de vendsyssel bønder.

I Hals så det frygteligt ud, da svenskerne var borte. Selvfølgelig var skansen ødelagt. Man overlod selvsagt ikke modstanderne et sådant fæstningsværk i brugbar stand, hvis ikke man var tvunget til det. Men inden tropperne drog bort, stak de også ild på byen. Fogedgården, der var blevet »kosteligt« bygget efter kejserkrigen, blev igen brændt ned. Derved gik byens ældre dokumenter tabt. Efter folkeoverleveringen blev kirketårnet nedrevet. Antagelig for at det ikke senere skulle benyttes til militære formål.

Om dette findes dog intet i en synsforretning over Hals birk af 21. september 1660, hvori det hedder, at hver mands hus var temmelig ved magt, hvad angår tømmer, men på mange var taget slet forfalden. Derimod var skovene forhuggede, og avlingen forringet imellem $\frac{1}{2}$ og $\frac{1}{4}$.

Efter svenskernes bortgang overtog Anders Lauridsen atter skansen, og nu blev der travlt med at sætte den i stand.

Kom svenskerne igen til Hals?

Sandsynligvis ikke. I en datidig vise omtales et angreb fra søen 15. august 1659. Visen er rimeligvis dateret et år forkert. Angrebet har formodentlig fundet sted 1658 før den svenske landhærs besættelse af skansen. Efter at Jylland var besat af polske og brandenburgske tropper, skulle man jo ikke synes, at et isoleret angreb på Hals fra søen havde nogen militær betydning. Dog kan det ikke helt udelukkes, at der også kunne være et vist formål med at ødelægge Hals skanse, hvis det kunne lykkes ved en sådan »kommandoraid«. Skansen kunne jo tjene til base for et eventuelt angreb mod svenskerne i Kattegat. Hollænderne interesserede sig for en sådan.

En beretning om begivenhederne omkring dette angreb, der omtales yderst dramatisk i birketingbogen, skal gives her.

Det var den 15. august ved tre slet. Der viste sig tre orlogsskibe med dansk flag ude ved fjordmundingen. De sænkede det danske flag og lod det svenske sætte. Klokkeren fem blev der udsendt både med landgangstropper, »vel tretusind mand«. Den store styrke roede ind mod Hals bro og begyndte at skyde mod forsvarerne. Ilden besvaredes. Såvel fra kanonerne på broen som fra skansen. Fra syv slet til eet efter midnat varede kampen. Da trak fjenderne sig tilbage. En del af deres både var gennemhullede. Men skaden på dem havde været meget større, hvis skansen ikke havde manglet krudt.

Alt disponibelt krudt var antagelig blevet brugt under denne træfning, så man forstår, at Anders Lauridsen måtte »lave akkord« med svenskerne, da de kort tid efter angreb med landstyrker. Løbe sin vej!

Straks, da skibene viste sig som fjender, havde majoren ladet bavnene tænde. Disse tilkaldte birkets bønder til forsvar. I løbet af eftermiddagen og aftenen strømmede mænd og karle fra omegnen til hest og til fods mod Hals skanse. Hver var bevæbnet med de våben, han havde ved hånden.

I løbet af natten instruerede Anders Lauridsen dem, og da dagen gryede, vrømlede det overalt med beredne væbnede styrker. Afdelinger red vestpå ud mod Bløden¹⁾ langs fjorden. Andre over markerne mod Bisnap²⁾, frem og tilbage. Skansen og byen vrømlede med soldater.

¹⁾ Gård ved Limfjorden.

²⁾ Hjørnet, hvor fjord og hav mødes. — Antagelig »Birkehjørnet«.

Kom man imidlertid disse styrker på nært hold, så man, at de drabelige lanser kun var stænger og rafter og rytterhestene kun simple bondeøg.

Men ude fra havet har hele skuespillet taget sig drabeligt ud. Og da svenskerne atter om formiddagen søgte ind mod kysten for at forny deres angreb, så de hele det danske beredskab. De trak sig hurtigt tilbage. Skibene satte kurs udefter.

Glæden var stor i Hals. Megen hæder blev den tapre og snilde major til del.

Krigen varede et års tid efter svenskernes tilbagetrækning i august 1658. Men bladet havde vendt sig. Den svenske ekspansion var stoppet ved Københavns volde. Forbundsfællerne oversvømmede Jylland og tog det lidet, svenskerne havdet levnet.

Hals blev forskånet for disse, antagelig på grund af de danske tropper, der var stationeret her.

Anders Lauridsen, helten fra Hals skanse, forblev på skansen, som han i forbløffende kort tid fik ordnet og bygget op. Men kort tid efter fredsslutningen tog han sin afsked, antagelig på grund af alder. En majors løn var ca. 15 rigsdaler om måneden. Den var ikke til at lægge op af til alderdommen, og vi ser da også den gamle major 27. juli 1661 ansøge kong Frederik om et lidet brød — pension — til livets ophold for sig og konen. Han havde i alle måder i sit levnedts forløb, særdeles ved Stapelholms og Hals skanses forvaltning, sig således anstillet, at han et ærligt navn havde mainteneret.

Majoren blev antagelig belønnet med en gammelmandsstilling i Viborgs forvaltning. Vi ser ham nævnet i Viborg bys regnskaber i årene 1672 og 1673.

Anders Lauridsen døde og blev begravet i Sønder-sogns kirke i Viborg 8. januar 1675. Hans kone Jo-

hanne Jakobsdatter begravedes i samme kirke 11. april 1676.

Han var antagelig født i Vester Hassing som søn af kronbonden Laurids Nielsen i Hvolgaard. Hans broder var da Niels Lauridsen, Rottrup. Han var altså en gævendssysselsk bonde, der kendte vendelboerne. Derfor lystrede de vel så bravt, da han kaldte dem til forsvar på Hals skanse.

B e n y t t e d e k i l d e r :

Danske Atlas.

Gaardboe, A. P.: Svensken som Fjende i Vendsyssel. Samlinger til jysk Historie og Topografi. 9. 136 f.

Paulsen, Henning: Aalborg Stift besat af Svenskerne 1658. Samlinger til jysk Historie og Topografi, 5. rk., 7, 215 f.

Pufendorf, Samuel: De rebus Carolo Gustavo gestis. 1696.

Rochstroch, K. C.: Bemærkninger vedrørende enkelte Afsnit af Krigen i Jylland 1657. Historisk Tidsskrift, 7. rk., bind 3, 118 f.

Rochstroch, K. C.: Udviklingen af den nationale Hær i Danmark 1640—1670.

Rørdam, H. F.: Om Skansen ved Hals i Svenskerkrigen. Samlinger til jysk Historie og Topografi 8, 364—70.

Scheel, Hans Henrik: Krigens Skueplads København 1785.

Søgaard, Thyge: Tilstanden i Jylland under og efter Krigen 1657—1660. Belyste ved jyske Tingbøger. Historisk Tidsskrift, 8. rk., 3, 91 f.

Klitgaard, C.: Nordjylland i Svenskekrigen 1657—58. Jyske Samlinger. Ny række, 3 bind, side 93 f, 1955.

STORHEDSTID

I året 1659 har der været travlhed på skansen. Efter svenskernes bortgang er Anders Lauridsen vendt tilbage som kommandant. Mandskabet blev sat i gang med at bygge op og reparere. Den 11. november er skansen så vidt istandsat, at der kan holdes syn.

Fra nu af blev bønderne i de fem nærmeste sogne sat til at sørge for skansens vedligeholdelse og dens besætnings underhold.

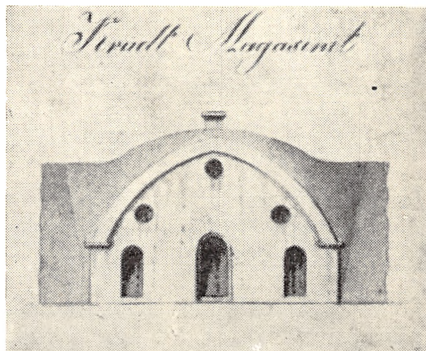
Skansen var i orden. Men nu var krigstiden forbi. Mens den stod på, havde forsvaret til tider kun rådet over to skud krudt.

Freden blev kortvarig. 1675 er vi atter i krig mod Sverige. Skansen sættes af den årsag i højeste beredskab.

Der findes i rigsarkivet et udførligt regnskab over indtægter og udgifter ved Hals skanse i disse år. Regnskabet er ført af landkommissær Thøger Lassen, Rød-slet.

Det fremgår af dette, at der stadig blev arbejdet på skansens forbedring. Det menige mandskab har slidt. Der er også taget lejet mandskab ind. Desuden brugte man opsætsige bønder til skansearbejde. Så fik man dobbelt resultat. Vedkommende fik sin straf, og der blev samtidig gjort nytte.

Der anskaffes 300 hjulbøre, 200 skovle, 100 spader, en del jernhakker og økser. De hjulbørskørende rækker kommer igen i gang med voldene, medens hånd-

værkere inde på skansen reparerer huse eller bygger ny. Skansepladsen er efterhånden blevet fuldt bebygget.

I disse år bygges krudtmagasinet. I en årrække skal årstallet 1677 have prydet dets gavl. Det er forlængst borte, men magasinet står endnu tilbage som den eneste af de oprindelige bygninger, der er bevaret.

Man gravede magasinet ind i den nordøstre bastion. Selve oplagsrummet blev ført op med murede vægge og loft. Udenom lavede man så et rum på ca. 3 fods bredde. Dette rum forhindrede fugt i at nå ind til krudtet. Udenom dette lavedes igen tykke murede vægge og ovenover et muret loft. Derefter blev jorden kastet sammen om det, og ovenover blev det dækket med jord og stampet blåler.

Der var plads til 60 centner. Det farlige sprængstof var her godt gemt hen.

I disse år kommanderede Ove Mathiasen som kaptajn over en besætning på gennemsnitlig 50 mand samt 14 særuddannede folk, 7 konstabel og 7 håndlangere.

Til tider var der mange flere. I tiden 14. september til 9. oktober 1675 var der således stationeret 137 mand i Hals skanse.

Muligvis fik soldaterne her en træning, inden de sendtes til Skånes slagmarker. Den 17. februar 1676 blev således styrkerne fra Hals skanse hentet af skipper Peder Thomsen, København, og sejlet til Hälsingborg.

De højtstående officerer fik ingen ringe løn i de tider. En oberst fik således under den skånske krig 67¹/₂ rigsdaler om måneden — omtrent så meget som tre gode heste kostede. En så fin mand var dog ikke stationeret på Hals skanse. Den måtte nøjes med en

major eller en kaptajn. Og det var endda kun i de korte tidsrum, hvor der var en stor besætning. Under mere rolige forhold var en løjtnant øverstbefalende. Deres løn var straks mere beskednen. En kaptajn fik 25 rigsdaler månedlig, medens løjtnanten måtte nøjes med 15. En sergent fik 4 og den menige mand måtte klare sig med 2 rigsdaler. Dertil fik han daglig $1\frac{1}{2}$ pund brød eller rug.

Skansens besætning tilhørte jyske regiment, hvis general almindeligvis lå i Fredericia. Regimentet var sammensat af fremmede lejesvende, mest tyskere, og danske bønderkarle. Borgerne var på den tid ikke soldater, medens bønderne »tjente deres konge med glæde.«

Nogle blev narret ind i soldatertjenesten, nogle blev tvunget, men de fleste droges selvfølgelig af eventyrlyst. Men når eventyret skulle vare 6—10 år, og det mest bestod i at trille med hjulbør på Hals skanse, kan man godt sympatisere med de soldater, der stak af. Der var en del. Man ser gang på gang udsendt signalement af sådanne desertører.

Ind imellem har man vel ekserceret. Lært at marchere i række og geled og andre militære kunster. Man spildte ikke sit krudt under øvelserne. Skansen brugte ca. 10 pund årligt. Når man så betænker, at skansens kanoner drønedes nytår ind, og at der af og til skulle hilses på en skude eller sendes en advarsel til en skipper på Limfjorden, når han ikke ville lystre ordre, kan man forstå, at der ikke blev meget til skydeøvelser.

Når en løjtnant engang imellem fik den idé, at mandskabet skulle lære at skyde, måtte der gøres nøjagtigt rede for det brugte skyts.

Disciplinen var streng. Det var træhestens og de andre militære torturinstrumenters tid. De, der senere gik over til strafferedskaber for stavnsbåndets bønder. Under opgørelserne over inventaret i Hals skanse meldes der intet om sådanne instrumenter. Man har kunnet holde de små besætninger i ave uden disse.

At det dog ikke var rene engle, der var stationeret i Hals, ser man blandt andet af en retssag fra Hjørring, hvor en officer og fire menige soldater fra Hals skanse stod anklaget for at have brudt ind hos borgmesteren og der voldelig ødelagt alt indbo. Årsag: spiritus og kvindfolkevøvl!

Regimentets uniformer var meget farverige. En hvid eller lysegrå frakke med stærkt røde opslag ved ærmerne og tilsvarende krave. Pludderbukser af samme røde farve, hvide strømper og brune sko. På hovedet en bredskygget mørk filthat. Over uniformen et bredt bandolér af brunt læder til taske og sabel. Om livet en bred, brun rem. Knapperne var af blankt, gult metal. Bevæbningen var spyd og luntebøsse. Først ca. 1679 indførtes bajonetten.

Under hele den skånske krig havde skansen den store besætning. Ove Mathiasen afskediges 1677, men blev boende i Hals. Han afløstes af Hans Petersen Normann. Begge har tilhørt det gamle steensenske regiment, som i 1679 forenedes med jyske regiment eller opløstes.

Fladstrand fæstning stod i den tid under kommandanten i Hals. Besætningen var lidt mindre, 6 konstabeler, medens der i Hals var 7.

Det livlige samkvem, der af den grund blev mellem de to byer, resulterede i en forbedring af vejen langs Vendsyssels østkyst, den gamle kongevej, hvis spor

man endnu kan se langs den ny strandvej, som blev lavet 1930—40.

Efter krigens afslutning har det tilsyneladende knebet med at finde kaserneplads til de mange soldater, der var under våben. Da blev en styrke på 50—60 mand dirigeret fra Fredericia til Hals. De var under anførsel af den barske major Hans Wilhelm von Auerswald, tidligere kommandant for et frikompagni i Fredericia.

Men skansen mistede betydning. Den var defensiv. Lagt inde bag grunde og revler. Tyngdepunktet for Vendsyssels forsvar blev nu lagt ud til den åbne kyst. Dette skete 1687, da man flyttede kommandoen fra Hals skanse til Fladstrand fæstning.

Her sad så von Auerswald indtil sin død 1699 som øverstbefalende over begge fæstninger, syg og svag, krumbøjet og plaget af gigt, en typisk landsknægtesydom. Den fulgte med bestillingen. Han skal være begravet under Hals kirke.

Det er en selvfølge, at den store besætning og de store skansesarbejder har sat sit præg også på det civile liv i den lille limfjordsby. Købstaddrømmene var vel forbi, om de nogensinde havde været. Det var ved kongebud og ikke ved folkeønske, sagen kom frem. Men alligevel forandrede disse år sikkert Hals' struktur. Den var oprindelig bondeby, bestående af ca. 30 gårde. Men foruden gårdene fandtes mange »gadehuse«. En del af disse kan måske have tilhørt fiskere, men tilstedeværelsen af skansen har også kaldt andre til.

Når man gennemgår skansens regnskaber, ses, at der hvert eneste år — også de rolige — har været store reparationer foretaget af byens håndværkere. Det er da rimeligt, at disse folk søger til et sådant sted, og

at der her opstår en håndværkerstand, hvad man jo ellers ikke finder meget af i datidens landsbyer.

Soldaterkoner og børn skulle have steder at bo. Skansen kunne dårligt huse mændene, når de var flest.

Og så skulle lønnen omsættes. Datidens soldater havde ikke ord for at holde på skillingerne, når de havde fået deres beskedne sold.

Øl skulle brygges, brændevin brændes, dyr skulle slagtes, mel males og brød bages. Meget lavede soldaterne vel selv, men der blev også brug for meget civilt arbejde. For ikke at tale om de marketenderier og smugkroer, hvor de civile produkter byttedes med de militære penge.

Man skulle tro, at byens unge mænd flokkedes om fanerne. Efter mandskabslisterne, der findes sammen med regnskaberne, har det ikke været så meget. Men nogle er dog gået soldatervejen. Et år er der således 2 halsboer og en fra omegnen blandt konstabelerne. Det er jo et temmeligt højt procenttal (af 14), men det var også et anderledes vellønnet arbejde end den menige soldats. Helt op til 10—12 rigsdaler om måneden.

Og hvilke chancer har ikke byens unge piger haft? Over 50 fint uniformerede mere eller mindre unge mandfolk at vælge imellem. Mange er sikkert havnet som soldaterkone eller officersfrue.

Der har været liv i gaderne. Begyndelsen er gjort til den folkemotion, man har endnu: »at vende broen«.

B e n y t t e d e k i l d e r :

Boeck, Hector: 12. Battaillons Historie. København 1929.
Regnskaber for Hals Skanse og Fladstrand Fæstning.
1675—1679. Rigsarkivets Fæstningregnskaber.

HUNDREDE ROLIGE ÅR

Det ser ud til, at skansen i de kommende fredsårs holdtes ved lige af en lille styrke på en halv snes mand og to artillerister. I 1694 berettede således Aalborg biskop Jens Birkerod om et besøg i Hals, at skansens besætning var mindre end 20 mand.

I året 1700 forøgedes besætningen igen til 50 mand. Det var ved den store nordiske krigs udbrud. Denne krig nåede dog ikke Hals.

Første runde blev afgjort ved Karl den Tolvtes lynangreb på Sjælland. Det slog os ud. Derefter fortsattes krigen over Europas slagmarker. Besætningen på skansen bragtes ned til fredsstyrke.

Fra årene 1700—1719 har vi udførlige regnskaber og opgørelser fra Hals skanse. Indtægter og udgifter er meget ens år for år. Engang imellem sætter dog store reparationer ind.

Status over skansens ejendele er den samme for hvert år på få undtagelser nær.

Den havde dengang følgende armering:

Kanoner stk.	Kaliber pund	Jern- kugler	Skrå- sække	Kar- dætsker
3	24	150	60	0
2	12	100	30	12
6	4	287	47	22
6	3	304	12	0
2	2	272	0	0
1	1	180	0	0

Foruden disse var 6 stk. anbragt på skibsbroens hoved. Men de sorterede selvfølgelig under skansen.

Skråsække var lavet af et lille bræt, hvorpå man stablede så mange små blykugler op, som kunne være der. Derefter blev det hele ombundet med lærred, så

det lignede en lille sæk. Kardætsker var lavet efter samme princip, men kuglerne var her omgivet med et blikhylster.

Gennem mange års status figurerer en beholdning af håndgranater på 183 fyldte og 3 ufyldte.

Der fandtes i året 1700 ca. 1850 pund krudt. Denne beholdning var noget nær konstant, indtil man 1704 fik 1000 pund tilsejlet fra København.

Endvidere fandtes to bundter små og 38 bundter store lunter.

Skansen rådede over 50 flintebøsser. Disse var dog »udygtige«, men blev repareret af en bøsse­mager i København. Til disse bøsser havde man 5375 blykugler.

Der fandtes inden for skansevoldene følgende huse.

I skansens nordre side et hus på 10 fag (L). Det var kommandantboligen. I årene omkring 1700 beboedes den af løjtnant Frigast. De højere officerer sad i Fladstrand.

Mod øst lå provianthuset, bygget af bindingsværk (P). Dette blev fornyet 1812 og står endnu som kommunekontor.

Mod syd lå et 18 fags hus som kaserne (M). Dette blev fornyet 1753 og derefter brugt til kommandantbolig.

Mod vest lå soldaternes kaserne på 18 fag (M).

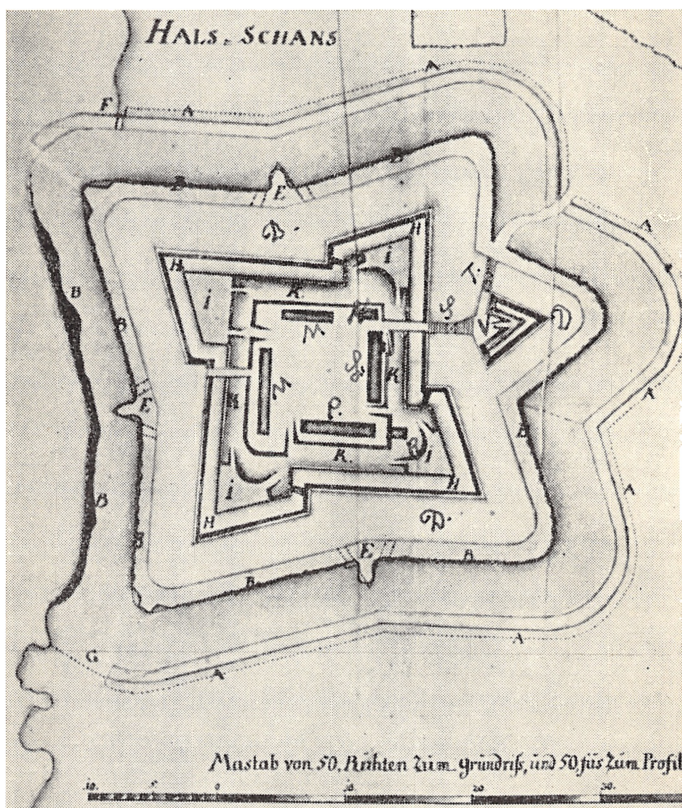
Ved portindgangen lå oprindelig et vagthus. 1713 flyttedes det til ravelinen (V), men i 1724 flyttedes det tilbage til den gamle plads (N). *Corps de Garde*.

Bag kommandantboligen lå lillehuset, lokumet.

Foran kommandantboligen lå skansens brønd.

Under den nordøstre bastion fandtes krudtmagasinet fra 1677 (R).

- (A) betegner glacisgraven.
 (B) — glacisbrystværnet.
 (D) — voldgraven.
 (E) — små bastioner ved glacisbrystværnet.
 (H) — hovedvolden.
 (I) — bastionerne.
 (K) — voldgang.
 (S) — hovedbroen.
 (T) — ravelinbroen.

Mod syd ud mod fjorden fandtes en hjælpeport gennem kurtinen. Ved den lå tidligere et lidet vagthus. Både bro og vagthus blev fjernet 1713, da begge dele var stærkt forfaldent.

Broerne var skansens smertensbørn. Altid ødelagte. Altid trængende til reparation. I mange år tjente tømrermester Chr. Pedersen en god skilling årlig med at indsætte nyt tømmer i broen eller ved at slå plankerne fast.

Indboet var tarveligt. I løjtnant Frigasts lejlighed fandtes en stor kakkelovn. Desuden et træbord med bænke og en slagbænk samt to sengesteder. Der var låse til tre døre! Han fik til deling med Fladstrand fæstning udbetalt 50 rd. årligt til »ildebrand«.

I soldaternes kaserne fandtes 25 sengesteder lavet af ru brædder med endestykker og bundfjæl. Endvidere borde og bænke. Om kakkelovn er der ikke tale. Man måtte varme sig ved arneilden. Derimod fik man uddelt 304 lys årligt til vagten. Der måtte brændes lys 152 dage. Det var altså 2 pr. dag.

Helt fra skansens barndom havde man rådet over et skæppemål, så rugtildelingen kunne kontrolleres. Rugen blev leveret gennem amtsforvalteren i Aalborg. Han fik den vist nok fra Sæbygårds fæstebønder.

Endvidere var der en håndmølle og et dejgtrug, så besætningen kunne selv bage sit brød. Dertil rådede skansen over en bagerovn med tilhørende rekvisitter, rage og skodde.

Almindeligvis undgik man dog det hårde trællearbejde at male mel.

Det overlod man til Hals møller for gode ord og lidt betaling. Vi ser således, da møllen brændte 18. august 1676, at den fattige møller Niels Lauridsøn sætter alt til, hvad han ejer. Også det korn, som han havde til

formaling for soldaterne på Hals skanse (fæstningsregnskaberne).

Brødet blev også mest leveret bagt udefra. I 1704 var der således hensat 20 rigsdaler til brødbagning. Brødet leveredes af bageren Thyge Thomsen, Aalborg. Men det var ganske mullent og uspiseligt. Derfor har soldaterne sikkert for en tid hellere villet ty til bagerovnen og selvforsyne sig med frisk brød.

Bryggeriredskaber ejede skansen også. Der fandtes en stor bryggerkedel til 4 tønder malt, derhos et bryggerkar til 2 tønder, en stor malttønde med træbånd og et maltkar.

Byggen har soldaterne selv måttet skaffe. Der er kun nævnt byg i regnskaberne for 1710. Da udleveredes der halvt rug og halvt byg til brød. Et eftersmæk fra den historisk bekendte strenge vinter 1709, hvor rughøsten antagelig er slået fejl.

En gammel forbrændt trefod, en tapstol, figurerer som den sidste husholdningsgenstand på skanseregnskabets status.

I materialhuset fandtes regnskaber til skansearbejdet, hjulbøre, som for det meste var »udygtige«, skovle, spader, økser og hakker. Desuden »jomfruer« og en jernpig til at undersøge jorden med.

I 1712 blev det gamle flag fra indvielsen erstattet med et nyt.

Der findes regninger på arbejder og reparationer. De er meget ens år for år. Et godt hundrede rigsdaler har byens håndværkere indkasseret fra militæret hvert år, når fratages årene, hvor de store reparationer satte ind. Sådanne år var 1713 og 1723—24

Vi tager f. eks. 1713.

Det år leverede Claus Gregersen, købmand i Aalborg, byggematerialer for 37 rd. og 1 skilling.

Tømmermand Chr. Pedersen tjente 2 rd. ved at lave broen i stand. Senere på året var han med til at bygge vagthus på ravelinen for det meste af »gammelt«. Det gav igen et par rd.

Tømmermand Hans Nielsen lavede arbejde for 1 rd.

Murermester Laurits Poulsen, Sæby, fik en regning på 8 rd. godkendt.

Man ser her menigmands underdanighed og frygt — måske fedteri — for den høje velbyrdige militærperson. Mureren retter sin regning til oberstløjtnant Claudi, Fladstrand. Den er på godt 5 rd., men med den tilføjelse: Egentlig skulle jeg have 8 rd. for arbejdet, men når den højvelbårne ædle oberstløjtnant har ladet arbejdet besigtige, ansøger jeg underdanigst herved, at han ikke bevilger mig mindre end de 5 rd.

Han fik de 8!

Samme år er lavetterne lavet fint i stand af Morten Jensen, Voersaa, formedelst 3 rd., medens der samtidig er lavet ny lavetter for 30 rd. 1 mark og 1 skilling.

Smeden i Hals har fået 4 rd. og 12 skilling for skansearbejde.

Der er til nybygninger brugt 780 mursten til ialt 7 rd. 8 skilling.

På volden har der arbejdet 7 mand i 16 dage og 8 mand i 4¹/₂ dag.

Det blev ialt 8 rd. 4 mark og 1 skilling.

Man brugte dette år 144 pund krudt. En grænseløs flothed. Men det havde sin naturlige årsag. En stor svensk hær under Magnus Stenbock havde overgivet sig til de danske i fæstningen Tønning.

Derfor skulle der skydes »viktoria«, og alle skansens 27 og broens 6 kanoner drønedede på een gang til ære for sejren.

Udgifterne beløb sig 1713 til 355 rd.

Beløbene kan synes små, men det var i en tid, da selv små beløb var penge, endda af betydning.

Til sammenligning kan tjene, at kronen 1702 solgte 2½ boel (Strandgården og den sandføgne Bækgård) tilligemed Hals vandmølle til ritmester Hans Joachim von Stürcke for 35 rd. Det var dog gårde, hvis jord var ødelagt af sandflugt. Men jord til en td. hartkorn solgtes på den tid rundt regnet for 50 rd. Hele Hals sogn med undtagelse af nogle gadehuse solgtes 1716 fra kronen til Frederik den Fjerde's søster prinsesse Sophie Hedevig for 7726 rd.

Skansens penge har spillet en rolle for byens civile.

Der er krig i disse år, den store nordiske krig. Men den mærkedes ikke i Hals.

Det er Tordenskjolds tid. Denne djærve søulk skal efter overleveringen have opereret en del fra Fladstrand. Derfra kunne han rette sine lynangreb mod den svenske skibsfart. Til dette formål duede Hals skanse ikke, som den lå gemt bag grunde og sandrevler. Den var defensiv, uegnet til basis for angrebs-handlinger.

Det eneste, man i Hals mærkede til den gæve søhelt, var et besøg, som byen under krigen fik af en af hans galioter*). Der ofredes i den anledning et par pund af skansens dyrebare krudtbeholdning for at hilse den kommende gæst på militæranstændig måde.

Ellers gik livet sin stille gang på Hals skanse, i idelig kamp mod vinds og vejrs ødelæggelser og tidens slidtage.

Kaptajn Auerswald afløstes 1699 af Mogens Gyldenstjerne som kommandant. Denne afløstes af oberstløjtnant Hans Christoffer Claudi, der døde 13. januar

*) Et skonnertrigget fartøj.

1716 og afløstes af oberstløjtnant Johan Friederich Catterbach indtil 1727.

Men disse mægtige herrer sad i Fladstrand citadel. Den næstkommanderende gennem mange af disse år, kaptajn Hans Farsen, så rimeligvis også sjældent Hals. Her sad løjtnant Frigast og ledede foretagendet, til han ved sin død afløstes af løjtnant Heuss. 1712—1734.

Da denne overtog lejligheden i kommandantboligen efter sin formand, meddelte han, at rugtønder, malttønder, bryggekar og maltkar aldeles var faldet i staver.

Et grelt billede på selve den hensygnende skanse.

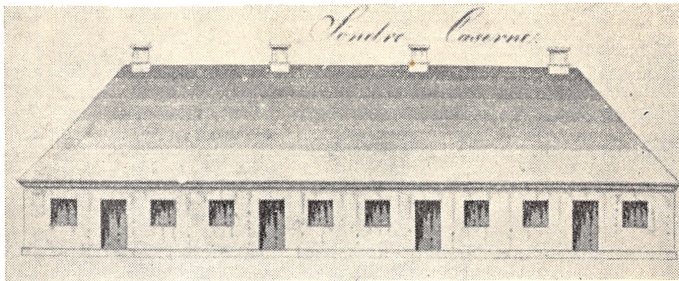
I 1716 fik Hals en ny ejer, idet kronen dette år solgte Hals sogn til kongens søster prinsesse Sophie Hedevig. Lidt efter lidt samlede hun også en del af gadehusene, så hun blev ejer af hele byen.

Derved kom Hals skov fra kronen. Men den beholdt i skødet ret til årligt at få leveret træ derfra til palisader og andet skansmateriel til Hals skanse og Fladstrand fæstning.

Allerede 20. april 1717 gjordes kravet gældende, idet kammerkollegiet anmodede prinsessens sekretær Therkildsen om at foranledige udvisning af træ til skanserne.

Efter en hovedreparation 1723—24 er skansens bygninger igen forfaldne 1753. Broerne, som det da var livsfarligt at befærde, måtte bygges om. Den søndre kaserne blev helt ombygget. Den gamle bindingsværksbygning blev erstattet med et stort flot grundmuret hus med 4 skorstene og 4 døre vendende ind mod skansen.

Den daværende kommandant blev så begejstret for det hus, at han forlod sin gamle bolig indenfor porten og flyttede over i den ny bygning. Flytningen og

Kommandantbolig fra 1753.

indretningen af sin ny bolig måtte han selv betale.

I det vestre hus havde proviantforvalteren og hans tyende fået lov til at bo. De var civilister. Her kom de indenfor den militære zone. I 1750 bestemte kongen, at de godt måtte bo der, men de skulle høre under militær jurisdiktion, da de boede på militært område.

Anlægget blev altså på den tid stadig betragtet som fæstning.

Men kort tid efter er skansen imidlertid gledet militæret af hænde og er gået over til halsegnens civile ejere.

I 1773 ser vi nemlig generalitetet rette en henvendelse til daværende ejer C. H. G. von Moltke, der dengang ejede Hals, om han igen ville sælge skansen, og hvad han ville have for den.

Han tilbød at sælge den med bygninger og det hele for 860 rd. Det var den pris, han havde givet for den.

I »Nyttige og fornøjelige Jyske Efterretninger« 1768 nr. 17 læser vi om Hals skanse. Den er for få år siden solgt til Hans Høye Grevelige Exelence Hr. Geheime-raad Moltke. Der har tilforn været garnisson i den tid, skansen blev vedligeholdt, men følgelig er der ingen mere.

Skansen er på den tid sørgelig forfalden. Træerne vokser højt omkring den og på voldene. Disse er nedtrampede af kreaturer. Gravene er så fyldt med mudder, at de næsten synes tørre. Glaciset bliver pløjet og benyttet til kornavl og høslæt.

I 1782 har militæret antagelig købt skansen tilbage. Fra 16. oktober dette år har vi nemlig en forordning (hærens arkiv) om at få rådet bod på disse skavanker.

I september måned 1788*) er egnen ved Hals en stor militærlejr. Anledningen er en kortvarig krig med Sverige. Her ligger en rytterbrigade under H. A. Ahlefeldt og en fodfolksbrigade under A. L. Moltke.

Den lærde præst ved Budolfi kirke, J. L. C. Pontoppidan, beretter satirisk i gammel testamentlig stil om disse troppesamlinger, der opslår deres paulun ved Hals, hvor der opstår et hunger skrig efter mad, og hvor de, som købe og sælge, siger: »Kom med penge, så skal vi levere korn, så ikke folket forsmægter.« Men de, som haver drik at sælge, som beruser, handlede træskeligen og solgte den dyre, så een pægl kostede hele 7 skilling. Der kom også skibe fra København med hjulbøre og spader og krudt og kugler, at man kunne forsvare sig her og i de omliggende steder.

Krigen ebbede ud med nogle små træfninger mellem norske og svenske i Bohuslen på den modsatte katteside.

B e n y t t e d e k i l d e r :

Regnskaber for Hals skanse og Fladstrand fæstning 1700—1719. Rigsarkivets fæstningsregnskaber.

Regnskaber m. m. for Hals skanse. Efter 1753. Hærens arkiv.

Kronens skøder.

Vaupel: Den dansk norske hærs historie 2. Pag. 244.

*) Dette år blev major Claus Henrik Nikolaus v. Rodenburg kommandant på skansen. Afsked 1792.

NY STORHEDSTID

På den tid er man så småt begyndt at likvidere Fladstrand fæstning. I 1764 solgte man flere af husene til private til nedbrydning. Materialerne blev brugt til bygninger i byen.

1792 flyttede kommandanten Carl Friederich Müller til Hals og tog bolig i det søndre skansehus. Han døde 1800 og efterfulgtes af Frederik Chr. Otto Gørtz, der boede på skansen og kastede glans over egnen, indtil han fik sin afsked 12. juni 1808.

Det er i napoleonskrigenes tid. Den lange fredssperiode med lykke og fremgang for riget er forbi. Idyllen brydes brat ved Nelsons overfald på København skærtorsdag 1801. Vi må igen begynde at tænke på vort forsvar.

Rigets dygtige fredsnavigatør Bernstorff er borte, og kronprinsens militærrådgivere fik et stort ord at sige i landets forvaltning.

I disse år blev Adam Ludvig Moltke udnævnt til kommanderende general for Nørrejylland med den særlige opgave at organisere forsvaret langs kysterne.

Dette mærkedes på Hals skanse.

Generalen fandt skanseområdet for snævert. Derfor mødtes en del halsboere 17. september 1801 med de militære myndigheder efter von Moltkes tilsigelse. Der skulle forhandles om forskelligt jordkøb til udvidelse af skansens område.

Det var særlig esplanaden, der trængte til udvidelse. Halsboerne havde i tidens løb bygget deres huse tættere og tættere til skansen.

Nu måtte justitsråd Ole Lange afstå en del af sin ejendom. Da det skulle overgå til det offentlige, lod han den gå for 100 rd. Et smukt træk! Den var ellers vurderet til 850.

Madam Bjerrum*) måtte flytte nogle træer og en keglebane. Det fik hun 60 rd. for. Lods Broderus fik 50 rd. for havejord. Inspektør Ahlhorn 100 rd. for halvdelen af sin have. Forvalter Kjerulff fik 10 rd. for en stump jord, medens løjtnant, postmester Jens Duus byttede alen for alen med nogen jord, som stiftamtmanden tidligere havde indkøbt til Hals skanses reparation.

Under forhandlingerne kom pastor Obel og forlangte på egne og bysbørns vegne, at skansen skulle betale 200 rd. for jord og græstørv, som var hentet på byens fællesjord, lergravene. Præsten mente, der var brugt 100.000 læs til skansens istandsættelse.

Samtidig blev det henstillet til ejeren af Nørreskoven, at han ikke må sætte flere huse på brændepladsen. Disse vil under en eventuel krig blive fjernede uden erstatning.

Da de nødvendige arealer var sikrede, tog man fat på forbedringer af skansen. Helt ude i fjordkanten lod man opkaste det såkaldte søbatteri. Dette stod i forbindelse med skansen gennem porten i den søndre kurtine. Broen blev istandsat. Fra skansen til batteriet blev opkastet to parallelle volde, der beskyttede forbindelsesvejens flanker.

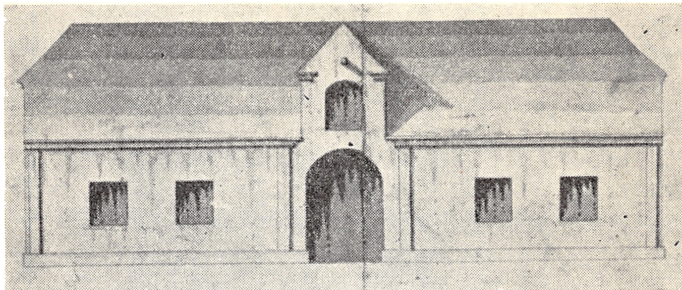
Selve batteriet bestod af en vold helt ud mod fjorden, lidt kortere og lavere end skansevolden.

Langs de øvrige sider af skansen blev det nedtrampede glacis rettet op. Samtidig blev skansegravene opmudrede. Hele dette arbejde skulle udføres af mandskabet for det fastsatte tillæg.

Inde på skansen arbejdedes også. Den østlige bygning, som stammede fra de første tider, blev 1812

*) I hotel »Kattegat«.

erstattet af det grundmurede tøjhus. Broerne og portene, som det var forbundet med livsfare at passere, blev rettet op og sat i stand.

Tøjhuset 1812.

På det ny tøjhus sattes en tordenleder. Den bestod af kobberstrimler langs med mønningen og ned ad taget. På krudtmagasinet blev ligeledes anbragt en tordenleder. Denne bestod af en jernstang med forgyldt spids.

På sydsiden af fjorden blev der også i disse år opkastet et nyt batteri, Egense batteri. Det var færdigt 11. oktober 1809. Bygget af ingeniør Ræder. Som fløje for limfjordsmundingsens forsvar anlagdes batterier ved Hou og Hurup.

Som midtpunkt i dette forsvarssystem lå Hals skanse. Her boede den øverstkommanderende for systemet, kaptajn Ole Munch (landmåler, kaptajn i reserven), med sine underordnede ude i batterierne. Skansens besætning var på den tid 60 artillerister samt nogle håndlangere. Den havde også fået forøget kanonmateriellet, bl. a. 3 attenpundige.

Overkommandoen for Vendsyssel lå den gang rundt på gårdene Sæbygaard, Knudseje o. fl. Den nærmeste

overordnede, oberst F. v. Züber, lå til 1811 i Fladstrand. Derefter blev der selvstændig kommando i Hals.

I 1807 begyndte krigen for alvor. Vor flåde var taget. Langs vore kyster huserede engelske orlogsskibe, jagende de fattige rester, vi havde tilbage af vor stolte handelsflåde.

Om datidens begivenheder omkring Hals skanse lader vi »Jydske Efterretninger« fortælle.

17. maj 1809 krydsede en dansk kaper Wulffsen langs østkysten af Vendsyssel. Da mødte han overlegne engelske søstridskræfter. Han flygtede. En fregat søgte at afskære ham fra kysten. Det lykkedes ikke. Fregatten stak for dybt. Den satte imidlertid mindre både ud efter ham. Disse havde en besætning på 600 mand ialt. Fra klokken var fire, til det blev mørkt, kæmpede den brave søulk mod den overlegne fjende, som han tilføjede svære tab. Da det blev mørkt, gik han i ly af kanonerne ved Hals og Egense.

Således trodsede denne tapre kaperfører fjenden og viste sig i alle måder som en kæk dansk mand.

I oktober 1809 snappede englænderne en galease ud for Hals, men 2 kanonbåde løb ud og befriede galeasen.

28. august 1811 var der fest i Hals. Kystforsvaret havde erobret en engelsk kutterbrig ved Hjelm. I den anledning havde kongelig majestæt bestemt, at mandskaberne på østkystens roflotiller skulle have et gilde. Det blev holdt på Hals skanses eksercerplads. Den var fyldt med telte. By og skanse var flagsmykket. Chefen holdt tale og tolkede mandskabet den lykke, det var at tjene under en konge, der på en så ædel måde lønnede deres anstrengelser.

Så råbte man hurra for kong Frederik den Sjette, og gildet begyndte med dans og musik. Om aftenen blev alle soldater beværtede med varm steg, hvedebrød, godt øl og brændevin. Derefter fortsatte »dansningen« indtil klokken 5 den følgende dag.

30. august 1811 var englænderne igen på spil. En fregat drev en dansk jagt ind mod land ved fjordmundingen. Den løb ind mod grundene ved Ladegårdens mark, hvor føreren lod ankeret falde og ilede i land med sit og mandskabets tøj. Fra skansen lød alarmskud og trommeslag, der samlede styrkerne. Men landmilitsens fører, lodsoldermand, løjtnant Jens Duus, var hurtigt på færde. Sammen med 5 lodser bevæbnede med bøsser ilede han til stranden ved Bisnap og opmuntrede skibsføreren til at gå ombord igen og muligvis frelse jagten til Asaa havn. Soldaterne fra skansen kom nu hastigt frem til kysten med feltkanoner, men da var jagten allerede under sejl og henne mod Hov by.

Således var der hyppige bataljer ud for fjordens munding, hvor det synes, at englænderne havde stadig vagt for at snappe skibene, der sejlede ud og ind.

Medens det 20. november 1811 var lykkedes skansens både at forsvare nogle fiskebåde mod et engelsk angreb, lykkedes det 29. november fjenden at bemægtige sig købmand Bertel Christensens skib, der kom fra Norge med en god last, men som på grund af modvind og strøm måtte vente på Hals red, inden den kunne gå til Aalborg. Dette tilfælde førte til en anklage mod lodsoldermand Duus for pligtforsømmelse og en skarp afvisning fra ham af anklagen.

15. august 1812 var det ved at gå galt. Ved midnattid var et par engelske krigsskibe dækket af mørket sejlet ind i fjordgabet. De havde sat tæt bemandede barkasser ud. Det gjaldt om at tage Hals bro. Det var

bælgravende mørkt. På land kunne man intet se. Man fyrede efter lyden af åreslagene. En gang imellem blinkede et signallys. Det skød man så efter. Ellers blev skydningen på må og få.

Det lykkedes englænderne at nå ind til skibsbroen. Her tog de en rekognosceringsbåd, en svensk båd og et norsk skib, der lå på strømmen. Men nu fik man ram på dem. Kuglerne haglede nu ned om dem og på dem. De blev således dænget til, at de måtte opgive den svenske båd og det norske skib. Men desværre, rekognosceringsbåden med een mand, den anden var i land med melding, fik de slæbt uden for kuglernes rækkevidde. Om morgenen blev både sendt ud bevæbnede med soldater for at tage den tilbage. Men da havde de et stort forspring og var i ly af de store krigsskibes kanoner.

Overkommandoen i Hals fik en reprimande med befaling til at passe bedre på.

Det var sidste gang, danske kanoner for alvor skød fra Hals skanse.

B e n y t t e d e k i l d e r :

Hals Skanses Regnskaber m. m. Hærens Arkiv.

1. Jydske Efterretninger Nr. 49. 15. Juni 1809.

2. Jydske Efterretninger Nr. 71. 1. September 1811.

3. Jydske Efterretninger Nr. 72. 5. September 1811.

4. Jydske Efterretninger Nr. 99. 10. December 1811.

5. Jydske Efterretninger Nr. 71. 3. September 1812.

L I K V I D A T I O N

I alle de år, skansen havde bestået, var der leveret træ til den fra kronens skove i sognet. Da skovene blev solgt, bestemtes i skøderne, at de ny ejere var pligtige til at overtage denne levering. Det vil sige egestammer

til palisader og ris og grene til faskiner og skansekurve.

Efter forordning af 27. september 1805 blev skovene udskiftede. Der opstod da strid om, hvordan skansens træforsyning skulle sikres. Ejeren af Nørreskoven, postmester, løjtnant Jens Duus, har tilsyneladende ikke været villig til at lade sin skov påtage sig hele forpligtelsen, men har villet vælte noget over på de andre skovparceller.

Men ved højesteretsdom fastsattes det, at Hals Nørreskov var pligtig at levere 3000 ege til palisader. Hver skulle være 10 fod lang og 5 til 7 tommer i kvadrat. Leveringen fordeltes over 10 år begyndende ved 1804.

Man benyttede endda lejligheden til at fastslå, at det kun var en del af skovens forpligtelser. Den skulle også levere ris og staver. Ejeren måtte på egne og efterkommeres vegne love at levere 20 til 40 læs ris, når det forlangtes, og der fandtes tjenlige træer i skoven, uden betaling.

Efter krigen med England tabte skansen igen betydning. Den 25. januar 1816 bestemte kongen, at den for fremtiden ingen besætning skulle have i fredstid. Kun een mand til at holde opsyn.

På den tid lå der i skansen 2800 ubrugte egestammer til palisader. Man besluttede at ophæve leveringspligten de første år.

Nørreskoven var den gang købt af landkommissær Thygesen. 8. august 1817 gik han ind på at betale kronen 9345 rigsdaler. Så skulle skoven slippe for at levere træ i fremtiden.

Beholdningen af palisader søgte man nu at sælge til Kronborg. Men fragten var for dyr. Derfor blev der 14. marts 1818 holdt offentlig auktion over træet, der blev solgt til fordel for den kongelige kasse.

Forinden havde man skilt sig af med skansens patruljebåd. Den var unyttig i fredstid.

Efter skansens afvæbning beholdt Munch, der 1816 afskediges som major, tilsyn med den et stykke tid. Han fik hjælp af en gammel konstabel. Med tilsyns- pligten fulgte retten til at udnytte skansens græsning og den tilstødende have. Tillige beholdt han sin gamle tjenestebolig. Han fik lov til en enkelt gang at lade glaciets pløje og beså, men ellers måtte han kun udnytte græsset til høslet. Munch døde 12. juli 1823.

Samtidig fik løjtnant Schmidts enke lov til at bebo en lille lejlighed i den gamle kommandantbolig, men på den betingelse, at hun uden vederlag af nogen slags skulle flytte, hvis kongelig majestæt skulle få brug for værelserne.

Da lodsvæsenet i Hals blev oprettet 1735, blev det i nogen grad lagt ind under fæstningens kommandant. Han skulle føre et vist tilsyn. Derfor skulle han have en tiendedel af lodsernes fortjeneste. Dette var faldet væk i den tid, da skansen var på private hænder. Men da oberst Müller blev kommandant, forlangte han sin tiendepart. Han fik besked på at melde sig på Aalborg toldkammer. Der ville han få sit tilgodehavende udbetalt.

Dette varede ikke længe. Kommandanten havde på den tid overhovedet intet tilsyn med lodserne. De forstod begribeligvis ikke, hvorfor de skulle lønne ham. Da Gørtz tiltrådte, blev denne afgift ophævet.

Lodserne havde dog også nytte af skansen. På det nordøstre hjørne ovenover krudtmagasinet havde de oprejst et stillads, hvorfra de kunne holde udkik med ind- og udgående skibe. Tilladelsen til at rejse stilladset er rimeligvis givet 3. januar 1801. De måtte love

ikke at ryge tobak og ikke lade uvedkommende få adgang til skansen.

Det sidste løfte er tilsyneladende ikke blevet holdt. I 1822 er der »foranlediget uorden på skansen, som ikke haver noget tilsyn, ved at lodserne har ladet uvedkommende fremmede få adgang.«

Lodserne fik dog lov til at forny deres stillads. Men det pålagdes lodsoldermanden at overvåge, at kun lodserne fik adgang til stilladset.

1827 var det imidlertid galt igen. Også lodserne må have »foranlediget visse uordener.« Man beordrer nemlig nu overlodsen at pålægge lodsoldermanden at beordre lodserne, at de ikke uden den inspektionshavendes samtykke kommer andre steder på skansen end der, hvor stilladset er.

Man har dog stadig været ked af at have lodserne på skansen. 1837 gjorde militæret opmærksom på den fare, der bestod i at have stilladset på den bastion, hvor krudtet fandtes. Der var 60 centner. For at forebygge ulykker fik man lodserne til at flytte ud på ravelinen. Derefter kunne ingen uvedkommende i ly af dem snige sig ind på skansen. Værdigheden var bevaret.

Efter Munchs død overtog krigskommissær Brønnum opsyn med skansen på samme betingelser, som formanden havde haft, dog uden at der kunne tilstås ham et årligt gratiale.

1825 døde Brønnum. Han efterfulgtes af Bregendahl, også en af de officerer, som havde været knyttet til egnen under krigen og var blevet hængende her, da krigen var forbi.

Brønnums enke fik tilstået lejlighed i kommandantboligen, der blev delt mellem hende og den tilsynsførende. Da hun døde, gik lejligheden i arv til kontrollør Gehrschens enke.

Men på den tid var man begyndt at bryde husene ned. Materialerne blev ført ud af skansen og brugt til beboelseshuse i byen. Således er huset, Havnegade 12, et af skansehusene, der er flyttet ud og sat op igen til bolig for lodsoldermanden. Det står nu, som det stod på skansen, et af byens fornemme gamle huse. Huset er lidt smallere end skansehuset. De yderste ender af bjælkerne var rådne og måtte skæres væk.

De andre huse med undtagelse af det ny tøjhus forsvandt også. I 1848 nedlagdes fæstningen som sådan. Kanonerne fjernedes, og krudt og kugler førtes hen til brug andetsteds.

Man fortæller, at aalborgenserne i 1848, da byen truedes af de »Rendsborg slaver«, gjorde krav gældende om at få kanoner fra Hals skanse til beskyttelse. Disse blev også sendt af sted. Men da historien afklaredes, og kanonerne ikke var kommen længere end til Engholm strand, var der ingen, der gad slæbe dem hverken frem eller tilbage.

De blev gravet ned der.

Andre skal af tilsynsmanden være gravet ned i fjordkanten ud for skansen. Han var bange for, at prøjsergeneralen Wrangel, der i foråret 1848 besatte Jylland, skulle bemægtige sig dem.

Hals skanses militære betydning var forbi. Denne havde aldrig været stor — for ikke at sige = 0. Dog var en stadig strøm af militærets penge gledet igennem dette foretagende og havde givet en velkommen indtægt til denne fattige egn og derved haft sin betydning for byens civile liv.

Benyttede kilder:

Hals Skanses Regnskaber m. m. Hærens Arkiv.

FRA VILSTED SOGN

AF CHR. KOLLERUP, VILSTED

I den vestlige Udkant af Landsbyen Vilsted. et Par Hundrede Alen Syd for Ranumvejen har der i ældre Tid ligget en efter Sagnet befæstet Borg, som i sin Tid har tilhørt Dronning Margrethe.

Beretningerne om Borgens Historie er meget dunkle, idet der er saa sparsomt med Oplysninger. For den ældre Histories Vedkommende kan henvises til Trap.

Hele Borgen, om hvis Alder der intet vides, har sikkert lignet de andre Middelalderborge, af hvilke der findes en Del her i Landet. Dens Bygninger har været opført i Kanten af Søen med Tørvejord som Undergrund. Paa Kryds og tværs har der været nedrammet lange Rækker af svære Egepæle, hvoraf der dog kun er enkelte tilbage, der rager op over Jordsmonnet.

Opbygningen vides der intet om, men som andre Borge fra den Tid har den vel hovedsagelig været bygget af Træ med enkelte Stensætninger hist og her, idet der i Tidens Løb er fjernet mange Sten fra Stedet, som nu sidder i de gamle Vilstedgaarde. Endnu findes der dog stadigvæk store Sten, der er kommet frem ved Pløjning af Tomten.

Mod Landsiden ser det ud til, at der har været en bred Voldgrav, som endnu ses som en Sænkning i Jorden i Borggrundens Nordside. Først i Firserne i forrige Aarhundrede blev der gravet en Grøft gennem

Borgens Areal, og her fandtes ikke alene de før omtalte Egestolper, men ogsaa mange Rester af Fyr og Grantræ, som dog var i stærk opløst Tilstand. Der fandtes ogsaa en Del Skeletter, mest af Heste, enkelte bar tydelige Mærker af Øksehug i Panden, desuden fandtes en ikke ubetydelig Mængde Geværer af Dyr hørende til Hjorteslægten, Tænder og Skeletter af Vildsvin samt en Træplade med nogle Udskæringer. Man antog, at Borgen havde været hjemsøgt af Ildebrand, idet Tømmeret syntes at være brændt paa den ene Side. Dette kunde jo tyde paa, at der havde fundet voldsomme Begivenheder Sted.

Et gammelt Sagn beretter ogsaa, at Vilstedgaard skal være afbrændt af Skipper Klemens fremstormende Bønder ligesom saa mange andre nordjyske Herregaarde paa den Tid.

En Afdeling af Bondehæren skal være gaaet over Fjorden ved Aggersund for at falde det adelige Rytteri, der kom fra Randers, i Ryggen. Vilstedpasset har man anset for det gunstigste Sted at angribe paa i en vid Omkreds.

Fra en saadan Træfning stammer maaske Hesteskeletterne med de knuste Pandeskaller og ogsaa de tydelige Tegn paa Borgens Afbrænding. Efter den Tid nævnes Vilstedgaard vistnok heller ingen Steder, men derimod Birket og Godset, der var knyttet dertil. Tingstedet skal have ligget paa den nedlagte Kirkebys Aales Jorder, hvorimod Retterstedet var en Fjerdingsvej mere nordvestlig paa et højt Punkt, der endnu kaldes Galgebakken. Tinget førte i Tidens Løb vekslende Navne, »Aale Ting« og »Vilsted Ting«.

Dronning Margrethe besluttede i sine sidste Regeringsaar at komme i Besiddelse af en Del af de befæstede Herresæder, der som smaa Fæstninger laa ved

Alfarvej og i mange Tilfælde vel har været generende for Regeringsmagten.

I Aaret 1407 købte hun Vilstedgaard og lod dens Fæstningsværker nedbryde. Selve Herresædet skulde derefter blive ved at bestaa som et Kronlen, det Gods, der hørte hertil, laa spredt over hele Slet Herred, dog mest mellem Bjørnsholm og Aggersund.

I Aaret 1523 udstedte Kong Frederik den Første til velbyrdige Mand Kjeld Jensen fra Oudrup paa hans Svigermoder Fru Anna Nielsdatters Vegne et Fæstebrev, som vor kære Fader Kong Kristian den Anden har udgivet, lydende paa, at nævnte Fru Anna og hendes Arvinger skulde nyde vor og Kronens Gaard Vilstedgaard kaldet med rette Tilliggender og dertil Godset i Slet Herred med kongelige Renter og Rettigheder som et frit og brugeligt Pant.

I Kristian den Tredies Regeringstid fik Niels Kjeldsen Livsbrev paa Vilsted Gods og Birk, og 1592 forlenede Kristian den Fjerde Bertel Holch med Krongodset i Vilsted By, kaldet Vilsted Gods.

Senere — formodentlig ved Landets ny Matrikulering 1688 — blev Vilstedgaards* Jorder udstykket til 8 Fæstebønder, der hver saa fik bygget en Gaard paa Arealerne. Paa den Parcel nærmest Vilsted By blev opført en af Gaardene omtrent lige ved, hvor den gamle Borgruin laa, og den blev kaldt Vilstedgaard.

I Pontoppidan's »Danske Atlas«, udgivet 1768, anføres udtrykkelig Vilstedgaard som liggende i Udkanten af Vilsted By i den vestlige Udkant; men ved Videnskabernes Selskabs originale Opmaalinge fra Aaret

* 1688 (matr.) var Vilstedgaards 25,63 tdr. hk. delt i 4 Gaarde. Disse er vel blevet delt i 8 Halvgaarde (matr. 1688).

1789 findes Gaarden ikke afsat og Navnet ikke antydet, saa Benævnelsen Vilstedgaard maa være forsvundet i dette Tidsrum mellem Aarene 1768 og 1789, og siden har Navnet aldrig været nævnet.

I Fjor Efteraar blev Borgpladsen, der dækker et Areal af over 20.000 Kvadratalen, atter aktuel, idet en Del af Jorden blev pløjet af Ejerne Jens Peter Jensen, Hunesgaard, og Svend Bach, Vestervang. Der kom herved nye Stensætninger til Syne, ligesom der blev opløjet en Mængde Benrester og Potteskaar. En Repræsentant for Nationalmuseet aflagde et kort Besøg og udtalte sin Interesse for Sagen.

For godt Hundrede Aar siden laa der nordligst i Vilsted Sogn to store Bøndergaarde, »Vester Stræth« og »Mellem Stræth«. Begge Gaardene var beliggende ved den gamle Færdselsvej, der kom sydfra og førte til Handelspladsen Løgstør og videre til Færgestedet over Aggersund.

Gennem umindelige Tider havde de to Ejendomme ligget her, deres Bygninger var efterhaanden bleven gamle og trængte i høj Grad til Fornyelse. Efter et gammelt Sagn skulde de i sin Tid være bygget af Egetømmer, der stammede fra det gamle Herresæde »Vilstedgaard«, da dette blev nedlagt, ligesom Gaardens Marker havde tilhørt dens Jordegods, som for det meste Vedkommende var beliggende Syd for Aggersund Færgested. I det tidligere Foraar 1852 blev begge Gaardene solgt til Jørgen Hansen, der tidligere havde været

* ²³/₁₀ 1577 fik Henrik Gyldenstjerne til Aagaard Kronens Rettighed (Herlighedsafgiften) i en jordeggen Bondegaard, kaldet Vesterstredt, i Vilsted Sogn (Jyske Registre I, S. 404b). 1688 var Vester Stræt og Mellem Stræt een Gaard paa 17¹/₂ Tdr. Hk. Var under Vaar (Matr. 1688).

Forpagter af den 800 Tønder Land store Smorup Præstegaard i Brorstrup Sogn.

Vester Stræth, der var paa 8¹/₂ Tdr. Hartkorn, ejedes af Niels Andersen, Oustrup. Han flyttede efter Gaardens Salg til Hornbæk i Oudrup Sogn, hvor han overtog sin Svigerfaders Gaard.

Han stammede fra Vester Oustrup ved Aars og var kommen i Besiddelse af Vester Stræth ved Giftermaal med den daværende Ejer Anders Mogensens Datter. Hun var død 1850 af Barselseber, og nogle Maaneder senere var han saa indgaaet i nyt Ægteskab med Peder Jensens Datter i Hornbæk.

Ejeren af »Mellem Stræth« hed Christen Poulsen, kaldet »Kræn Aggersund«, fordi han var Søn af Færgemanden ved Aggersund Færgested. I sine unge Aar var han kommen i Tjeneste paa »Hyllestedgaard«, og her var han i mange Aar som Avlskarl, indtil han blev Ejer af »Mellem Stræth« ved at gifte sig med en Enke der. Da han afstod Gaarden, var hans økonomiske Stilling saa ringe, at han og Konen maatte flytte ind i et lille jordløst Hus i Vilsted By og straks kom paa Fattigvæsenet, og her døde han 1868. Konen levede endnu nogle Aar i den store Fattigdom, indtil hun selv endte sit Liv.

Den nye Ejer af Gaarden, Jørgen Hansen, var ud af den paa Egnen stærkt udbredte Slægt fra »Hornumbro Mølle«, hvor han var født den 11. Juni 1809. Faderen, Gaard- og Mølle ejer Hans Hansen, var indvandret fra Slesvig.

Som ung Mand kom Jørgen Hansen ud paa forskellige større Gaarde for at lære at sætte sig ind i de forskellige Driftsmaader, der var ved at komme frem efter den store Landbrugskrise i Tyverne. Til sidst kom han som Forvalter paa den store Gaard »Ørslevkloster« i

Fjends Herred, og her lærte han sin tilkommende Hustru at kende, idet han senere blev gift med Datteren Jomfru Mathilde Elisabeth Richter, født den 30. September 1818. Hendes Fader, Forpagter Holch Bucardi Richter, var ud af en anset Landmandsslægt, der stammede ned fra det tyske.

Efter det unge Pars Vielse, der fandt Sted i den smukke gamle Ørslevkloster Kirke, overtog de den store Forpagtning af Præstegaarden i Smorup.

Først i Maj Maaned 1852 holdt Familien Hansen sit Indtog i de nye Omgivelser i Vilsted Sogn. Ved de to Gaardes Sammenlægning kunde der blive en Proprietærgaard paa 16 Tdr. Hartkorn. Jorderne, der hørte dertil, var af Bonitet af Egnens bedste.

Af Sognets Tilflytningsliste fremgaar det, at der ved Flytningen hertil medfulgte seks Døtre i Alderen fra to til elleve Aar samt deres Lærerinde, en Jomfru Hanne Harsing, fem Tjenestekarle, tre Piger, ialt sytten Personer. Desuden medførtes Vogne, Plove og Harver samt alle Slags Redskaber til Gaardens Brug. Familien indrettede sig i den vestre Gaard, mens Pladsen, hvor »Mellem Stræth« laa, blev ryddet, da de nye Bygninger skulde opføres her.

I Løbet af Sommeren rejste der sig saa en stor firelænget Gaard; efter den Tids Forhold med rummelige og praktiske Bygninger. Gaarden blev kaldt »Holchasmindel« efter Fru Hansens Fader, den gamle Forpagter Holch paa »Ørslevkloster«. Dennes Enke fik efter Forpagterens Død Ophold hos Datteren paa »Holchasmindel«, hvor hun, der var født Schamburg og stammede fra Holsten, døde 1874. Som Landmand var Jørgen Hansen i Besiddelse af de Evner, der skal til for at drive en stor Gaard. Han kom straks ind paa en forbedret Røgt og Pleje af sine Kreaturer, saa de mange

Stude, der med Aarene blev solgt fra hans Stald, var fuldt færdige til at gaa sydpaa til de store Markeder. Ogsaa en forbedret Driftsmaade af Markerne havde hans største Interesse. Han begyndte at anvende Mergel til sine Afgrøder, noget, der ikke var praktiseret i større Udstrækning i Sognet før. Hansen sørgede altid for at staa i det bedste Forhold til sine Tjenestefolk, der tit blev i Pladserne i flere Aar. Han benyttede særlig de første Aaringer megen svensk Arbejdskraft paa Gaarden. Da Hansen overtog den store Gaard, var han en Mand i sin bedste Alder, mens hans travle Færden sled paa Kræfterne, og Helbredet begyndte at vakle, saa den før saa stærke og foretagsomme Mand afgik ved en tidlig Død den 29. September 1863 kun 54 Aar gammel.

Fru Mathilde Hansen sad nu ene tilbage med Gaarden og den store Børneflok, der efterhaanden var vokset til to Sønner og ti Døtre, men ved stadig at have en dygtig Forvalter og Avlskarl klarede hun sig igennem Vanskelighederne, ogsaa den haarde Landbrugskrise, der begyndte i Firserne.

Et Par af Døtrene døde i 16—18 Aars Alderen; af de andre blev Ingeborg Frederikke gift med Frederik Spliid, født paa Gaarden »Poulholm« i Blære Sogn. De boede paa Lille Løgstedgaard. Holcha Bucardine blev gift med Købmand i Løgstør Carl Claudi, Anna Kristine med Proprietær Laugesen, Helminggaard, Ulstrup Sogn, Marie Magdalene med Proprietær Claudi til Lundskov ved Vejle. Og den unge 18 aarige livsglade Jomfru Ottilie blev 1881 viet til den vældige Jæger, Købmand og Enkemand Georg Bendtsen af Aalborg, Frederikke Amalie blev gift med Svanholm Christensen af Gøttrup og Joakmine Henriette med Boghandler Carl Fr. Støchel i Løgstør, hun døde 1949

og opnaaede med sine 96 Aar at blive Løgstørs ældste Indbygger. Af Sønnerne blev Holch Hansen Forpagter af Gaarden. Han var først gift med Anna Kirstine Holm. Hun døde 1887 kun 29 Aar gammel. I 1893 giftede han sig igen med Vita Kristiane Ingerslev, Datter af Gaard- og Møllejer Vitus Ingerslev i Vilsted Mølle. Ogsaa dette Ægteskab blev kun af kort Varighed, idet hun døde Aaret efter 24 Aar gammel. Den anden Søn Peder Hansen var i nogle Aar Direktør paa Løgstør Andelssvineslagteri. Ved Gaarden dreves i mange Aar et stort Maltgøreri, der blev godt betjent for de af Egnens Folk, der søgte det. Holch Hansen bevarede et særdeles godt Forhold til Gaardens faste Folk og Daglejere. Var der udført et pænt Stykke Arbejde, roste han dem jævnlige, og han gav altid en god Dagløn. Saaledes betalte han i Firserne og Halvfemserne en Krone for Tærskearbejde med Plejl til dygtige Folk, mens andre den Gang maatte nøjes med 50 Øre. Gamle Folk i Vilsted kan endnu med Glæde tale om, da de gik paa Daglejerarbejde hos Holch Hansen.

Vennekredsen blev knyttet med stærke Baand til det gæstfrie Hjem paa »Holchasminde«. Det var en ikke ringe Del af Egnens Jordbesiddere og Forretningsfolk, der nød den store Gæstfrihed hos Familien Hansen, og Deltagelsen var stor, da Fru Mathilde Hansen, der var død den 2. Juli 1911, stedtes til Hvile paa Vilsted Kirkegaard. Hun opnaaede den høje Alder af 92 Aar. Gaarden blev nu stillet til Salg. Den solgtes 1915 til Brødrene Kortegaard fra Mors. Halvdelen af Jorden var efterhaanden solgt fra til Naboer eller udstykket i Statshusmandsbrug.

I 1916 solgtes Hovedparcellen med et Areal af 130 Tdr. Land til tidligere Ejer af »Agathesminde« i Vind-

blæs, Gaardejer Lars Søndergaard. Han stammede fra Hanherred og var en dygtig Landmand. Sammen med Gaarden drev han en meget omfattende Ejendoms-handel. Lars Søndergaard afhændede 1940 Gaarden til en yngre Landmand Aksel Pedersen, der var Gaardejer i Brøndum. Han har foretaget Forbedringer af Bygningerne og vist, at Gaarden fremdeles er i gode Hænder.

Efter at have taget Skolelærereksamen paa det nyoprettede Seminarium i Ranum, kom Christen Berg, den senere saa kendte Politiker og Venstrefører, den 1. September 1850 til Landsbyen Vilsted, hvor han blev konstitueret i Embedet som Skolelærer og Kirkesanger. Læreren der, Morten Sørensen Eg, havde i flere Aar lidt af Tungsind, og det havde taget saadan Overhaand, at det gik over til Sindssyge, saa han maatte indlægges paa det den Gang nyoprettede Sindssygehospital i Aarhus.

I hele sin Seminarietid havde Berg boet i Vilsted paa Møllegaarden hos en fin og dannet Familie, Kammerraad Ingerslevs. Han havde da daglig vandret den godt en halv Mil lange Vej til Ranum sammen med andre Seminarister, der boede i Gaarden i Vilsted.

Om Christen Bergs Ophold her i den smukke gamle Landsby ved Bredden af den store Sø er der endnu bevaret enkelte Træk, der beretter lidt om hans Færd den blandt Beboerne.

Hans gamle Elever, hvoraf flere levede om ved 1920, har fortalt, at det gik med Liv og Lyst i Skolen, da Berg kom til; hans Maade at fortælle paa kunde rigtig faa Børnene til at lytte, særlig naar han drog noget den Gang helt ukendt ind i Undervisningen.

En af Eleverne, Gaardmand Jens Simonsen, har fortalt, at Skolegangen hos Berg hørte til hans bedste Barndomsminder. Han siger, at Berg straks indførte en for Børnene helt ukendt Maade at undervise paa. Den første Gang, de blev hørt i Bibelhistorie, begyndte de som sædvanlig at remse den op, men Berg kommanderede straks »Holdt« og sagde, at det var meget godt, at de kunde det saadan, men prøv nu, om I ikke kan fortælle mig den Historie, I nu faar i Lektie til næste Dag, og saa fortalte Berg Historien for dem, de skulde lære det saadan, at de kunde gøre ligesaa.

Jens Simonsen mindedes ganske særlig en Skoledag, da Berg havde tegnet Jordkloden, Solen og Maanen paa den sorte Tavle, og han forklarede dem, at Jorden var rund og drejede rundt, det havde de aldrig hørt før, og det kan nok være, det blev drøftet, da de gik hjem fra Skole. De største Drengene nægtede bestemt at tro paa, at de vandrede paa en saadan Kugle. En lille Fyr, der hed Anton, erklærede som sin Mening, at helt rund var den nu ikke, for der var da baade Bakker og Dale.

Jens Simonsen kunde nu ikke tænke sig, at Berg vilde bilde dem noget ind, der ikke passede, og han bestemte sig til at høre sin Faders Mening. Faderen Simon Pedersen var Sognefoged og en meget myndig Mand, næst Kammerraaden den mægtigste Mand i Byen og kendt vidt og bredt for sin hvasse Væremaade, men den lille Jens dristede sig alligevel til at fortælle ham, hvad den nye Lærer havde sagt om, at Jorden var rund, at den ogsaa drejede sig vilde han ikke sige, for han syntes, at det gjorde det hele meget værre, for han vilde saa nødig, at Berg skulde blive betragtet for at omgaas letsindig med Sandheden. Simon Sognefoged stirrede et Øjeblik paa Drengen, som vilde han knap

tro sine egne Ører, men saa kom Svaret paa den sædvanlige hvasse Maade: »Du kan hilse Degnen og sige, at det er Løgn i hans Hals.« Den lille Jens spekulerede mange Dage paa, hvem der havde Ret, og kom omsider til det Resultat, at Berg nok havde læst mest og derfor ogsaa vidste mest.

De unge i Byen vilde Berg ogsaa være noget for. Paa Søndag Eftermiddage samlede han en Kreds paa Mølleengen ved Søbredden, og her fortalte han dem saa Historier. Han kunde ogsaa være oplagt til kaade Streger. Saa var han den høje og ranke Ungersvend, i Besiddelse af gode legemlige Kræfter, og selv om der var Karle i Byen, der kunde smide ham i Livtag, kom Berg altid, takket være sin Smidighed, øverst tilsidst og erklærede sig som Sejrrherre. Han foretog ogsaa Fisketure og Strejfture i Omegnen sammen med Byens Karle, og ved saadanne Lejligheder følte han sig rigtig i sit Es.

Paa en saadan Tur var det, at han var med til at finde Liget af et nyfødt Drengbarn, der laa let nedgravet i Jorden paa en Holm i Mølledammen. Dagen efter opklaredes det, at Moderen, et ugift Fruentimmer i Vilsted, havde født i Dølgemaal og nedgravet Barnet paa den afsides beliggende Holm. Hun bekendte straks sin Forbrydelse og førtes bort til videre Retsforfølgelse.

Naar Berg fik Skyld for at have flotte Vaner og altid var meget velklædt, havde det maaske noget sin Grund i, at han boede i det fine Hjem hos Kammerraaden, hvor der kom mange Standspersoner. Det var ikke saa sjældent, at Kammerraaden pikkede paa Døren ind til Bergs Værelse og bad ham komme og hjælpe til med at underholde Gæsterne, noget der faldt ham let, da han havde Anlæg for Selskabelighed; men næsten altid drejedes Samtalen ind paa Politik, hvilket ikke var

saa heldigt, da Berg ikke var bange for at modsige de fornemme Gæster, men det morede Kammerraaden at overvære en saadan Diskussion.

Berg læste forøvrigt i sin knap tilmaalte Fritid med Kammerraadens Sønner for at forberede dem til Optagelse paa Seminariet, og to af dem opnaaede at tage Lærereksamen.

Trods sin unge Alder havde Berg en stærk Lyst til at gøre sig gældende. Ved et Skolemøde i Løgstør optraadte han for første Gang i en offentlig Debat. Der var til Mødet ankommet flere af Egnens Præster og Lærere. Efter at en af Præsterne havde indledet om Skolespørgsmaal, forlangte Berg Ordet for at modsige ham. Berg stod smilende og selvsikker paa Talerstolen, og med sin store Lærdom lykkedes det ham i Diskussionen at sætte Præsten til Vægs. Flere af Præsterne blev forargede over den selvsikre unge Mand, der kunde optræde med en saadan Ro og Fatning, og Forhandlingerne trak længe ud, da Berg vilde have det sidste Ord.

Berg havde faaet en Vilsted Gaardmand til at køre sig til Mødet, og han opfordrede Manden til at overvære det, men denne undslog sig, da han ikke mente at høre hjemme i et saadant Selskab af Præster og fornemme Borgere. Bønderne havde den Gang stor Respekt for at færdes mellem finere Folk.

Under Seminarieopholdet var der opstaaet et særdeles godt Venkab mellem Seminarieforstanderen, den lærde Historiker Ludvig Chr. Müller, og den begavede og lærevillige Elev, saa det blev et haardt Slag for Berg, da hans kære Ven afgik ved en alt for tidlig Død. Meddelelsen herom fik Berg en Sommerdag, det sidste Aar, han var i Vilsted. Der var kommet nogle Elever fra Seminariet i Ranum vandrende til Vilsted, og de

sad i Møllegaardens Stue, da Berg kom hjem fra Skolen. Berg kom som sædvanlig syngende og oprømt ind i Stuen, men bemærkede straks den trykkede Stemning. En af dem tog da Ordet og sagde, at de var kommet for at meddele ham, at hans kære Lærer, Pastor Ludvig Chr. Müller, var død.* »Det kan umulig være sandt,« udbrød Berg. »Jo, Forstanderen har fortalt det til os,« føjede de til. Berg stod som en Støtte, greb sig saa til Hovedet og sagde: »Herre Gud«, og grædende gik han ind paa sit Værelse i Vestenden af Stuehuset. Der fortælles, at han rastløs vandrede frem og tilbage i flere Timer sørgende over Vennens Bortgang, og man saa ham ikke mere den Dag. Saadan sørgede han over sin Seminarieforstander. De to var jo saa enige om at føre deres nye Skoleplaner ud i Livet.

Havde Berg det let med at komme i Kontakt med Befolkningen, gik det ikke slet saa godt med Sognepræsten Ole Jørgen Smitt.** Præsten havde en Søndag straks efter Bergs Ankomst til Sognet glemt sin Alterbog hjemme i Præstegaarden. Efter at Berg havde sunget for til den første Salme, kom Præsten hen til ham og sagde: »Aa, løb lige hjem i Præstegarden efter min Alterbog, som jeg har glemt.« Saadan noget var Berg imod, han syntes ikke, han skulde være Dreng for Præsten, selv om han var hans Underordnede; havde Præsten glemt Bogen, kunde han jo selv hente den. Berg blev staaende lidt, og Kirkegængerne kunde se, at han blev hidsig, men langsom gik han ned ad

* Forstander Ludvig Chr. Müller havde af Helbredshensyn maattet opgive Stillingen som Forstander i Ranum og var nu Præst i Starup ved Haderslev.

** Fader til den senere Politimester Smitt i Aalborg.

Kirkegulvet og ud ad Døren, men det varede længe inden han kom igen med Bogen.

Da Præsten en anden Gang glemte noget, nægtede Berg at hente det, og der blev saa efter den Tid et mindre godt Forhold imellem dem.

Da Berg flyttede fra Vilsted, blev han Huslærer paa en Gaard i Starup Sogn mellem Vejle og Kolding, og her følte han sig rigtig som en fri Mand, der ikke, som han skrev til Kammerraaden, hver Søndag skulle sidde og høre paa en Præsts kedelige Prædiken om Dit og Dat og alt andet end den rette Kristendomsforkyndelse.

Kom Berg som Politiker til Himmerland, rejste hans gamle Elever, baade Gaardmænd og Husmænd, flere Mil for at høre ham tale; der mødte dem da altid en tætfyldt Festplads, et Mylder af vadmelsklædte Mænd, man vilde høre hans rungende Stemme, naar Brillerne gnistrede i Solskinnet; de syntes, de forude saa Friheden vinke sig i Møde, og dog skulde der gaa mange Aar, inden de opnaaede det politiske Systemskitte, som de ventede.

Ved Vilsted laa forhen den over 400 Tdr. Land store og smukke Sø, der var Beboernes Stolthed. Her havde man gennem alle Tider hentet sit Forbrug af alle de forskellige Fisk, der levede i Ferskvand, og her fandtes den bedste Andejagt ved nogen Sø i hele Landet. En udmærket Beskrivelse af Søen og dens Omliggender findes i Historisk Samfunds Aarbøger 1940—41, skrevet af nu afdøde Lærer N. C. Kyø, Gørup.

Ved Søen færdedes Digteren Steen Steensen Blicher, naar han besøgte sin Fætter Laurids Blicher, der var Præst i Vilsted 1816—38. Han deltog da i Andejagten paa Søen sammen med Præsten og hans gennem mange

Aar gode Ven Kaptajn i Infanteriet Hans Helmuth v. Luttichau, der var Ejer af Møllegaarden og gift med Pastor Blichers Datter.

En Sommermorgen skal Blicher have staaet ovre ved Sydsiden af Søen paa Højdedraget ved Klostergaarden og skuet ud over den blikstille Vandflade over mod Vandmøllen og Vilsted By.

Han blev da inspireret til at skrive det smukke Digt paa 15 Vers: »Morgenscene ved Vilsted Sø«. Oprindeligt var det Blichers Mening, at det skulde være skrevet som Trøsteord til Fru v. Luttichau i hendes Sorg efter Mandens Død 1833, 56 Aar gammel.

Ogsaa Forfatteren, cand. phil. Anton Kjølby, der er født i Vilsted 1886, har i sin Digtsamling »Under Dannebrog« 1939 hyldet Søen og sin Fødeby i en smuk Sang.

Da mange Mennesker i Tidernes Løb har færdedes paa Søen, er det ligetil, at der er sket Drukneulykker. Lærer Kyø nævner i sin Afhandling om Søen kun om to Tilfælde, der havde Døden til Følge.

Ved en Gennemgang af de ældre Kirkebøger er jeg kommet til det Resultat, at mindst otte Mennesker har mistet Livet paa Søen og i Mølledammen.

Om ved Aar 1760 druknede Præstens Datter, den lille Vilbretton Obenhausen, hun var gaaet ud for at lege og faldt saa i Vandet, hvor hun blev fundet som Lig. Langt tilbage i Tiden var det gaaet Møllerens Barn paa samme Maade.

Aaret 1775 synes at have været et helt Ulykkesaar ved Søen; om Vinteren var to af Byens Mænd, Christen Jensen Bro og Christen Andersen Skomager, gaaet ud paa Isen. I hvad Ærinde de er gaaet, vides ikke med Bestemthed, men det har nok været for at stange Aal gennem et Hul i Isen. De er da kommen ud, hvor den

ikke har kunnet bære, og er gaaet igennem paa dybt Vand, og da der ingen Øjenvidner har været til Ulykken, har Redning været umulig. Mændenes Lig fandtes først længe efter.

Om Sommeren samme Aar druknede en Søn, Anders Akselsen fra Hyllestedgaard, i Søen, han faldt overbord fra en Baad, og skønt der var flere til Stede, kunde han ikke reddes.

I 1815 fik en Karl i Møllen, Christen Johansen, et Raserianfald og sprang i Desperation ned foran Møllehjulet, hvor han dræbtes paa Stedet. Han var 28 Aar gammel.

Ved en anden Ulykke omkom en Søn fra Grønninggaard, Jens Chr. Simonsen, der tjente hos Gaardmand Niels Chr. Pedersen i Vilsted. Et Selskab af unge Karle og Piger var om Natten den 22. Oktober 1855 paa Vej hjem fra Legestue i Klostergaarden i Munksjørup. Det stormede stærkt, og den unge Karl faldt overbord og druknede, inden at det var muligt at redde ham.

Den sidste Ulykke paa Søen fandt Sted den 22. Januar 1870. En Gaardmand fra Ranum, Anders Chr. Nielsen, var sammen med sin Hustru paa Vej hjem fra Besøg hos nogen Familie og vilde da gaa tværs over den tilfrosne Sø. De faldt da begge i en Vaage, men paa deres Raab om Hjælp kom der Folk til Stede. En Mand, Jacob Christensen fra Vilsted, krøb med Fare for sit eget Liv ud paa den tynde Is paa et Par Lægter og var saa heldig, at han fik Manden reddet i Land, mens Konen druknede.

Den skønne, røromkransede Sø, der altsaa har afstedkommen baade Sorg og Glæde, er nu forsvunden. Hvor før i gamle Dage de Vitskøl Munke trak deres Fiskegarn — mange Gange vel fyldt med fede Aal — laa efter den sidste Afvanding kun de sure Enge. Alt

Vandet var nu flydt ud i Limfjordsbredningens brede Favn.

Men efter den virksomste Afvanding, der fandt Sted i Fjor, ligger der nu et stort kulturelt Arbejde for de mange Lodsejere, Husmænd og Gaardmænd i Vilsted, der saa godt som alle har et større eller mindre Areal derude.

MERE OM HIMMERLANDS STEDNAVNE

Af lektor AAGE HOUKEN

Enkelte læsere vil mulig erindre, at jeg for mange år siden i denne årbogs årgang 1933 offentliggjorde nogle studier over Himmerlands stednavne. Siden da er der sket så meget indenfor stednavneforskningen, at jeg nu må se anderledes på mangt og meget og kan meddele tilføjelser til den omtalte afhandling, som måske kan være af interesse.

Først og fremmest er der gjort store fremskridt med Stednavneudvalgets store værk »Danmarks stednavne« (i det følgende forkortet DS), således at der nu foreligger ialt 11 bind, nemlig foruden de fem tykke bind med Sønderjyllands stednavne, som udgør DS III—VII, først de to bind I—II (Samsø og Frederiksborg amt), som allerede forelå i 1933, og dernæst: VIII Vejle amt, IX Viborg amt, X Bornholm og XI Maribo amt. I disse bind, der bugner af stof, er nedlagt en vældig viden og en sum af lærdom, som ingen, der beskæftiger sig med emnet, kommer udenom, og som metodisk vil komme til at danne skole. Dernæst kan peges på, at adskillige danske forskere med held har fortsat det arbejde, som var påbegyndt af de ældre, nu afdøde: Steenstrup, Marius Kristensen og Gunnar Knudsen. Jeg tænker især på Svend Aakjærs mange studier over marknavne og kultnavne. I de senere år har han præsteret dybtgående statistisk-topografiske undersøgelser, der tilsigter at finde ud af fordelingen mellem bygde- og naturnav-

* ved en navneform betegner, at den er konstrueret.

nene i landets forskellige områder, samt fordelingen af enkeltgårde og byer i relation til jordens bonitet, og endelig skovnavnenes hyppighed, hvorved han mener at kunne nå visse resultater med hensyn til, hvor stort et område af skovland der er ryddet. En del af dette materiale findes i de to hjemstavnsbøger for Ringkøbing amt (1937) og Viborg (1938) samt i de forskellige bind af det af Johs. Brøndsted redigerede værk »Danmark før og nu« (1952 f.). Det er måske tung læsning for adskillige, men såre oplysende og åbnende vide perspektiver i bebyggelsehistorien.

Ved siden af Svend Aakjær er Kr. Hald utvivlsomt den mest produktive danske stednavneforsker i nutiden. Han blev 1952 professor i nordiske sprog ved Københavns Universitet, og dette embede vil naturligvis pålægge ham pligter også udenfor stednavneområdet. Hans hovedværk som navneforsker er disputatsen »De danske stednavne på um« (1942) (forkortet um), et yderst righoldigt og skarpsindigt arbejde, samt den i 1950 udsendte »Vore stednavne« (forkortet VS), der var tænkt som en afløser af Johs. Steenstrups nu forældede bog fra 1908, men faktisk rummer meget mere end denne. Det er en grundlærd og overlegent skrevet bog, der vidner om et forbløffende overblik over det vældige stof og rummer en mængde nye og interessante tolkninger. Det er en selvfølge, at enhver, der vil studere danske stednavne, må have denne fremragende, om end ikke altid let læste bog ved hånden. Endvidere skal nævnes, at værket »Danmarks gamle personnavne« (DgP) er fuldendt. Endelig tør jeg måske nævne, at jeg selv i efteråret 1956 udsender »Håndbog i danske stednavne«.

I denne sammenhæng, hvor det drejer sig om perioden 1933—56, bør måske meddeles nogle henvis-

ninger til mere betydningsfulde afhandlinger, der jo ofte står godt gemte i tidsskrifter. Kr. Hald har i årsskriftet »Østjysk Hjemstavn« behandlet navnestoffet i flere østjyske herreder og meddelt mange tolkninger: Ø. Lisbjerg (1936), Hasle og V. Lisbjerg (1938), Sabro (1940), Ning (1948), Gern (1943) og Framlev (1945), ligesom han i en på engelsk skrevet afhandling »Angles and Vandals« (Classica et mediaevalia 1941) bl. a. har givet sin tolkning af Vendsyssel. Om samme emne har Sv. Aakjær skrevet i »Jyske Samlinger«, 5. række, 4. bd. 1938. Samme forfatter har i »Skivebogen« 1942 behandlet Skiveegnens bebyggelse og stednavne, en genoptagelse af nogle ungdomsstudier, og i værket »Landet mod nordvest« 1946 har han behandlet stednavnene i Thy og V. Han herred. Mere specielle, men fængslende arbejder er afhandlinger om navnet Sindbjerg (Festskrift til Lis Jacobsen 1952) og om gruppen Give, Vrove og Grove (festskr. til Peter Skautrup 1956). Gunnar Knudsens store oversigtsartikel »De danske stednavne« findes i samlingsværket »Nordisk kultur« bd. 5, 1939, og i det svenske tidsskrift »Saga och sed« har han offentliggjort et par vigtige afhandlinger: Stednavnene i vikingebygderne, årgang 1932—34, og Skovrydning i Danmark belyst gennem stednavnene, 1938. Endelig skal jeg henvise til professor Skautrups undersøgelse af navnet Ikast i Hardsyssels Årbog 1952 og Kaj Boms mere specielle om slangagtige stednavne i Salmonsens leksikontidsskrift 1950.

Jeg vil dog gerne henlede opmærksomheden på et par specielle punkter af principiell betydning. Det første er spørgsmålet om de såkaldte »kortnavne« eller »simplexnavne«, d. v. s. usammensatte navne af særlig kort og knap form, der fra visse sider har været betragtet som ganske særlig gamle. Herhjemme har navnlig dr.

Gudmund Schütte med energi forfægtet den tanke, at sådanne navnes korte form repræsenterer noget oprindeligt og meget ærværdigt, altså navne som Ut, Sir, Tem, Bleld, Rær, Glud, Fur etc. (jfr. denne årbog 1933, s. 141), der jo rummer så mange vanskeligheder, at de kun lader sig tolke med megen tvivl og nogle endda slet ikke. Mod Schüttes anskuelser har andre forskere taget til orde, således Gunnar Knudsen, der førte en principiel diskussion med Schütte om emnet i tidskriftet »Danske studier« 1936. Han gjorde her gældende, at ikke få af de såkaldte simplexnavne var oprindelige sammensætninger; efter hans mening har netop sammensætningen været det oprindelige, men den i dansk almindelige tendens til afsvækkelse af tryksvage stavelser har bevirket stærke sammentrækninger. Dog anerkender han muligheden for ælde i navne, hvori vi finder ord, der er uddøde i dansk, men ofte kan påvises i andre germanske (gottonske) sprog.

Det andet spørgsmål, som har beskæftiget forskerne i særlig grad, drejer sig om den yndede jagt på »theofore« navne, altså navne der skulle vidne om hedensk gudsdyrkelse. Også her har hævet sig kritiske røster. Allerede 1923 advarede den svenske forsker Sahlgren mod, hvad han kaldte »mytosoфиens vildskud«, og herhjemme har Gunnar Knudsen i sine interessante undersøgelser »Pseudotheofore stednavne« i det svenske tidsskrift »Namn och bygd« 1939 og »Kultminne i stadnamn« (Nordisk kultur, bd. 26, Oslo 1942) taget en række herhen hørende problemer op til kritisk behandling og vist, at mange navne kan forklares naturligere end som kultnavne. Fordi et navn begynder med Von- (den jyske form for Odin), behøver det ikke absolut at indeholde gudenavnet. Man må regne med muligheden for mandsnavnet Vagn (Vogn). Mange Tor-

navne kan tolkes af mandsnavne (Thorer, Thord), og Frøslev indeholder ikke gudenavnet Frø (Frey), men et eller andet personnavn (Frøger, Frøvin, Frødger etc.). Balder indgår ikke i Baldersbrønde, som man umiddelbart skulle tro. Det skrives 1321 Baldorpsbrynnæ og er dannet af mandsnavnet Balle + torp. På lignende måde advarer Gunnar Knudsen mod ukritisk at finde dyrkelse af himmellegemer og naturkræfter i stednavnene. En sådan dyrkelse ligger jo langt tilbage i sten- og bronzealderen, men intet dansk stednavn går så langt tilbage, næppe længere tilbage end til jernalderen. Hans kritik gælder også tilbøjeligheden til at finde vidnesbyrd om religiøs dyrkelse i navne, hvori der forekommer ord som stok, stav, stolpe (nogle har endda i sådanne navne villet finde seksuelle symboler). De nævnte genstande kan jo godt have været anvendt som hegn eller grænsemærker. På lignende måde behøver ild, skin, lys og blus ikke nødvendigvis at fortælle om ilddyrkelse eller soldyrkelse, de kan meget vel betyde andet. Således kan skin være = skiden, skind eller skinder (= garver).

Gunnar Knudsens advarsel lå på linje med den hollandske forsker Jan de Vries' i hans »Altgermanische Religionsgeschichte« 1935—37, der endda går meget videre end Gunnar Knudsen. Jan de Vries vil ikke engang ubetinget anerkende vi = helligdom, det kan ofte i stednavne forklares som navneordet ved i betydningen »skov« eller vie »piletræ«.

Denne utvivlsomt sunde reaktion mod »mytosoфиens vildskud« vil naturligvis gøre det af med megen romantik. Et eksempel på beklagelse heraf kan ses i Jørgen Pedersens artikel om nogle torp-navne i Vejle amt (Vejle amts årbog 1948), der ligefrem udtrykker misfornøjelse med tendensen til at reducere kultstederne!

II.

Så vidt om det principielle. Når jeg i det følgende skal gøre nogle bemærkninger til min gamle artikel af 1933 (som det vil være bekvemt at have ved hånden ved læsningen af det følgende), kan jeg da passende begynde med dens slutning (1933, s. 146), hvor jeg behandlede nogle formodede kultnavne. Herredsnavnet *Onsild* (der af en eller anden grund er forbigået) og navnet *Vonsild* turde være sikre Odinsnavne, man kan blot betragte formen 1231 Othænsyllæheret; efterledet heri er hillæ, oldn. hilla »hylde«, en svagtbojet sideform til hild, oldn. hjallr »stillads«, der bruges i flere stednavne om forhøjningen til gudebilledet (jfr. DS VIII, 163). Det er derimod tvivlsomt, om *Harild* er et kultnavn. Forleddet harg kan her meget vel have grundbetydningen »stendynge«, hvorimod betydningen »offerplads« efter Jan de Vries er usandsynlig. Det er næppe heller tilladeligt at finde det førnævnte hillæ som efterled i *Harild*. Professor Hald har (um 70) ud fra formerne 1527 Harym gardt stedt, 1528 Harrim gordstedt, 1533 eth gaardsted, kallisz Harim (formen *Harild* forekommer først 1664) gjort opmærksom på, at bebyggelsen ligger mellem to um (hem), nemlig Pandum og Hornum, og mener med rette, at *Harild* i virkeligheden er et um-navn. Herved bortfalder naturligvis mine formodninger om endelserne wæthæl eller holt, så vel som parallallen med *Harild* i Sevel s. På lignende måde må jeg nu forkaste både H. V. Clausens forklaring af *Fræer* som indeholdende Freja og min egen antydning af personnavn Fræthi. Det omtalte stednavn indeholder snarere substantivet (et) frø med himmerlandsk udtale [fræ']. Efterleddet kunne være ældre dansk gere »flig, engstrimmel«, oldn. geiri. Betydningen skulle da være »den tilsæede eng« el. lign.

I henhold til det ovenfor sagte om stok, stav etc. må jeg også tage forbehold overfor tolkningen af Stavs-gaarde og Stavsbjerg.

III.

Om de enkelte stednavnegrupper kan gøres ikke så få kritiske antegnelser. Således kan afsnittet s. 98—99 om LØSE udgå. Denne endelse forekommer jo praktisk talt ikke i Jylland, og de to navne, jeg har nævnt som mulige undtagelser, Mjels og Håls, kan næppe opretholdes. Det første bør vist sammenstilles med Mjels, Oksbøl s. Als Nørre h. der 1245 skrives Mialles og kan tolkes af et glda. *miald, jy. mjolle, oldn. melr »flyvesand, sandstrækning«, en aflydsform til muld, jfr. Asmild, Mjolden, Stemmild. Efterleddet i Mjels er snarest næs »fremspring« (Stednavneudvalget ser dog i det alsiske navn et løse), idet jeg ikke tillægger formen Mielso, der kunne tyde på -høj, afgørende betydning. I Håls formoder jeg et Hale-næs, altså et glda. hali »landtunge, smal landstrimmel, der strækker sig ud fra et større hele«.

Om endelsen INGE kan det indledningsvis siges, at tendensen i moderne forskning går i retning af at finde fællesnavne, fortrinsvis naturnavne, eller tillægsord som forled, snarere end slægts- og indbyggernavne, som på grund af endelsens ælde vil være næsten umulige at påvise med sikkerhed. Min tvivl (1933, s. 98) om *Gerding* er ægte inge, var særdeles berettiget. Formerne 1390 Gærdyn og 1406 Gærende viser hen til subst. ende. Man kan sammenligne med Sjørring, ældre Siorændæ »søens ende«, Dissing, ældre Digisændæ og Spørring, ældre Sperende, af spær »tømmerstok«. Forleddet i *Gerding* kunne være plantenavnet gir, gjer »spergel«. Nøvling kan jeg nu så lidt som i 1933 sige noget om; jeg skal blot tilføje, at det skrives 1330—48 Nythling.

Tydningen er ganske uvis. (Skarp) *Salling* skrives efter 1392 Salyng og kan enten rumme subst. sal »storumandsbolig« eller et adjektiv svarende til oldn. sol »bleg«, mulig sigtende til plantevækst. *Støvring*, 1268 Styfhring, er samme navn som herredsnavnet og kommer af stuv, glða. stuff(e) »træstump«, beslægtet med stub. Grundbetydningen er »stump, rest«, og navnet betegner et ryddet område med tilbagestående trærester. *Gudum* indeholder næppe ordet gud, som tilfældet er med andre Gudum, men snarere mandsnavnet Guthi (jfr. Gullev, Guderup, Gust).

IV.

Efter den af mig anvendte rækkefølge for stednavneendelserne kunne det se ud til, at endelsen LEV var ældre end UM. Man er nutildags tilbøjelig til snarest at sætte um til nogenlunde samme alder som inge, altså til c. 1—300 efter Kr., medens lev anses for at høre hjemme i den egentlige folkevandringstid c. 400—800. Det kan her nævnes, at forklaringen af um som enten et gammelt heim eller en gammel dativ flertal på um stadig står ved magt, men naturligvis er sagen at forstå sådan, at den sidste endelse egentlig intet har at gøre med den første. Det er rent tilfældigt, at de to endelser i vor tid er faldet sammen.

Med hensyn til de enkelte navne på UM skal følgende bemærkes:

Buddum (s. 102) tolkes af Kr. Hald (um 60) af et glða. *budd af en stamme *bus »noget opsvulmet«, der i stednavne skal kunne betyde »sump«. Men hvorfra ved Hald, at dd er det oprindelige i navnet? *Hellum* regnes af Hald (um 71) for at være dannet af adj. hellig, glða. helagh. Det forekommer som herredsnavn og skrives da 1231 Hellyumheret. *Fleskum* tolkes af

Hald (um 113) som dativ flertal af *flæsk i betydning »flig«, og han mener, at det gamle Flæskiumheret, som det skrives i Valdemars jordebog 1231, er opkaldt efter et gammelt naturnavn, vel herredstingstedet i Nøvling sogn. Dog tror jeg, at der ikke er noget formelt til hinder for at antage det for et heim-navn. Tolkningen af *Gislum* af et *gisl eller en sideform svarende til oldn. *gísli* »hegnstav«, betvivles af Hald (um 66), der snarere regner med en betydning »fremspring, odde« og henleder opmærksomheden på, at *Gislum* kirke ligger på et fremspringende bakkeparti. Han sammenstiller det med *Gislev* s., *Gudme* h., hvori selve det usammensatte ord forekommer (1231 *Gysæl*). *Gislev* ligger også på randen af et bakkeparti. Til formodningen om *Hornum* med grundordet horn i betydningen »hjørne, afkrog« kan oplyses, at *Gunnar Knudsen* i »Nordisk kultur« V, 95 (1939) fastholder denne betydning, medens *Kr. Hald* (um 73) holder på en betydning »næs, fremspringende højdedrag«. *Hæsum* (1933, s. 103) er åbenbart samme navn som *Hersum* s. *Rinds* h., om man kan tro *Hald* (um 73), men jeg er lidt betænkelig ved at antage det, skønt de to navne i ældre tid staves næsten ens, det første 1462 *Hersøm*, det andet 1451 *Hersum*, men der opgives forskellig udtale, det første som [hæ·sem], det andet [hæsem]. *Hald* ser heri en stamme *hers, kendt fra oldn. *hjarsi* »isse«, her vel brugt om et bakkeparti, hvilket passer på topografien. Parallellen mellem *Morum* og det sjællandske *Maarum* kan efter *Hald* (um 86) næppe opretholdes, idet han vil aflede navnet af et gllda. *mor »sump«, der er beslægtet med jysk *mor* »mosejord«. Det er ikke så langt fra min formodning om dialektordet *mare* i betydningen »sid, sumpet egn«, som jeg har fra *Molbechs* dialektleksikon.

Til *Ranum* har Hald også en forklaring af et naturforhold, nemlig simpelthen af subst. rand »bakkekam«. Byen ligger ved foden af et bakkeparti. At stammen i *Skivum* er et glda. skith (hvor th naturligvis har haft lydværldi som »blødt d«), må anses for sikkert. Prof. Hald (um 93) afviser min formodning om betydningen »grænse« og mener, at der snarere foreligger betydningen »hegn, indhegning«. Han begrundet ikke nærmere sin formodning, men jeg kan ikke se, at den kuldkaster mine betragtninger 1933, s. 104 om sognegrænserne. Også i *Skelum* afviser Hald (um 93) min formodning (af skel), der ikke menes støttet af beligheden. Han antager det for at være et oprindeligt Skælum eller Skialum, og støttet på norske paralleller afleder han det af et adj.* skjæl »skæv«, en sideform til oldn. skjælgr, eventuelt af et ord af samme rod som svensk dialekt skäll »mager«, jfr. tysk schal »tør«. En tolkning er vanskelig, da navnet kun er overleveret fra 1461 (Skælwm), og der kan være tale om, at endelsen egentlig er -holm. Medens *Bælum* er mig ligeså uklart som hidtil (også for Hald, um 61), er de sidste umnavne ikke så farlige, som jeg troede i 1933. *Fovlum* indeholder ganske simpelt ordet fugl, glda. foghl, og *Nysom* er mulig et gammelt *Nyhusum. *Pandum* forklaret af Hald (um 88) af glda. pannæ, der bruges i stednavne om fremspringende bakkepartier, hvilket passer på stedet. Jfr. Pandbjerg DS II, 76.

Om endelsen LEV er der fremkommet en hel lille litteratur. Som nævnt 1933, s. 99 må den sættes i forbindelse med roden i oldn. leifa »efterlade«, der også må antages at have eksisteret i dansk. Oprindeligt betegner lev da »noget efterladt«. Imidlertid har Steenstrup og især Svend Aakjær villet hævde, at betydningen ikke var »noget efterladt, arvegods«, men »noget

overladt«, altså gods, der blev overladt krigeradelen som løn for krigstjeneste (se Sv. Aakjær i festskrift til Vilh. Andersen (1934), s. 329, 333), men den afvises af Stednavneudvalget, f. eks. DS VIII, indledn. s. XV og af Hald (VS 69), hvorimod Gunnar Knudsen (Nord. kultur V, 91) nærmest slutter sig til den, blot med det forbehold, at man jo ikke på lev-navnenes tid havde et sådant lensvæsen udviklet. Hald (VS 70) er tilbøjelig til at mene, at et lev snarest betegner den ejendom, en mand disponerer over, og som han kan lade gå i arv til efterkommere, f. eks. Kongeslev.

De enkelte lev-navnes afledning af personnavne fra vikingetiden turde vistnok være nogenlunde rigtige. Det i afhandlingen 1933, s. 100, linie 16 nævnte Bisse-rup er naturligvis trykfejl for Bisselev. Der meddeles s. 101 ingen betydning af forleddet i *Gravlev*, 1268 Grawelhøu. Efter Hald (VS 82) skulle det være et subst. gravel »grus«, jfr. eng. gravel med samme betydning.

Afsnittet om endelsen STED indeholder i den gamle afhandling også en grim trykfejl, som har naget forfatteren i de mange år, nemlig s. 106, l. 2, hvor der ikke skal stå løvherrer, men levherrer. Om Sv. Aakjærs datering (sted ældre end lev) er rigtig, kan næppe bevises ad sproglig vej. Det kan kun vides med sikkerhed, at danske navne på -sted er ældre end vikingetiden, da typen savnes i vikingebygderne — den er vel ophørt at være produktiv, da vikingetogene begyndte. Der har været nogen uenighed om endelsens form. Fra visse sider har man ment, at der var to hovedgrupper: 1. en ældre hvor efterleddet var en flertalsform -stadhæ og forleddet et gammelt personnavn, og 2. en yngre hvor efterleddet er ental og forleddet et fællesnavn, tillægsord eller udsagnsord. Betydningen

af det første skulle da være »bosted«, af det andet »sted, plads, lokalitet« (se DS VIII, indl. s. XVI). Men i indledningen til bd. IX har Hald taget forbehold herimod og udviklet det nærmere VS 76. Han mener, at der ikke er grund til adskillelse mellem to kronologisk adskilte grupper; den i dansk lydlære herskende tendens til at sløjfe tryksvage endestavelser bevirker, at det næppe lader sig gøre med sikkerhed at skelne mellem en entals- og en flertalsgruppe. Når der 1933, s. 106 siges, at forleddet i navnene på -sted med få undtagelser er personnavne, er det næppe rigtigt. Personnavne som forled hører mest hjemme på øerne og i Østjylland, hvorimod efterled bestående af fællesnavn eller adjektiv mest findes i Nord- og Vestjylland. Sønderjylland har begge dele.

Til de fleste af disse navne har jeg intet at føje til det, der findes s. 106—109. En kapitalbrøler er dog tolkningen af *Kastetvej* af en påstået forsvunden landsby Kasted vest for Aalborg, hvori formodes mandnavnet Karl. Af A. M. S. Myrhøjs påvisning i denne årbog 1943, s. 97—99 fremgår, at formen Kastet er den rigtige, samt at den ganske simpelt indeholder navneordet kast »indkastet, inddiget eller indgrøftet stykke jord«. Under *Løgsted* (s. 108) burde være tilføjet, at forleddet vel er det glde. løgh »(vaske) vand«. Den nu afdøde Gunnar Knudsen skrev til mig i anledning af min gamle afhandling (29.12.1933), at han ikke ville være betænkelig ved at tolke *Vandsted* (s. 108) som et *Watn-stath*, således at forleddet altså skulle være ordet vand. Hermed bortfalder så min forklaring af mandnavnet Vagn — der jo forresten på jysk ville hedde Vogn — eller *Wamba. I samme brev nævnede Gunnar Knudsen i øvrigt, at *Grydsted* (s. 107) simplest forklarede som et **Griut-stath* (griut = sten, grus).

Om *Flamsted* (s. 109, i Gunderup s., naturligvis ikke Hunderup!) formoder jeg nu nærmest det jyske flamme, oldn. flæmi »noget stort, udstrakt, stor strækning« (se ODS under flamma). *Vilsted*, hvortil jeg nu kan meddele følgende gamle former: 1342 Wilsteth, 1407 Wylstædhæ, må vel komme af mandsn. Willi, jfr. Vilslev, Vilstrup, Vilsbøl, eller måske snarere af en stærktbøjet sideform Wil. Det er muligt, at *Vårst*, ældre Warsted, slet ikke rummer noget personnavn, men det glda. waræ (oræ) »udmark«, jfr. Varmark. Det samme er nok tilfældet med *Øls*, næppe af mandsn. Ølwir, men identisk med det jyske øl »rem, smal jordstrimmel« + næs.

VI.

Medens jeg intet har at tilføje med hensyn til endelsen BY, må jeg meddele et par rettelser til TORP, idet jeg først udtaler en levende beklagelse af, at prof. Kr. Hald stadig ikke har ladet sit omtalte værk om torpnavnene fremkomme på tryk. *Årup* (s. 113) kommer næppe af Adi, snarere af Ari el. mulig er det genitiv af subst. »å« (således DgP). På lignende måde kommer *Ålestrup* (s. 114) næppe af Alwer, men af *Alef, oldn. Aleifr, sideform til Olaf, og *Askildrup* næppe af Eskil, men af kvindenavnet Askatla (1408 Askendrop). Det sidste er et sjældent forekommende kvindenavn, og jeg er betænkelig ved at antage det her trods autoriteterne Hald (VS 116) og DgP I, 68. Det i forbindelse med *Binderup* efterlyste mandsnavn er såmænd ikke så ukendt, det er Biarni i genitivformen Biarna. Der kan dog også være mulighed for *Beni. Betragtningerne over udtaleforskellene i de to Binderup kan vist udgå. Dels tvivler jeg på, at udtalen af sognenavnet i Gislum h. med nj er rigtigt gengivet, og dels kan ud-

vikling fra Biarna over Biærna og videre gennem Biærna til Binde godt tænkes. *Brårup* (s. 115) skal efter DgP komme af mandsn. Brothir, ikke af Bragi. *Grynderup* og *Grønnerup* (s. 117) skal begge komme af mandsn. Grundi, det samme som indgår i Grøntved, Mygdal s., Vennebjerg h. (1370 Grwntweth). *Mjallerup* forklares s. 119, sikkert med rette, af mæthæl »mellem«, og det er ikke spor vanskeligt at konstatere, i forhold til hvilke lokaliteter byen har været kaldt »Mellem-torp«. Den ligger på en bakkekam midtvejs mellem Løgsted kirke og fiskerlejet Løgstedør, der først 1851 fik et kapel og langt senere kirke. (Formodet af rektor Brorson Fich, Århus). *Ovstrup* (s. 120) skal efter Hald (VS 115) som forled rumme mandsn.*Ofhøgh, ikke Ove. Det skal altså egentlig være et tilnavn med betydning »den altfor høje«. I *Tolstrup* (s. 121) ser DgP mandsn. Thorulf, jeg derimod Tholw, ældre Thorleif. Det er sikkert umuligt at afgøre med sikkerhed. Med hensyn til de s. 122 nederst opførte torpnavne gælder det, at de deri gemte personnavne kun vanskeligt kan påvises. Efter DgP indgår i *Gistrup* Gise, og *Gultentorp*, 1442 Guldkontorp, skal efter Hald (VS 115) indeholde et sjældent mandsnavn Gullkomi, der er bedre kendt fra Norge og mulig kan vise, at en nordmand har ejet dansk gods. Ligeledes vil Hald i *Ø. og V. Bølle* ikke finde den kendte endelse -bøl. Formerne 1307 Bøligh og 1363 Wæsterbølugh viser hen til en sideform *bo-læikr til subst. bolig. *Ertbøl* kommer snarere end af mandsn. Atti af plantenavnet ært.

VII.

De endelser, der kommer i betragtning i *skovnavnene*, er rød, tved, slet, fælde, ved, holt, ris (= kratskov) og skov, som ikke alle er repræsenteret i Himmerland.

To af disse endelser giver anledning til en bemærkning. Endelsen TVED er 1933, s. 136 opført med betydning »afskåret stykke«, »jordstykke, der ligger for sig selv, afgrænset ved skov el. vand«. Her er det nu interessant, at Gunnar Knudsen i en yderst instruktiv og skarp-sindig afhandling i det svenske tidsskrift »Saga och sed« 1938, »Skovrydning i Danmark, belyst gennem stednavnene«, har bragt nye synspunkter frem, som bevirker, at vi nu må oversætte tved ved »rydning«. Det oldnordiske thveit betød »mindre jordstykke«. Hertil svarer ord i forskellige nordiske dialekter i betydning »spån, splint, fældet træ«. Det er allerede af N. M. Petersen sat i forbindelse med oldengelsk thwitan »skære itu«, og grundbetydningen af tved er da sikkert »noget som er skåret i stykker«. Fra betydningen »hugge træ« til »fælde, rydde« er der jo intet spring, og Gunnar Knudsen forudsætter betydningen »ryddet jord« i de fleste danske tved-navne. Ordet menes ældre end -rød og har været yderst produktivt i vikingetiden — i England er endelsen -thwait påvist 232 gange som nyopdyrkning. Noget lignende forholder det sig med endelsen SLET, som ikke uden videre kan antages at betyde »slette, flade« i navne på -slet. Gunnar Knudsen har vist, at adskillige sådanne navne forekommer i kuperet terræn, så at det alene af den grund vil være betænkeligt at antage betydningen »slette«. Han tænker sig et ord slæt afledt af stammen i slå, jfr. høslet, klokkeslet, der skulle kunne bruges om slagtning af kreaturer, afslåning af korn, græs, lyng etc. En betydning »omhugning af skov« ligger altså nær, f. eks. i herredsnavnet *Slet* (1933, s. 144).

Flere himmerlandske »skovnavne« må revideres. Jeg tør ikke længer opretholde formodningen, at *Helberskov* (s. 124), 1390 Ellwerskow, rummer plantenavnet

elle, efter at DgP har afledt det af mandsnavnet Elef eller Elver.¹⁾ Det samme skulle være tilfældet med *Elleshøj*; 1406 *Ælweshow* er sikkert skrivefejl for *Ælweskow*. Det er usikkert, om *Elleshøj* er et navn på -skov eller på -høj (jfr. 1363 *Heluersshøu*). Navnet *Redsø* (s. 125) er næppe noget skovnavn trods formen 1461 *Resenskou*. Desværre er der kun unge navneformer overleveret, men jeg tror, man skal gå ud fra 1511 *Resou* og sammenstille det med *Resen* sogn, *Fjends herred*, der tolkes som dannet af stammen i glda. risa »stå op, rejse sig«. *Redsø* skulle da betyde noget som »den stejle, opstigende høj« el. lign.

Med endelsen *HOLT* nævnes s. 126 *Burholt*, der dog næppe rummer plantenavnet burre eller subst. borg, men bur »ferrådshus, hytte, lade«, jfr. sognenavnet *Bure*, *Hjerm h.*, og *Burkal*, *slogs h.*, det sidste vist egentlig et indbyggernavn, *Burkarlæ*. Til belysning af det for mig gådefulde *Sindholt* er der siden 1933 kommet en del materiale frem, nemlig i en afhandling af *Svend Aakjær* i festskrift til *Lis Jacobsen* 1952. Herefter må navnet sammenstilles med *Sindholt*, *Hornstrup s.*, *Nørvang h.*, samt to andre *Sindholt* i *Ajstrup s.*, *Kær h.* (1419 *Synnholltt*) og i *Filskov s.*, *Nørvang h.*, endvidere *Sindkær*, *Nebsager s.*, *Bjerge h.* Den i »Vejle amts stednavne« (DS VIII, 55) givne forklaring af *sinder* »udbrændte slagger af jern; potaske« (oldn. *sindr* »slagge») forkastes af *Aakjær*, der sammenstiller navnene på *Sind-* med *Niels Munck Rømers* kendte tolkning af *Sindal*, *Vennebjerg h.* (1419 *Syndale*) af et *sunnæ* »sol«, der først i dansk har kunnet udvikles til

1) 1933, s. 125, note 1 (som vel nu er overflødiggjort) rummer en trykfejl. Der skal stå DS IV, 287. S. 126 l. 1 *Valsted*, læs *Valsgaard*.

syn-, søn- (jfr. søndag) og senere afrundes til sin- eller sen-. *Rebild*, 1472 *Ræbild*, som et Rebeholt kan der næppe indvendes noget imod. Det skal dog nævnes, at Hald i »Nudansk ordbog« betragter det som en afledning med endelsen -ald (-ild) til stammen i gl. *rapi, der svarer til oldn. hrapi »dværgbirk«, der igen formodes at indgå i det sønderjyske Rabsted (DS V, 566). Samme afledningsendelse -ald formoder Hald i *Rold* til et gl. *ro »stang«, sideform til rå »stang, græsemærke«. Efter dette kan hverken forklaringen Ro-holte eller old »græsmark« opretholdes.

VIII.

I gruppen med højnavne bør først og fremmest H. V. Clausens forklaring på *Malle* (s. 129) udgå, ligesom min egen formodning om *Farsø*. Det er næppe et højnavn. Endelsen er -sø, og forleddet er en eller anden bøjningsform af mandsnavnet Fathir. *True* har derimod snarere endelsen -høj. Forleddet er subst. trug »fordybning i terrænet« (gl. trugh, sv. tråg, oldn. trog) med oprindelig betydning »udhulet træstamme«. Betydningen af *True* kunne meget vel være »højen med den trugformede fordybning. *Fjellerad* har ikke endelsen -høj, men rav »hældning«, oldn. hráp, samme ord, der findes som usammensat i *Rav*, Torup s., Helling h., jfr. 1933, s. 144. Forleddet er enten fjæl »flade« eller fæl »vadested«. Parallellen med *Feldballe* duer ikke, da dette er et gammelt Fællæbalg af fælla »sted hvor træerne er fældet«, jfr. Resenfælde, hvorom dog DS IX, 209 også som en mulighed nævner fæl »vadested«. I anledning af *Års* (s. 130), hvor det nok står fast, at forleddet er subst. år »kongens ombudsmand«, bør nu henvises til Aakjærs udførlige afhandling i festskrift til Vilh. Andersen 1934.

Jeg har formodet, at navnet *Tavdal* (1933, s. 133) kom af tag »tagrør«. Det er ikke troligt, da dette ord i jysk ikke udtales med w. Navnet må enten forklares som indeholdende mandsnavnet Tovi eller kvindenavnet Tova, jfr. Toverup, Strø h., 1320 Touæthorp, eller subst. to »uld« (jfr. DS I, 27). Også forklaringen af *Hjerresdal* af ris og hede er usandsynlig. Det forklares simplest som genitiv af mandsnavnet Hjarwarth. Tvelyden ia blev tidligt omlydt til iæ (Brøndum-Nielsen Gammeld. gramm I, 320). Navnet *Hennedal* (s. 134) blev med tvivl sat i forbindelse med plantenavnet hennik. Skulle det mon snarere være et Hønedal med jysk afrunding ø til e? (jfr. Henneberg ladegård, Erritsø s., Elbo h., 1369 Hønæborigh). Jeg savner stadig gamle former til *Røkkendal* (s. 134), hvorfor jeg kun med forbehold tør formode, at navnet rummer subst. røgel, afledt af røg, oldn. hraukr »hob«, især korndyng, også »langstrakt fordybning«. Når der er kommet et n i stedet for det ventede l, kan det forklares som en såkaldt dissimilation, fremkaldt af l'et i det følgende ord dal, ligesom når Byærkarop bliver til Bjælkerup, Suærkestorp til Sverkildstrup, af mandsnavnene Bjarke og Sverker, eller når Toldal i vore dage bliver til Torndal, Hælsholmæ til Hirsholmene — i de to sidste eksempler er det altså et l, der er blevet til et r.

Til *Øls* (1933, s. 135) kunne jeg ønske at føje følgende til den allerede meddelte formodning (øl, »rem, smal jordstrimmel«), nemlig den jyske betydning af øl »lille vandløb«, jfr. oldn. ylir »varme«. Som en tredje mulighed nævner jeg dyrenavnet glða. øthlæ »firben«, der menes at indgå i Ølholm, Langskov s., Nørvang h. (DS VIII, 58) og i det bornholmske Øleme (DS X, 396).

Tranders (s. 135) har tidligere været sat i forbindelse med det jyske trant »holm« eller med det også fra

norsk kendte ord trant »snude, tryne«. Det jyske ord skal også kunne betyde »tragt«, hvilket synes beslægtet med den nævnte betydning »tryne«. En trant = forhøjning, holm kunne findes i den bakke, hvorpå Nørre Tranders by ligger, specielt kirken. Der er imidlertid mulighed for en anden forklaring. Der er enighed om, at efterleddet må være -næs, og efter Sigurd Nygård (Danske studier 1936, 83) er forleddet fuglenavnet trane, hvilket godkendes af Brøndum-Nielsen (kronik Nationaltidende 11.2.1944), der henviser til flere stednavneforekomster i de nordiske sprog med dette fugle navn. I Sverige har man talt op, at tranen næst efter høgen er den fugl, hvis navn oftest findes i stednavne.

I den gamle afhandling var der et lille kapitel om »vandnavne«, altså stednavne, der sigter til vandløb, søer etc., som enten stadig findes eller har eksisteret. Som regel er de nogenlunde let tilgængelige med hensyn til tolkning. I *Søkbæk* (s 138) lod jeg mig vist uden grund forvirre af en øjensynlig forvansket udtale [sød'bæg] og antydede afledning af et ord beslægtet med sudde »eng med vandhuller«. Allerede ved afhandlingens fremkomst mente Gunnar Knudsen, at navnet simpelthen indeholdt det jyske ord synk, udtalt søk »morads, blødt sted«. Til *Ravnkilde* kendte jeg dengang ingen gamle former, men det skrives ejendommeligt nok 1311 Raffwelkell. Herefter skulle det indeholde det jyske plantenavn ravl (ragl), der menes afledt af verbet rive. Det findes også i Ravnholt, Gesten s., Anst h., 13. årh. Raelholth. *Hvalpsund* skrives 1449 Hwelpessund og kommer ganske rigtigt af hvalp (her vel om sælunger), men det er næppe nødvendigt at antage en vestjysk dialektform, da ordet er godt nok overleveret med æ fra gllda., nemlig formen hwælp, oldn. hvelpr. Efterleddet i *Sejlflo* (1345 Sæghælfloo)

er sikkert nok flo »sted på hede el. mellem klitter, hvor der står vand om vinteren, men om sommeren er grønt«, og forleddet er også ganske rigtigt beslægtet med subst. sig, nemlig *saghl, et ellers uoverleveret ord med betydning »sump, fugtighed«, eller måske snarere en sideform *sæghl., hvor -l er at betragte som afledningsendelse. Den ordstamme, der skulle foreligge her, må være den samme, som indgår i herredsnavnet Sabro, 1231 Saghebrokheret, og forskellige Såby'er (DS X, 53). Efter Sejlflo burde være nævnt *Stenild*, Gislum h., der ved en fejltagelse er faldet ud. Det skrives 1436 Stenwedel og indeholder det velkendte wæthæl »vadested«.

X.

I den sidste gruppe navne, der ikke kunne indordnes under andre kategorier (s. 139) måtte naturligvis findes en mængde, som jeg måtte melde pas overfor. Med hensyn til *Arden* er jeg ikke blevet klogere. Det skal dog nævnes, at Kr. Hald (Nudansk ordbog) som efterled finder vin »græsgang«, velkendt fra norske navne, men efter andre forskeres mening ikke eksisterende i dansk. Som forled nævner han et glda. heller ikke eksisterende * arth, beslægtet med et islandsk ord med betydningen »ujævnhed«, sigtende til det kuperede terræn. I forbindelse med *Giver* (s. 140) har jeg nævnt sognenavnet Give, Nørvang h., 1280 Gyghæ, hvori Gunnar Knudsen (DS VIII:66) mente at se et glda. subst * gyghæ »jættekvinde« (oldn. gygr), så at navnet altså skulle være et oprindeligt * Gyghæhøghæ. Denne tolkning forkastes af Sv. Aakjær (Danmark før og nu II, 72 og Festskr. t. P. Skautrup (1956) s. 27, der sammenstillter det med *Gug*. Både *Giver* og *Gug* skal efter Aakjær rumme et ord beslægtet med isl. gygja »(fald)-

grube« — idet der dog i Gug må forudsættes en ikke-lydt form — en betydning, der i nogen grad kan støttes af de topografiske forhold. Gug ligger i en lavning syd for Aalborg. Kr. Hald (Nudansk ordbog) fastholder, at Give indeholder endelsen -høj, men ser i forleddet et subst. *gy »kløft«, afledt af oldn gjá. Med hensyn til Giver kunne jeg tænke mig at foreslå det nævnte ord med betydning »grube, fordybning«, men efterleddet kan jeg ikke genemskue. Skulle det være -ør »grus«, som f. eks. i Funder DS IX, 223? Eller er det en eller anden afledningsendelse -ur eler -ar?

Hjeds (1933, s. 141) skrives 1424 Heisze, vel en skrivefejl for Hiesze, 1443 Hietze, udtalt [hjes]. Jeg er nu skeptisk med hensyn til min oprindelige formodning om trænavnet eg og tror snarest, at navnet er sammensat med -hus, og at forleddet er hede, glda. hedh, eller glda. hedh »lyng«. Betydningen af Hvarre er ikke egentlig »klit«, men »åbning i en sandkyst eller klitrække« (kendt f. eks. fra Svinkløv-egnen). Det er beslægtet med glda. hwarf »drejning«, oldn. hverf. »kreds«. Efter Hvarre er udfaldet en omtale af *Hvam*, Rinds h., 1344 Hwamæ. Det er igen et af de mange ord, som kun forekommer i stednavne. Det må i glda. have heddet *hvam, svarende til oldn. hvammr »lille dal«.

Til *Hvorvarp* (s. 141) Ulstrup s., Års h., kan jeg foruden formen 1611 Horwarp nu meddele den interessante form 1511 Hornvarp. Stedet ligger østen for Hornum, der har givet navn til Hornum h. (1231 Hornøgheret), og Hvorvarp er sikkert et gammelt *Hornøgvarp »den til Hornøg (= Hornhøj) indkastede mark«. Den moderne form Hvor- er da opstået af det oprindelige horn, udtalt [hu'en] hvorefter n er bortfaldet i trekonsonantgruppe, som det så ofte sker.

Medens jeg stadig må erklære mig ude af stand til at sige noget sikkert om *Livø* (1933, s. 142) — Kr. Hald (Nud. ordb.) tænker med tvivl på et *Ly-høgh af subst. ly — er jeg nu ikke nær så bange for *Kyø*, der simpelthen som forled har ordet kid (jfr. ønavne som Kyholm og Kidholm). Meget vanskeligere er sogne-navnet *Oue* i Hindsted h. Først vil jeg fastslå, at det er en umulig tanke heri at se en sammensætning å+vi, »å+»helligdom«, således som Ankjær Petersen har forsøgt det i Aalborg Amtstidende 28.12.1950. Ordet vi »helligdom« kan bruges i mange sammensætninger, f. eks. Vibjerg, nu Viborg, men aldrig bjerg-vi, Vibæk, Vebæk, men aldrig bæk-vi, Viemose, men aldrig mose-vi. Ordet findes altså i stednavne kun som forled. Efter megen spekulation er jeg havnet ved den formodning, at der må foreligge et eller andet ord, hvis jyske udtale er [o·w·] mulig det glde. ok »åg«, brugt om et eller andet terrænforhold. Kr. Hald har fundet det i det skånske Okomo og mener, at det sigter til omgivende højdedrag (um 88). Ordet findes på oldn. i formen ok, på tysk joch, på got. juk, lat. jugum, beslægtet med lat. jungo »forbinde«. Ordbog over det danske sprog I, 25 opfører bl. a. betydningen »den sænkning af en bjergryg, som findes mellem to bjergknuder«. Man kan sammenligne marknavnet Smalåg i Sønderjylland DS IV, 417. Dr. G. Schüttes af mig citerede tolkning af *Mov* har fået tilslutning af Hald (Nud. ordb.), der også henviser til Mossø, 13. årh. Mo sio, som en parallel. På lignende måde forholder det sig med mine bemærkninger om *Nibe*, der altså skulle stå nogenlunde fast.

Sebber skrives 1268 Sybørhu, en stærkt forskreven form, der dog næppe indeholder endelsen -høj, eftersom denne endelse overalt i den kilde, hvorfra navne-

formen stammer (fru Gros testamente 1268) altid skrives høv. Alfr. Thomsen antager (Fra Himmerland og Kjær Herred 1943, s. 93—96), at det er et gammelt Søbjerg. En bekræftelse herpå kan ses i den omstændighed, at Viborg (Vibjerg) i et udateret dokument fra tiden 1201—1300 skrives Wibørhu (sml DS IX, 2). Den nævnte kilde fra 1268 viser stor usikkerhed i ortografien, og skriveren strøer om sig med overflødige h'er. Mindre sandsynlig er Halds formodning (Nud. ordb.), at forleddet er et forstærkende *si, gottonsk sin-, kendt i ordet syndflod fra oldhøjtysk sinfluot »den store oversvømmelse«. Det menes, at det forstærkende si har haft betydningen »uden afbrydelse, hel, fuldkommen, stor«.

I anledning af *Skudshale* (s. 144) burde tilføjes, at forleddet sandsynlig er gl. skut, der i stednavne bruges om noget fremskydende, bakkefremspring eller lign. Det forekommer oftest i sideformen skot, f. eks. Skaade, Skodborg. Det gådefulde *Svanfolk* (s. 144), 1477 Swanfalk, må som forled rumme fuglenavnet svane, mulig brugt som tilnavn. Ved betragtningen af efterleddet folk kan man ikke lade være at tænke på herredsnavnet Vandfuld, der i Valdemars jordbog 1231 skrives Wændlæfolkheret og menes at indeholde indbyggernavnet *Wændlær »beboerne af *Wendill«, det oprindelige navn på Vendsyssel. Herefter skulle Svanfolk fra at betegne et indbyggernavn eller en slægtsbetegnelse være gået over til at betegne det land, hvor de bor. I tolkningen af *Vår, Vorgård, Birkevorde* (s. 145) kan vel bedst det s. 146 sekundært foreslåede ord oræ »udmark« passe, hvorimod tolkningen af warthæ »vaghøj« passer bedst på *Store- og Lillevorde*, jfr. *Vorbjerg* ved Nørresundby.

XI.

Disse notitser har forhåbentlig bidraget til lidt øget viden om de himmerlandske stednavne, men det vil ses, at der stadig er mange vanskeligheder ved at nå til sikre folkninger. Det er betegnende, at der ofte må gribes til »stjerneformer«, altså konstruerede former af gammeldanske ord, der ikke er overleverede, men som med større eller mindre sandsynlighed må formodes at have eksisteret i dansk. Selv en så betydelig forsker som Kr. Hald gør det ofte, endda tit med stor dristighed. Det behøver dog ikke at være ensbetydende med fantasteri, for det er vitterligt, at en mængde ordstof, som er gået til grunde i det almindelige sprog, »overvintret« i stednavne, hvorfor disse kan blive af stor sproghistorisk betydning. Et par eksempler: *Jørlunde* herred (nu Ølstykke) skrives 1085 *Iurlundahe-rathi*, og forleddet heri er med sikkerhed et gammelt ord for vildsvin, der sproghistorisk svarer til det tyske *Eber* med samme betydning. Ordet må i gl. have heddet **jur*, men er tilfældigvis ikke overleveret. Det er heller ikke for dristigt at regne med eksistensen af et gl. tillægsord **jal* »gul«, der lydret skulle gå tilbage til et fællesgermansk **elwa*, det som er bevaret i oldhøjtysk *elo* og engelsk *yellow*. Beviset er *Jelling*, 1231 *Jalinge*, ligesom *Mysunde* viser, at vi i dansk har haft et adj. **my*, svarende til oldn. *mjór* »smal«.

Dette til forklaring på et forhold, som måske har undret en og anden læser af den gamle og den nye afhandling.

Men i øvrigt sætter vi så atter som i 1933 vort håb til, at Stednavneudvalget i en ikke for fjern fremtid vil nå til at behandle stednavnene på disse kanter.

EN GRAVHØJS HISTORIE

Af SØREN NIELSEN, Giver.

Der blev ringet fra Aagaard: »Vi har pløjet paa en Del Sten i en Høj; der er saa mange, saa Ploven hopper paa dem.« »Er det i Siden af Højen?« »Ja, i den østre Side.« »Saa er det jo nok Fodkransen, I er kommen ned til.« Og det var det.

Jeg har for Aar tilbage undersøgt Midten af Højen og der funden tre Grave. Under Bunden af Højen, 1 m nedsænket i Klægbunden en Enkeltgrav fra Slutningen af Stenalderen, over den i Højfylden en lille, firkantet stensat Grav fra yngre Bronzealder, og over den en Lerkargrav fra romersk Jernalder. Og da Fodkransen sad der kun dækket af Plovfuren, besluttede jeg mig til at dække den af.

Det afdækkede Stykke af Fodkransen var 8 m langt, meget smukt bygget op af Sten, der var 40—50 cm og med forskellig Længde, lagt saadan, at de fyldte mest muligt i Fodkransens Længderetning. Udenom disse laa et uregelmæssigt Lag af mindre Smaasten i en Bredde paa 50—70 cm. Oven paa Fodkransen saas Rester af brændt Træ paa hele den afdækkede Del. I Højens nordøstre Side paa en Randsten med en plan Overflade laa en Haandfuld brændte Ben. Det gav ikke Indtryk af at være nogen egentlig Grav, og Benmængden var da ogsaa kun en Brøkdal af, hvad der ellers er i Brændtbensgravene fra Bronzealder eller Jernalder. Mon ikke de skal opfattes i Forbindelse med

Baalresterne paa Fodkransen som et Brændoffer. Og tæt ved Stenen med de brændte Ben indenfor Fodkransen laa 9 smaa Sten samlede, paa Størrelse med Valnødder. Udenfor Fodkransens østlige Side fandtes 6 hovedstore Sten sat pænt i en lige Række, men ikke i Forbindelse med denne.

Jeg stod og saa paa de to smaa Lokaliteter, den lille Stenrække og de 9 Smaasten puttet indenfor Fodkransen, og jeg kom til at tænke paa Drengene derhjemme, Søren 4 og Henrik 3 Aar, hvordan de i deres Leg stadig er optaget af at efterligne de voksnes Arbejde. Henrik har meget, meget travlt, han graver af alle Livsens Kræfter, sanser slet ikke, at jeg staar og ser paa. Da Hullet er saa stort som et almindeligt Fad, smider han den lille Spade og løber hen til Brændestabelen og henter et Stykke Brænde, anbringer det midt i Hullet, klapper saa megen Jord fast om det, saa det lige kan staa oprejst. Saa henter han en Tagsten, som han anbringer ved Siden af Hullet. Derpaa løber han, alt hvad de smaa Ben kan bære ham, og forsvinder ind mellem Træerne, hvor Skrammeldyngen ligger. Og jeg, som tror, at Tagsten og Hul er glemt, tager Tagstenen og lægger den op paa Trappeafsatsen og giver Mis nogle Madrester paa den. Da staar Henrik med en bundløs rusten Spand i den ene Haand og en lige saa rusten Blikdaase i den anden. Han staar der fortvivlet, og med Graad i Stemmen siger han: »Det var min Gummivogn!« Jeg skynder mig at hente en anden Tagsten og anbringer den nøjagtig som den første. Saa er han glad igen, anbringer den bundløse Spand paa Tagstenen og sætter Blikdaasen foran. Saa udbryder han glædestraalende: »Morfar! min Gummivogn og min Ajletønde.« Nu først forstaar og ser jeg hele Anlægget. Ajlebeholder, Pumpe, Tønde og Gummivogn med Heste

foran. Hvor er »Store« nogle sære Skabninger, at de ikke kan forstaa straks. Børn er Børn, alle Vegne og til alle Tider.

Medens jeg staar og ser paa det afdækkede Stykke af Højens Fodkrans, prøver jeg at genskabe mig et tretusindaarigt Tidsbillede.

Hvor har de travlt, de mange, medens Stammens Overhoved ser til og giver sine Ordre. Nogle slæber Sten fra alle Sider, medens andre lægger dem sammen, saa de danner en smuk, regelmæssig Rundkreds, der er 8 m i Diameter. Udenom op mod Stenkransen lægges lidt Jord og derpaa et Lag mindre Sten. Da Fodkransen er bygget færdig, graves en firkantet Grav med Længderetning Ø-V, 1 m dybt i Klægbunden. Medens de voksne har travlt med Højbygningen, leger Stammens Børn udenom. Selvfølgelig bygger de ogsaa, naar de voksne gør det. Derfor laa de derovre i Sol-siden mod Sydøst og byggede med hovedstore Sten, et lille, men ufuldendt Bygningsværk, som dog laa beskyttet af Højmulden gennem 3000 Aar.

Anlægget var nu færdigt til den højtidelige Indvielse til at være Helligpladsen. Høvdingen gav sin Ordre, og der blev hentet tørt Ved og Brænde fra Skoven, det blev lagt rundt paa den byggede Højkrans. Nu blev Offerdyret ført frem og slagtet under visse Ceremonier, saa tændtes det tørre Ved, og Ringbaalet flammede hurtigt op mod Himmelen. Børnene maatte holde sig paa Afstand, men saa til med aabne Munde. Af Offerdyret blev Offermaaltidet tilberedt i den hellige Ild. Kun Stammens Ypperste, Præsterne og Præstinderne, fik Lov til at deltage i Offermaaltidet, hvorved de gjorde sig til et med Offeret overfor de højere Magter. Resterne af Offerdyret blev saa overladt til den hellige fortærende Ild. Da Ilden var brændt ud,

og Pladsen dermed helliget og rensset, samledes de ildskørnede, brændte Ben af Offerdyret sammen, knust og henlagt paa den flade Sten i Højkransens nordøstlige Side. Børnene var opmærksomme Tilskuere, de forstod vel ikke Meningen med det hele, hvem gør vel det, men et sikkert Instinkt sagde dem, at Stenen med de brændte Ben var noget særligt, og saa snart alle de voksne var gaaet for at hente den døde, fik de travlt med at samle Smaasten saa store som Hasselnødder. Saa gik de højtideligt, efterlignende de »Store«, hen og lagde Smaastenen, 9 ialt, i en Dynge indenfor Fodkransen i Mellemrummet mellem Stenen med de brændte Ben og den Vest for. Da Gravfærden var forbi, blev Højen bygget op over det hele. Den døde i sin træbyggede Grav med beskyttende Stendynge over, Højkransen med de forkullede Baalrester, Stenen med Resterne fra Offerdyret, Børnenes Legeoffer, de ni smaa Sten og deres Stenbygning Sydøst for Højen. En Arv gemt hen til sene Slægter. Hvordan har vi forvaltet den?

Saa gik der 700 Aar, og vi er nu naaet hen til de sidste Aarhundreder af Bronzealderen. Der blev ikke længere bygget saa mange nye Gravhøje. De døde blev nu almindeligvis begravet i de gamle Høje. En af Stammens Kvinder var død, en Ætling af de Børn, som for Aarhundreder siden bragte Legeofferet, de 9 smaa Sten, en Begivenhed, som var glemt for Aarhundreder siden.

Baalfærden var forbi, nu skulde Højsætningen foregaa. Der blev gravet en Fordybning i Toppen af Højen, i den blev der bygget en lille firkantet grav af fem flade Sten. Heri blev de brændte Ben lagt, indpakket i et stykke Tøj, der var sammenholdt af en dobbelt

Bronzeknap. Derpaa blev Graven dækket med en flad Sten, og ny Jord blev fyldt paa Højen, saa den nu fik et mere toppet Udseende.

Saa gaar der atter nogle Hundreder Aar, ca. 500, og vi er kommen frem til Tiden omkring Kr. F. Høvdingen, som boede paa Halvøen mellem Engene i Katbydal og Aadalen mod Vest, var død. Han var en af sin Egnsmægtigste Mænd, der naaede at blive gammel og agtet af Stammens Folk, og alle var enige om, at hans Ønske om at faa Lov at hvile i Højen nær Bopladsen skulde opfyldes. Stammens ansete Slægter havde ellers deres Gravplads længere mod Øst, paa Skrænten hvor Bækene løber sammen, men med ham var det noget særligt.

Igen blev der gravet i Toppen af Højen. Da de, som udførte Arbejdet, kom et Stykke ned, stødte de paa Bronzealdergraven med de brændte Ben. De maa have haft Erfaring for, at der kunde findes brugbart Metal — Bronze — i saadanne Grave, da de øjensynligt i stor Hast har tømt Graven og saa fyldt Jord paa igen uden at bryde selve Graven op. Saa travlt har de haft, at de ikke har taget sig Tid til at opsamle en Bronzeknap, der fandtes mellem de brændte Ben Syd for Graven ved Undersøgelsen 1911. Mon Samvittigheden ikke var i Orden, mon de har trodset et Forbud? Det saa ud, som om de i største Hast har villet skjule noget. Det var jo ikke nødvendigt at grave saa dybt, naar Bunden af den nye Grav blev lagt højere. Eller var de bange for at bryde Graven op? Dette synes usandsynligt, naar de alligevel tømte den. Men Faktum er, at der blev fyldt Jord paa, ca. 30 cm, derefter blev Overfladen smukt jævnet og meget fast sammen trampet. Saa blev der bygget et Gravkammer af Træ

med Længderetning Ø.-V., heri blev den gamle Høvding lagt med Hovedet mod Vest. Gammel har han været, det viser Tandslidet paa de fundne Kindtænder, de har været slidt helt ned til Tandkødet. Et helt Spise-stel af Lerkar fik han med, 9 ialt. Der var Skaale af rødgulligt Ler, 2 sortglinsende Kar, smukt ornamenterede, og en lille smukt ornamenteret Drikkekop af blaat Ler, den var hel og stod med Bunden op efter, mens der rundt om den var pakket med daarligt brændte Skaar. Hvad har den indeholdt, da der aabenbart var vist den særlig Opmærksomhed? De andre Kar var knust, da Trægraven er formuldet og styrtet sammen, men de var godt brændt, saa de lod sig istandsætte. Endvidere fik han sin Madkniv med, Dolk i Skede, en halvmaaneformet Barberkniv, saa han har næppe haft Fuldskæg, en Naal eller Syl og som Repræsentant for hans Ridehest en Stump af et Bidsel, alt af Jern. Hvad han fik med af Mad og Drikkevarer, var der intet Spor tilbage af, men det har nok ikke været Smaating. Saa blev Højen lukket, og Jord fyldt paa.

Den gamle Kimbrerhøvding blev den sidste, som Højen modtog, men nu var der ogsaa gaaet ca. 1500 Aar, siden Stenalderbørnene lagde de 9 Smaasten indenfor Helligpladsen som Offer ved den højtidelige Indvielse. Den gamle Jernalderhøvding blev Midterledet mellem dem og os. Slægtens Kæde er ubrudt. Højen vedblev endnu i Aarhundreder at være Slægtens Helligplads, som ingen maatte forgribe sig paa. Siden, da Kirkerne blev bygget, blev *de* Helligdommen og Kirkegaardene Helligpladserne. I den første Tid efter, at Kristendommen var kommet til Danmark, ansaas det, i misforstaaet Iver, for en fortjenstfuld Gerning at udslette alt, hvad der mindede om Hedenskabet. Paa den Tid blev Højene, fra at være Helligpladser, Stedet,

hvor det spøjte, hvor Høj mænd, Trolldøj, Nisser og andet Tøjeri holdt til. Man færdedes ikke gerne i Nærheden af dem, naar det var mørkt, og særlig ikke ved Midnat. Nogle af Højene var urørlige, som det hed. Den, som forgreb sig paa en saadan, han udsatte sig selv og sit hjem for alle Ulykker. Det var et Tabu, som var lyst over Stedet, maaske for Tusinder af Aar siden. Hvorfor og af hvem, det brød man ikke sit Hoved med, det var der, og det var nok til, at man lod Højene og Helligbakkerne i Fred. Men da de gamle Overleveringer tabte deres Magt over Sindene, og der blev Brug for Sten til Huse, Veje og Baneanlæg, og Jordens Opdyrkning mere og mere tog til, da gik det haardt ud over vore Oldtidsminder. De blev sløjfede i tusindvis, indtil vi fik Loven om faste Oldtidsminders Fredning.

Naar man staar over for et Oldtidsfund og søger at rede Traadene ud fra hinanden, saa er det, som den Tid, hvorfra det stammer, kommer een nær ind paa Livet, at den kommer een mere ved. Paa den Tid, da Højen sidste Gang blev lukket over en ny Stormandsgrav, da var der nylig sket store Ting nede ved Middelhavets Kyster. Det mægtige, romerske Verdensrige havde strakt sine Fangarme langt mod Nord paa den Tid, da det bød, at Alverden skulde skrives i Mandtal. Det naaede aldrig at underlægge sig de nordiske Lande, men romersk Kulturpaavirkning fandt Vej herop. Der blev skrevet Verdenshistorie dernede ved Middelhavet paa den Tid. Men medens Romerriget forlængst har skrevet »Sluttet« paa det sidste Blad og Bladene alle er gulnede gennem næsten 2000 Aar, saa skriver Manden fra det lille, da af Rom undertrykte Jødeland, stadig, og paa det sidste Blad staar der »Fortsættes«.

De romerske Købmænd drev Handel paa de kimbri-ske Kyster. De kom med smukke Kar og Vaser og skønne Perler af Glas, i Bytte fik de Pelsværk og Rav, der dreves vel ogsaa Slavehandel. En Romer fortæller, at en ung, velvoksen Slave kunde købes for en Klump Rav paa Størrelse med en Valnød nede i Rom. En anden, at han sejlede omkring det kimbriske Forbjerg, og han tegnede det første Danmarkskort*). Det er ogsaa meget muligt, at Købmændene førte Rygtet med herop om en mærkelig Mand dernede fra det lille Land, en Mand, som gjorde store og sære Ting. Noget sikkert ved vi ikke derom, de danske Folkestammer skulde endnu ved Asalæren gennem en lang Udvikling lære at dyrke personlige Guder, før de var modne til at finde frem til den ene. Først da der var gaaet Aarhundreder, og de mange Guder blegnede, kom Ansgar, og Tidens Fylde var inde for Danmark. Folkeligt betød det, at fra at være »de« danske Folk blev det »det« danske Folk ved Danmarks store Søn, Harald Gormsøn, kaldt Blaatand.

Vel er Stenene fjernede fra Højen, og Ploven og Harven gaar sin gang over den, men Støvet af de tre gamle Himmerlændinge hviler stadig i den Jord, som blev viet til dem, og Kornet hvisker hvert Aar sin Melodi om Livets Ret — gennem Høstens Vind hen over Ageren, hvor Højen laa.

*) Ptolemæus. Fra Foredrag af Gudmund Schütte.

EN LATINSK INDSKRIFT I NR. TRANDERS KIRKE.

VED LEO WAD

Afdøde sognepræst H. M. Husum, Nr. Tranders, henledte engang min opmærksomhed på, at der på et bræt bag på altertavlen i Nr. Tranders kirke findes en latinsk indskrift. Den har følgende ordlyd:

ANNO 1637 DOMINI
CA: ESTO EGO MATTHI
AS: IOANNIS DESIGNATUS
SUM HARUM PAROCHIARUM
DIACULUS.

Oversættelse:

År 1637 fastelavns søndag blev jeg Mads Hansen udset til løbedegn i disse sogne.

I stedet for endelsen -us i *designatus* er anvendt abbreviaturen 9, hvis skrå nedstreg var skjult af maling.

Ordet *diaculus* skal være et regelret dannet diminutiv til *diacos*, en vulgær sideform til *diaconos*, degn. Det må derfor vistnok anses for fuldt forsvarligt at gengive *diaculus* med ordet løbedegn, som i det 16.—17.

årh. var betegnelsen for de ældste og fattigste disciple i købstædernes latinske skoler, hvem det overdroges at besørge degnetjenesten ved kirker i 2 miles omkreds. I rektor Kjeld Galsters værk Aalborg Katedralskoles Historie 1540—1940 (1940) findes s. 25 et kort med angivelse af de kirker, der forsynedes med løbedegne fra katedralskolen. Rektor Galster oplyser s. 146, at der i 1672 var sædedegne overalt, og at kun Romdrup sogn betjentes fra mesterlektien. Hertil er at bemærke, at det af en indberetning fra rektor Mogens Wingaard til biskop Matthias Foss af $\frac{1}{6}$ 1672 om Aalborg katedralskoles indkomster (Aalborg bispearkiv, caps B, locus 10, fasc. 2 A nr. 17)¹⁾ fremgår, at Vor Frue sogn i Aalborg, hvortil Sdr. og Nr. Tranders sogne var annekteret, betjentes af en discipel i mesterlektien. Efter Aalborg stifts edsprotokol²⁾ blev Christen Christensen, Aalborg, 1677 sogne­degn for Sdr. og Nr. Tranders sogne. Han synes at have været den første sædedegn sammesteds.

Løbedegnens videre skæbne har det ikke været mig muligt at følge. I universitetsmatriklens fortegnelse over studenter fra Aalborg findes omkring 1637 ingen Matthias Ioannis.

1) Landsarkivet i Viborg.

2) Landsarkivet i Viborg.

SVENDSTRUP KRO

AF KR. VÆRNFELT

1) *Svendstrup brohus.*

Ved Vester Mølle i Svendstrup var der allerede før 1700 en bro; men ved Øster Mølle var der kun et vadested over Gulbæk, det såkaldte »*Svendstrup Vad*«, hvorover færdselen fra Aalborg og sydpå til Hobro måtte foregå.

Dette vadested var ofte ufremkommeligt, og pastor Bloch¹⁾ i Ellidshøj, der øjensynlig var forretningsmand, ansøgte derfor i 1704 kong Frederik den Fjerde om lov til at lade bygge en bro over åen, imod at han fik tilladelse til at opkræve bropenge.

Præsten fik, som nedenanførte bevilling viser, kongens tilladelse:

»Vi Frederik den Fjerde af Guds Naade Konge til Danmark og Norge, de Venders og Gothers, Hertug udi Slesvig, Holsten, Stormarn og Ditmarsken, Greve udi Oldenburg og Delmenhorst, gør alle vitterligt, at

¹⁾ Frederik Sørensen Bloch, født 24. juni 1664, død 10. maj 1716, sognepræst til Ellidshøj-Svendstrup pastorat fra 1691 til 1716, var søn af herredsfoged Søren Jensen Bloch i Arden og Birgitte Jensdatter.

Han, der var udsprunget af en af Himmerlands mest ansete selvejerbondeslægter, synes at have været en energisk og kraftig herre. I Wibergs præstehistorie betegnes han som en »slem slagsbroder«.

Han var gift med Maren Sørensdatter Leigh.

eftersom Hr. Frederik Sørensen Bloch, Sognepræst til Ellitzhøj og Svendstrup Sogne i Viborg Stift, for Os allerunderdanigst haver ladet andrage, at der skal være almindelig Klage, baade af Svendstrup Bymænd, sønden Aaen boende, saa og af andre rejsende, — over den store Hinder, Ophold og fortrædelig Overfart ved Svendstrup Vad, en Mil fra Aalborg liggende, hvor tvende almindelige Landeveje samles, som løber til Aalborg, baade fra Hobro og Viborg, — idet at i samme Svendstrup Vad, Vandet er undertiden saa højt, at det gaar de agende i Vognene, deres medførende ej til ringe Skade og Fordærv, — andre Tider højere, at de maa saagodt som svømme derover, — og adskillige Tider saa overflødigt og vanskeligt, at ingen i nogle Ugers Tid der over haver kundet komme, — i hvilket vanskeligt Tilfælde de rejsende tilforn først skal have betjent sig af et andet Vadested, en Fjerding Mil af Vejs fra Landevejen, ved Svendstrup Bys Vester Mølle, hvilket Vadested af Vandløb skal være bleven saa fordærvet, at ej nogen paa nogle Aars Tid der haver kundet overkøre, — og siden af en liden Bro over samme Møllens Flodgyde, som ej alene er aflyst, at ingen maa, men og nu øde, at ingen kan derover komme, — og bemeldte Hr. Frederik Sørensen Bloch sig derfor nu allerunderdanigst haver erbudet²⁾ over fornævnte Svendstrup Vad, nedden Øster Mølle udi fornævnte Svendstrup Sogn, — en dygtig Bro med behørig Vase, paa hans egen Bekostning at anlægge, opbygge og stedse til uhindret Fart vedlige at holde, med saa Skel³⁾, at han og hans Arvinger derimod en billig Bro-Penge maa nyde, saasom intet Korn dertil skal være lagt.

²⁾ tilbudt.

³⁾ på den betingelse.

Da have Vi, efter saadant hans allerunderdanigst gjorte Forslag og Ansøgning, samt Stiftsbefalingsmands Os elskelige Baron Frederik Krag⁴⁾ derom allerunderdanigst indgivne Erklæring, allernaadigst bevilget og tilladt, saa og hermed bevilger og tillader, at merbemeldte Hr. Frederik Sørensen Bloch maa over forberørte Svendstrup Vad neden Øster Mølle en dygtig Bro med behørig Vase lade anlægge og opbygge, som han og haver ved god Magt og lige at holde, hvorimod han, saavel som hans Arvinger efter hans i Henseende til den derpaa gaaende Omkostning, maa nyde og lade oppebære af dem, som sig af forskrevne Bro betjener, — nemlig af en Caros eller Chaise, beslagen Vogn eller anden med Lær, to Skilling, — og af en ridende Person, ledig Hest, Stud eller andre Kreaturer een Skilling; men ledige Personer og Posten samt de, som rejser i Vores Forretninger, skal derfor være fri og forskaanede, — og om Broen nu opsættes neden Øster Mølle, som før er meldt, og ikke paa det Sted, hvor den rette Landevej gaar, formedelst Vandets Vidde og Bredde, saa bliver det enhver uforment at rejse samme Vej, naar Aarsens Tid det tillader, uden noget til Broen at give.

Herved have Vi og allernaadigst bevilget, at han til foreskrevne Bropenges Oppebørsel maa paa Fælleden ved Broen lade bygge et lidet Hus uden nogen Jords Tillæggelse videre uden en liden Kaalhave, hvorudi Personen, som Broen skal opvarte, kan bo; dog at ingen derved paa sin Jord eller Ejendom præjudiceres⁵⁾.

Forbydende alle og enhver herimod efter som for-

⁴⁾ Frederik, baron Krag til Stensballegaard og Værholm, var 1695—1713 stiftamtmand i Viborg. Han var gift med Charlotte Amalie, datter af statsminister Griffenfeldt.

⁵⁾ krænkes.

skrevet staar, at hindre eller i nogen Maade Forfang⁶⁾ at gøre, — under Vor Hyldest og Naade.

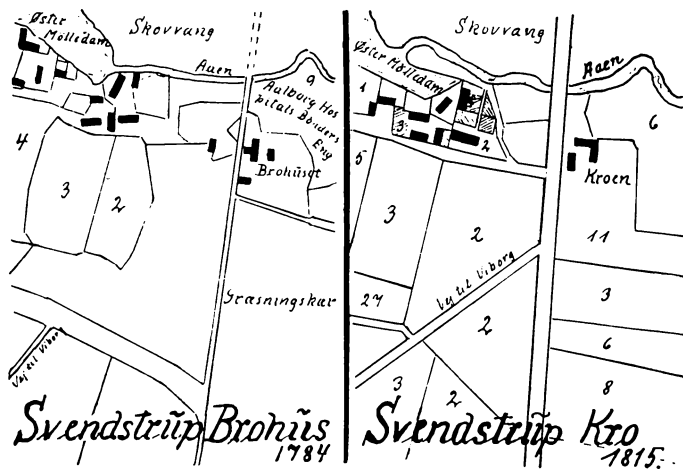
Givet paa Vort Slot Jægersborg,

den 16. September Anno 1704. —

Under Vor Kongelige Haand og Signet.

Frederik R.

/Wibe⁷⁾.«

1716 døde pastor Bloch, og hans søn og efterfølger Adam Bloch⁸⁾ arvede bro og brohus.

1731 stadfæstede kong Christian VI. sin faders bevilling: » — — Da ville Vi forskrevne Brev udi alle dets

⁶⁾ skade.

⁷⁾ Ditlev Wibe, f. 1670, † 1731, oversekretær i Danske Kancelli.

⁸⁾ Adam Levin Frederiksen Bloch, f. ^{20/3} 1693, † december 1761, præst i Ellidshøj-Svendstrup 1716—61. Om ham beretter Wiberg, at »han besad en ualmindelig styrke og var en stor studehandler, hjulpen af konen« — gift med Elisabeth Henriksdatter Oppenhausen.

Ord, Klausuler og Punkter, eftersom det foroven indført findes, have konfirmeret⁹⁾) og stadfæstet, saa og herved konfirmere og stadfæste.

Forbydende alle og enhver herimod, eftersom forskrevet staar, at hindre eller udi nogen Maade Forfang at gøre.

Under Vor Hyldest og Naade.

Givet paa Vores Residence udi København,
den 2. Marts Anno 1731.

Under Vor Kongelige Haand og Signet.

Christian R.

P. Neve¹⁰⁾).«

24. marts 1747 blev bevillingen stadfæstet af Frederik V.

Adam Bloch døde kort før jul 1761, og hans arvinger¹¹⁾) ønskede nu at afhænde broen og søgte kongen om tilladelse hertil.

5. juli 1762 gav Frederik V. Didrik Andreas Colding, foged paa Halkjær, tilladelse til, at han paa sin moders og hendes medarvingers vegne ved offentlig auktion måtte sælge og afhænde Svendstrup bro og brohus.

Colding havde som grund for det ønskede salg angivet, at arvingerne efter hans morbroder boede så spredt, at de vanskeligt kunne holde broen ved lige.

Auktionen afholdtes den 21. september 1762 i Ellidshøj præstegård, og højstbydende blev »de velagte

⁹⁾) bekræftet.

¹⁰⁾) Peter Neve, f. 1684, † 1740, geheimeekspeditionssekretær i Danske Kancelli.

¹¹⁾) Arvingerne var børnene efter hans afdøde broder professor og stiftsprovst i København Søren Bloch og hans søster Anna Birgitte Bloch, gift med pastor Niels Jepsen Colding i Aars. Sidstnævntes søn var foged på Halkjær.

Dannemænd« *Christen Nielsen Ibsen*¹²⁾ i Raakildegaard og *Mads Christensen Nørgaard*¹³⁾ i Ellidshøj, som købte bro og brohus for 1043 rigsdaler.

De nye ejere solgte snart efter (skøde af ²⁹/₆ 1763) broen til *Christen Nielsen Ellidshøj* fra Hvilsom, der fik broprivilegiet stadfæstet ¹⁹/₈ 1763 af Frederik V. og ²⁹/₁₂ 1766 af Kristian VII.

16. juni 1780 gav *Johanne Andersdatter* i Aalborg, enke efter Christen Nielsen Ellidshøj, skøde på broen til *Johanne Christensdatter Nørgaard*, enke efter broens forpagter Povl Kraas — for 2400 rigsdaler

Hermed kom for første gang i brohusets historie ejerne til at bo der.

Hidtil havde de holdt en bromand til at opkræve bropengene, eller de havde forpagtet broen bort.

⁹/₄ 1708 var *Niels Pedersen Bromand* fadder i Svendstrup kirke; han er rimeligvis den første beboer af brohuset.

Fra o. 1720 boede *Kjeld Jensen Holm* og hans kone *Johanne Sørensdatter* i brohuset. Kjeld blev begravet ²⁷/₁₀ 1743, og Hanne var bromand til 1746, da hendes datter *Johanne Catrine Holm* blev gift med *Niels Justsen Schiønning*, som så i en årrække røgtede bestillingen.

Den sidste forpagter var fornævnte *Povl Thomsen Kraas*, fæster i Bonderup.

Povl Kraas var født 1723 og døde i Bonderup 1779. Han var søn af Thomas Povlsen Kraas og tilhørte en

¹²⁾ Christen Nielsen Ibsen, 1750—75 fæster og 1775—78 ejer af Raakildegaard, hvor han 1777 opførte den smukke bindingsværks hovedbygning. Søn af Niels Ibsen, fæster på Raakildegaard.

¹³⁾ Mads Christensen, fæster af Ellidshøj Nørgaard. Søn af Christen Pedersen Nørgaard.

Svendstrup kro.

gammel anset selvejerbondeslægt, der nedstammede fra Povl Nielsen Kraas, der i første halvdel af 1600erne var birkedommer og gårdmand i Nørholm.

Povl Kraas blev 1746 gift med *Johanne Christensdatter*, født 1727 i Ellidshøj Nørgaard, † 1798, og datter af gårdfæster Christen Pedersen og Signe Mogensdatter. Hun var søster til Mads Christensen Nørgaard, som 1762 købte broen.

²/₆ 1780 fik Johanne Nørgaard efter ansøgning brobevillingen stadfæstet af Kristian VII. Det var meget almindeligt, at bromændene holdt smugkro, og således har det rimeligvis også været i Svendstrup brohus. Men så snart Johanne havde købt brohuset, søgte hun krobevilling — og fik den ¹⁴/₆ 1780.

2) Svendstrup kro.

Hun måtte holde værtshus og de rejsende med fornødent logemente samt spise- og drikkevarer til nødvendigt, og for en billig betaling sammesteds betjene, imod deraf at svare »til Vores Kasse« i årlig afgift 3 rdlr., som i rette tid erlægges, samt med vilkår:

1) at det tillades værtshusholderen dør på stedet at brygge øl, men skal derimod aldeles være forbuden at brænde brændevin, da han bliver pligtig at tage det deraf behøvende og falnholdende i købstæderne.

2) at ligesom dette værtshus allene er bevilget for rejsende, så bliver hende derimod aldeles forment at holde kro for sognets bønder eller andre af almuen, som ikke er vejfarende, eller på deres rejser passerer bemeldte sted — under denne bevillings fortabelse og videre straf, som for ulovlig krohold.

3) at dette værtshus, som foran meldt, ikkun er bevilget for Johanne Christensdatters levetid og ikke for nogen følgende ejer.

4) at hvis det skulle indtræffe, at den vej for rejsende, som hidindtil er falden forbi benævnte Svendstrup brohus fra een købstad til den anden, i hendes besiddelses tid skulle blive andetsteds hen forflyttet og omlagt, da skal værtshusholdet i så fald straks nedlægges, — uden nogen påstand om godtgørelse for værtshusholderens næringstab.

Forøvrigt holdes værtshuset, så længe det varer, stedse i forsvarlig stand ved lige, og retter værtshusholderen sig dermed i alle måder efter loven, samt nu udgangne, eller herefter udkommende anordninger.

Forbydende alle og enhver herimod eftersom foreskrevet står, at hindre eller i nogen måde forfang at gøre, —

under Vor hyldest og nåde.

Givet i Vor kongelige residentsstad København,
den 14. juni 1780.

Christian R.

Denne kro-bevilling fik sønnen Niels Kraas stadfæstet den 13. juli 1798.

Johanne Nørgaard drev nu kroen i en årrække. Folketællingen 1787 fortæller, at kroens beboere nævnte år var:

Johanne Christensdatter, 60 år, enke efter 1. ægteskab.

Povl Nielsen, 6 år, hendes sønnesøn.

Johanne Christensdatter, 29 år, tjenestepige.

Inden Johanne Nørgaard døde, skænkede hun 100 rigsdaler til Ellidshøj og Svendstrup sognes fattige, — hvilket beløb sønnen Niels Kraas betalte paa Nibe herredskontor $11/6$ 1798.

Niels Povlsen Kraas, født 1749 i Bonderup, begr. $2/5$ 1800, blev nu kro- og bromand.

Han blev o. 1780 gift 1. gang med Johanne Marie Jensdatter, datter af Jens Kragelund, — gift 2. gang 1. januar 1799 med Else Christensdatter, døbt $5/4$ 1772, † $5/3$ 1809, datter af husmand Christen Pedersen i Sørup og Kirsten Frederichsdatter.

Af 1. ægteskab var en søn Povl Nielsen Kraas, som blev gårdejer i Svendstrup, af 2. ægteskab en søn Niels Nielsen Kraas, der døde som lille. Niels Kraas var en velhavende og dygtig mand. $14/6$ 1796 købte han af Maren Pedersdatter, enke efter Niels Christensen i Sønder Svendstrup, et hus med jord, som kort forinden var købt til selveje fra Aalborg Hospital, — og 13. juni 1799 købte han af kancellirådinde Birgitte Christensen på Vester Ladegård »en Ejendom af Hartkorn 1-0-1-2, uden paastaaende Bygninger«, — så han nu foruden bro- og krohold tillige fik landbrug.

Som før fortalt døde Niels Kraas sidst i april 1800, og Else holdt så skifte med sine børn, stedsønnen Povl Kraas, der mødte med sin lavværge sognefoged Lars Winther på Findstrupgaard, og den spæde Niels Kraas, som var født efter faderens død, og som gårdmand

Christen Uttrup i Sønder Svendstrup var væрге for. Elses tiltagne væрге var købmand N. C. Brix af Aalborg.

Som vidner ved skifteforretningerne fungerede sognefoged Hans Blikfeldt og Jens Pedersen Klostrup, begge af Sønder Svendstrup.

Skiftet efter Niels Kraas viser, at han var en meget velhavende mand. Der var sølvkander, skeer, ur og andre sølvting for 116 rdlr., kobber, tin, gardiner, meget godt sengetøj, skabe og andre møbler.

Bro- og krobevillingen med Bygninger, jord- og besætning sattes til 5090 rdlr., en meget stor sum i de dage, og inventaret til 1730 rdlr. 4 mk. og 5 skilling.

Enkens part blev 3375-2-2¹/₂, og hver af sønnerne fik 1687-4-1¹/₄; men Povl Kraas havde desuden 2565 rdlr. i arv efter sin afdøde moder.

En del af formuen bestod af obligationer i gårde og huse i Svendstrup og Sørup, som et par år i forvejen var købt til selveje fra Aalborg Hospital.

Ved skiftet oplystes, at »Brohuset« bestod af:

1. Kroen og brohuset:
 - a) En råling på 15 fag teglhængt hus.
 - b) En stråtækt længe på 10 fag til stald og fæhus.
 - c) En ditto på 8 fag til lade samt
 - d) Ni fag stråtækt tørvehus og 4 fag huggehus.
2. En jordlod på Svendstrup mark af hartkorn 1-0-1-2, tilskødet Niels Kraas den ¹³/₆ 1799.
3. Svendstrup bro med dertil hørende rettigheder til at oppebære bropenge af rejsende.

Blandt udgifterne i skiftet nævnes »for en Ligsten efter den i Dag fremlagte Regning 86 Rd. 2 Mk. 8 Sk.«; det er den anselige ligsten, som den dag i dag står ved Svendstrup kirke. Den var lavet af stenhugger Søren Glud i Aalborg.

Allerede $18/8$ 1800 »meldte sig til Ægteskab Ungkarl Niels Christensen af Svendstrup og Enken Else Christensdatter af Brohuset ibidem (sammesteds).

Som Forlovere efter Loven tilstaar vi undertegnede at holde Sognepræsten fri for alt An- og Tilsvær i Henseende til dette Ægteskabs Fuldbyrkelse.

C. J. S.-Christen Jensen i Svendstrup.

C. P. S.-Christen Pedersen i Siørup.

— copulerede d. 12. Oktober.«

Niels Kraas var altså næppe blevet kold i sin grav, før Else atter giftede sig.

Den ny kromand *Niels Christensen Uttrup*, døbt $31/8$ 1766, † $6/5$ 1831, var søn af Christen Jensen Uttrup, gårdfæster i Svendstrup, og Karen Jensdatter. Det var ikke så underligt, at Else så hurtigt ønskede at forandre sig; thi Niels Uttrup var en smuk, flot 3 alens karl med kønne brune øjne.

Et par år før var han kommen hjem fra København, hvor han havde aftjent sin værnepligt ved fodgarden i 8 år.

Folketællingen 1801 fortæller:

Niels Christensen, 37 år, 1. ægteskab, selvejerkroermand med jord.

Else Christensdatter, 31 år, 2. ægteskab, husmoder.

Niels Nielsen, 1 år, husbondens stiføn.

Samme år døde den lille Niels Kraas, og $1/8$ 1801 holdtes der skifte efter ham.

Halvbroderen Povl Kraas arvede 880 rdlr., og Niels Uttrup lånte 1500 rdlr. af Niels Ibsen i Raakildegård for at kunne betale summen.

Niels Kraas' første hustrus fader, Jens Kragelund, fik sit ophold i brohuset; og da Niels døde, lovede enken, Else, at den gamle mand stadig skulle have

Svendstrup kro en søndag eftermiddag ved århundredskiftet.

kost og logi hos hende, — og at hun, hvis han senere ville flytte bort, så skulle betale ham 15 rdlr. årlig til at leve for.

Da hun giftede sig med Niels Uttrup, ville Jens Kragelund ikke længere bo i brohuset, men flyttede til sin dattersøn Povl Kraas.

Niels Uttrup ville ikke betale de 15 rdlr. årlig, hvorefter Povl Kraas anlagde sag imod ham. Ved dom af $\frac{23}{8}$ 1803 blev kromanden tvunget til at betale.

Den 4. april 1803 solgte Niels Uttrup Svendstrup kro- og brohus for 6500 rdlr. til *Christen Jensen Lyngberg*, »tjenendes paa Lundergaard i Vendsyssel.« Efter navnet at dømme var den ny kromand fra Svendstrup sogn, f. o. 1774, † $\frac{6}{5}$ 1832. Han var forvalter på Lundergaard og ægtede $\frac{12}{8}$ 1803 Ane Johanne Klode, der var husholderske sammesteds.

$\frac{3}{5}$ 1809 blev han lærer i Sdr. Saltum; han skal have været en særdeles dygtig lærer.

1811 udstedte han (som flere andre) private pengesedler, hvoraf én findes i Vendsyssels historiske museum i Hjøring.

Han overtog brohuset den 1. november 1803; men Niels Uttrup og Else skulle have »Husværelse« der indtil 1. maj 1804.

I foråret 1804 købte Niels Uttrup Stokkildegaard i Sørup af Anders Bonderup.

Her døde Else 1809, og Niels Uttrup ægtede kort efter Maren Jensdatter. Med Else havde han børnene Christen og Karen, som begge blev gift og bosat i Sørup.

Lærer Lyngberg solgte ejendommen til *Thomas Bæhr*, som $\frac{28}{1}$ 1813 for 23500 rdlr. banko sedler (= 3916 rdlr. 4 mk. sølv) afhændede »Svendstrup Brohus med paastaaende Bygninger tilligemed et Jordtilliggende af Hk. 1-0-1-2 samt den norden for samme værende Bro« til *Mads Laursen*, f. 1783, † 1825, forpagter paa Thustrup, søn af gårdmand Lars Madsen i Ellidshøj og Maren Jensdatter.

Mads døde $\frac{12}{8}$ 1825, hvorefter hans enke, Ane Madsdatter, f. 1788, † $\frac{3}{5}$ 1878, overtog kroen, som hun havde i 30 år.

Folketællingen af 1834 beretter:

»*Ane Madsdatter*, Enke, 46 Aar, lever af Kroerhold og Bropenge.«

Hendes hjemmeværende børn var:

Mads, f. $\frac{20}{2}$ 1815, Maren, f. $\frac{13}{11}$ 1816, Bolette, f. $\frac{27}{8}$ 1820, Lars, f. $\frac{9}{3}$ 1822, og Ida, f. $\frac{22}{4}$ 1824.

Når vandstanden i åen tillod det, ville de rejsende helst spare bropengene og kørte over åen ad den gamle vase ved siden af broen. Dette, syntes Ane, var noget fedteri, og hun lod derfor opsætte en bom foran vadestedet, så folk var nødt til at benytte broen.

Denne bom var efter privilegiet af 1704 ikke lovlig, og omegnens folk blev fornærmede.

Den 19. november 1842 havde Ane et skarpt sam-

Kroejer C. F. Wilson og 2. hustru Mariane Christensdatter Fæster.

menstød med Christen Eriksen fra Tingbæk mølle, som forlangte, at bommen skulle løftes, så han kunne passere vadestedet. Han og Ane kom i stort skændsmål, og hun påstod, at han skyldte hende 2 mk. 4 skill. i bropenge

Mølleren hentede sognefoged Niels Buus i Svend-

strup, som var lidt ked af at tage parti i sagen. Først da Eriksen vendte vognen for at køre om ad Vester Mølle, blev bommen lukket op; men den 11. december indsendte han til stiftamtmand F. von Tillisch i Aalborg en klage over Ane Madsdatter.

Den $31/3$ 1854 (skøde $19/6$ 1855) solgte Ane kro og gård til sin svigersøn.

Christian Frederik Wilson, f. 1833, † 1889, var søn af urmager, senere kromand *Jacob Jensen Wilson* og *Maren Sørens datter* i Vordingborg, senere i Høkelbjerg ved Christiansfeld¹⁴).

Han havde aftjent sin værnepligt ved den kongelige hestgarde, hvor han var underkorporal.

$24/3$ 1854 bortlejede han til møller *Johan Bernhard Hesse* i Vester Mølle på 50 år og for 10 rdlr. årlig en grund på 1090 kvadratalen, som lå på vestsiden af landevejen lige overfor kroen. Her opførte Hesse et maskinbageri. Wilson tog det forbehold, at der i dette hus ikke måtte udskænkes nogen art af spiritus, enten gratis eller for betaling, undtagen til lejerens familie, — og dersom lejeren overtrådte kontrakten, skulle han til grundens ejer betale 2 rdlr. sølv pr. snaps.

Senere købte Wilson huset, og her blev indrettet en købmandsforretning. I huset var der også et »Svendekammer«, hvor rejsende svende skulle have seng for 25 øre pr. nat; men de skulle først lade sig syne og muligvis afluse af staldkarlen.

Fra 9.—12. juli og 1.—3. oktober 1864 var kroen besat af tyske soldater, og 9. december indsendte Wilson til stiftamtmanden en regning på 397 rdlr. 5 mk.

¹⁴) *Jacob Wilson* var kromand i Høkelbjerg kro, men opførte den nuværende Frederikshøj kro, som hans søn og derefter sønnesønnen ejede til 1947.

Kroejer
Ferdinand Madsen.

3 skill. over de udgifter, som denne indkvartering havde kostet ham.

Forøvrigt var tyskerne ret skikkelige, og da de rejste, forærede en af officererne kromanden et smukt spejl, »som kunde forstørre« (et hulspejl), og denne sjældenhed vakte stor forbavselse hos egnens folk.

Wilson var gift 1. g. $14/7$ 1854 med Ida Madsdatter, f. 1824, † 1855, gift 2. g. $6/1$ 1856 med Mariane Christensdatter Fæster fra Hobro, f. 1839, datter af værts-husholder og avlsmand Christen Mogensen Fæster og Maren Jensdatter. Af 1. ægteskab var en datter, af 2. 3 døtre og sønnen C. F. Wilson, restauratør i »Boulevardkaféen«, Aalborg.

1868, skøde $26/9$, solgte han gård og kro til *Chr. Fred. Jørgensen*, hvorefter han købte »Bøggildsminde« ved

Kroejer
Emil Madsen.

Nørresundby. Senere ejede han Store Binderup kro, »Kongshøjgaard« ved Arden og til sidst Arden kro, hvor han i 1889 døde.

Jørgensen solgte i 1872 kroen til *Peder Andersen Thornum*, som allerede året efter afhændede den til *Poul Larsen Sæderup*, som 1880 (skøde $14/2$) solgte til *Frits Poulsen*, der $7/7$ 1883 for 22000 kr. afhændede landbruget, hvis hartkorn ved matr. 1844 sattes til 2-2-3- $1/2$, til Niels Peter Jensen, som efter branden i juni 1911 genopførte gården udenfor byen (Søndergaard).

Selve kroen solgte Poulsen $16/2$ 1895 til *Chr. Christensen*, som $24/12$ 1898 for 24500 kr. solgte den til *Ferdinand A. Madsen*. Madsen ejede også en mindre gård, »Mosegaarden« på Svendstrup Holm.

^{26/9} 1925: *Fru Laura Madsen*, F. A. Madsens enke, og ^{16/7} 1932: Sønnen *Emil Madsen*, som havde været bestyrer på »Mosegaarden«.

Emil Madsen havde kroen i 10 år og solgte i 1942 (skøde ^{8/8}) til fuldmægtig i »Jydsk Husmandskreditforening« *Chr. Jensen*, der ^{1/4} 1943 atter solgte til restauratør *Ernst Christensen* fra »Bazarkafeen« i Aalborg. Det var Christensen, som lod »*Skipperkroen*« opføre.

Han afhændede ^{5/3} 1945 kroen til *Ivar E. Thon*, nu restauratør i »Søren og Valborg« ved Aalborg rutebilstation.

I 1951 (skøde ^{31/5}) købte *Folmer Andreasen* kroen, som han 1955 (skøde ^{16/2}) afhændede til *Aalborg amtsråd*.

For et par menneskealdre siden gik aalborgenserne deres søndag eftermiddagstur til »Verdens Ende«, d. v. s. yderst på Hobrovejen, — medmindre de, og det var mest de unge — ad »Kærlighedsstien« langs Østeraa gik ud til Kjærs Mølle.

Men da cyklerne omkring århundredskiftet kom frem, blev det skik, at man skulle cykle til Svendstrup kro og drikke kaffe søndag eftermiddag eller aften, og der kunne da være i snesevis af cykler parkeret foran kroen.

Den dag i dag er »*Brohuset*« aalborgensernes yndede udflugtssted; men når landevejen nu ad åre omlægges, vil dets 250 årige saga være ude.¹⁵⁾

¹⁵⁾ Svendstrup kro blev nedbrudt i 1956.

AALBORG HISTORISKE MUSEUM I 1955—56.

Endnu i nogle år vil Lindholm Høje fylde mest på museets arbejdsplan. Dele af komplekset kan afsluttes, men andre problemer melder sig straks.

I dette år har undersøgelsen af gravpladsen kunnet gøres færdig. Gravenes antal løb op til omkring 700, hvoraf omkring en tredjedel helt uden markering over jorden, simple brandpletter. Mange andre er i tidens løb berøvet deres sten, men disse er nu erstattet med moderne brosten, så gravenes form ses, selv hvor stenene er fjernet.

Bopladsen derimod giver stadig nye oplysninger fra sig. Nord for gravpladsen har en prøvegravning afsløret en træbrolagt gade og en del mindre hytte-tomter, delvis nedgravet i jorden. Disse tomter er tolket som boder til sæsonbeboelse, sikkert brugt til overnatning i en markedssæson. Rester af en glasovn indeholdt flere farver glasaffald, hvoraf kunne ses, at visse af gravenes perler kan være lavet på stedet.

Mod sydøst har sandflugten dækket et dyrket areal, hvis overflade nu kommer frem med agersystemet endnu synligt og måleligt, og med vognspor tværs over de smalle, opkammede agre af 4—6 furers bredde. At det virkelig drejer sig om pløjning og ikke — som foreslået — om spadebrug, sås ved agerens ende, hvor

ploven var gået i og af furen, og ingen forpløjning slørede de skrå tilløb.

Ved møntfund er disse dyrkningsspor dateret til senest midten af 1000-årene, og de ligger hermed på linje med øvrige daterede fund fra den yngre bosættelse på sandklitten over gravpladsen. Imidlertid er det kun denne del af bopladsen, som endnu er så vidt afdækket, at en helhed kan anes. Hvilke overraskelser den nordlige del kan have i behold, er endnu kun antydnet gennem forrige års hasteundersøgelse på de militære skydebaners grund, hvor rester af bebyggelse røbede sig med ildsteder, vægriller og 5 brønde. I denne retning kan de største fund ventes i fremtiden.

Det kan ikke undre, at denne mægtige undersøgelse kalder forskere til sig fra stedse større omkreds. I år har Lindholm Høje haft besøg af bl. a. professor Konrad Jazdzewski fra Lodz i Polen, fil. lic. Märta Strömberg fra Lunds universitet, konservator Erik Hinsch fra Bergens historiske museum og hans kollega Oddmund Møllerop fra Stavanger museum, samt miss Audrey Savill fra Cambridge. Mellem de mange tusind besøgende skal nævnes et selskab af svenske chefredaktører, hvis besøg sporedes kraftigt i svensk presse, samt forfatteren Broby-Johansen, som tre gange kom med nyt hold kursister fra Vraa højskole.

Staben fra Lindholm Høje, magister Thorkild Ramskou og museumsassistent Oscar Marseen, har i Rostrup sogn udgravet en overpløjet høj med et ganske usædvanlig stort antal grave. Den midterste af de tre »Låddenhøje« på gårdejer Chr. Ladefogeds mark i Tostrup var pløjet helt ned til en stendynge, og i denne fandtes 16 urnegrave fra yngre bronzealder. Under stendyngen fandtes en jordfæstegrav fra ældre bronzealder og en stenkiste af flade sten, hvori otte begravelse-

Drejet birketræskrus
med brud ved
bankfæstet.
Jordfund, Grotums-
gade, maj 1956.

ser fra den yngste del af stenalderen, den såkaldte dolktid. Men derunder igen en begravelse med udstyr fra yngre jættestuetid, så højen har rummet grave fra mere end et årtusind.

Installation af fjernvarme skar i foråret igennem tomterne af en gammel gård i Grotumsgades nuværende forløb. Grøften overskar en tømret latrinkule, som indeholdt karaffel af glas — i mange skår, men samlet af konservator Grantzau — højt krus af valbirk, bæger og lille krus af tin — fladklemt, men rettet ud af blikkenslagermester Edv. Jensen. Skår af tidens lerkar fæster dateringen til slutningen af 1500-årene, samtidig med gårdens første årtier. Dette er det femte sådanne lokumsfund fra renæssancetid, og de har tilført byfundssamlingen nogle af dens fineste sager.

På den auktion, hvor afdøde antikvitetshandler A. Levin realiserede sit lager, indkøbte museet en drag-

kiste af Aalborg-arbejde fra ca. 1800, et skrivebord af engelsk form, lidt ældre end dragkisten, og et madskab fra et bondehjem, med original maling, fra omkring 1820. En tedåse af sølv, gjort af mester Jens Kielsen Sommerfeldt (1726—67) er indkøbt på auktion i København, mens en cantineflaske og 12 glas af 3 typer fra Aalborg glasværk er købt i antikvitets-handelen. 2 ølglas fra samme værk er skænket af rørmester Howaldt Christensen, og en olivenslebet kaffel af fru Sigrid Christensen.

Matrikelsarkivet har afgivet en del gamle bykort, hvorved museets samling af lokale kort er yderligere kompletteret. Fra gårdejer Jens Jacobsen, Holmskovgård i Torsted, har museet modtaget en flåt til æltning af sigtebrød, en skåde til bagning og en tappestol til ølbrygning. Gårdejer J. K. Lundby i Nøtten har skænket en justeret halvtønde.

Et par byminder af særlig art er tilgået museet i årets løb. Fra Aalborg Sømandsforening er afgivet et album med fotografier af alle de skippere, som i tidens løb har ført skibe for købmand Poul Pagh, og fra overretssagfører Jac. Hasselbalch en adresse fra Aalborgs kvindeorganisationer til frøknerne Langeland med tak for oprettelsen af stiftelsen »Caroline Smiths Minde« i 1894.

I udstillingen »Opdag Aalborg« i Aalborgshallen deltog museet med en samling møbler og billeder og en instruktiv opstilling af malede døre under konservering. I ugen 14.—21. oktober deltog museet i UNESCO's internationale museumsuge med et par særudstillinger, nemlig en af Låddenhøj-fundet med alle sager udstillet foran et tegnet snit af højen og en stor samling fotos af udgravningen. Den anden særudstilling hed: »Nordjysk pottemageri i 5000 år« og gav et

udvalg af lokale lerkar i kronologisk orden. Begge udstillinger var arrangeret og tegnet af Marseen og Grantzau. De var opstillet i to lokaler i museets stueetage, som ved mageskifte er overladt det historiske museum af kunstmuseet, og som nu skal bruges til kontorer og arbejdsrum for museumsinspektøren og staben på Lindholm Høje.

Af de mange andre gøremål, museumsstaben har haft mellem hænder, skal nævnes et fund af en guldberlok fra romersk jernalder på gdr. Nørnberg Nielsens mark i Byrsted og indsendt til Nationalmuseet. O. Marseen foretog en efterforskning på stedet, men uden yderligere fund. Inspektøren har beset en blykapsel med relikvie i Elleshøj kirkes alter og enedes med menighedsrådet om at lade den urørt.

Den indsamling af glas og oplysninger om nordjyske glasværker, som har stået på i de sidste år, er nu så vidt afsluttet, at første del har kunnet offentliggøres, nemlig afsnittet om glasværket Conradsminde i Rold skov. Det er publiceret af undertegnede i Dansk kulturhistorisk Museumsforenings årbog »Arv og Eje« i år.

Peter Riismøller.

VESTHIMMERLANDS MUSEUM

1955—56

Ligesom i tidligere Aar har Vesthimmerlands Museum i Aars fra sine trofaste Hjælpere indenfor Museets Omraade modtaget en Række værdifulde Fund, af hvilke flere repræsenterer et kærkomment Supplement til Museets Afdelinger indenfor Oldsagssamlingen.

Dette gælder saaledes to Gravfund fra Slutningsperioden af yngre Stenalder, den saakaldte Dolktid.

Det ene Fund er udgravet af Lærer A. Olesen, Fandrup, og Lærer Henry Jensen, Ertbølle, paa Gaardejer Gravers Christensens Ejendom, Matr. Nr. 3 b Frebjerg, Farsø Sogn. Fundet omfatter foruden en Flintdolk og en fliget Pilespids en ejendommelig tresidet Hvæssesten af en finkornet, rødlig Stenart.

Det andet Fund er gjort af Lærer Olesen, Fandrup, paa Gaardejer Niels Bertelsens Ejendom, Matr. nr.8 a, Fandrup, Farsø Sogn. Der fandtes her en Flintdolk og tre fligede Pilespidser, af hvilke den ene er af en ret usædvanlig Form.

Til samme Periode kan med ret stor Sandsynlighed henføres to Grave, der af Lærer Jensen og Lærer Olesen er udgravet paa Hessel Hovedgaards Jord ved Hvalpsund. Gravene, der laa parallelt med 40 cm's Afstand, indeholdt — hvad der er sjældent her i Vest-

himmerland — saa velbevarede Skeletter, at disse kunde maales og fotograferes. Skeletterne laa udstrakt paa Ryggen med Hovedet mod Vest. Gravgodset var sparsomt, kun et lille Lerkar i den ene Grav. I Mellemrummet mellem de to Grave laa yderligere et Skelet, men højere oppe end de to andre og parteret, saa Knoglernelaa uordentligt mellem hinanden. Man kan maaske gætte paa, at dette Skelet repræsenterer et Offer til de gravlagte.

Paa samme Lokaltet findes flere Grave, der endnu ikke er færdigundersøgt. Der er altsaa Haab om at faa en helt sikker Datering af det interessante Fund.

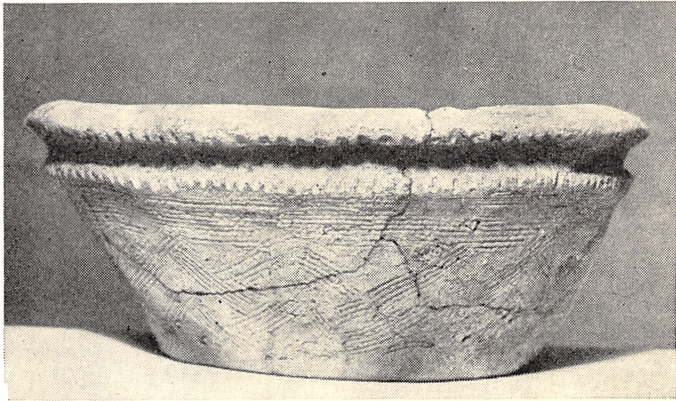
Fra Enkeltgravstid foreligger to Gravfund, der begge er fremdraget af Lærer Olesen, Fandrup.

Det ene, der er gjort paa Gaardejer Niels Bystrups Ejendom, Matr. Nr. 5 a, Fandrup, Farsø Sogn, omfatter en Enkeltgravsøkse, der er ejendommelig, ved at Langsiderne paa Øksen er flade i Stedet for som sædvanligt afrundede.

Det andet Fund er gjort i en stærkt udpløjet Høj, beliggende i et Markskel mellem to af Dammergaardene i Fandrup. I Højen fandtes et trugformet Stenleje, der kunde tyde paa, at den døde har været begravet i en Bulkiste, af hvilken dog alle Spor var forsvundne.

Dolktidsgrav fra Frehbjerg.

Enkeltgravskaal fra Fandrup.

Gravgodset bestod i en Enkeltgravsøkse samt et overordentligt sjældent Lerkar. Det er skaalformet, 9 cm højt og 21¹/₂ cm i Diameter og ornamenteret over det hele med Kamstriber. Under Mundingsranden er paalagt en Vulst med lodrette Indhak. Lerkar af denne Type er tidligere kun fundet i ganske faa Tilfælde. Foruden dette Lerkar fandtes ogsaa Rester af et lille Lerkar, der ogsaa har været ornamenteret med Kamstriber.

Af Fund fra Bronzealderen maa først og fremmest nævnes en ualmindelig smuk og velbevaret Stridsøkse fra det ældste Afsnit af Bronzealderen. Den er fundet ved Markarbejde paa Ørndrup Hovedgaard, Vesterhornum Sogn.

Foruden Øksen er fra Bronzealderen indgaaet 5 Gravurner, der alle er af almindelig Form og Indhold. Den ene er funden i Gislum, de øvrige fire i Fandrup. Af disse stod de tre tæt sammen og repræsenterede efter de brændte Ben at dømme en samlet Begravelse af to voksne og et Barn.

Ogsaa Jernalderen er repræsenteret i Aarets Fund.

Apoteker Strandgaard, Aalestrup, har undersøgt en Brandpletgrav fra keltisk Jernalder i Ettrup, Fjelsø Sogn. Den indeholdt foruden brændte Ben og Trækul en Del Lerkarskaar og en Jernnaal.

Fra den følgende Periode, den romerske Jernalder, er af Pastor Hauvinkel, Vesterbølle, og Apoteker Strandgaard undersøgt to Grave hos Gaardejer Anton Pedersen, Svingelbjerg. I den ene fandtes syv Lerkar og en Jernkniv med Rester af Træskaft. I den anden fandtes foruden to Jernknive syv Lerkar, hvoraf de tre er ensartede Bægere, et større og to mindre. En Grav af samme Type er undersøgt af Lærer Jensen, Ertbølle, paa Matr. Nr. 2 z, Strandby Sogn. Den indeholdt fem Lerkar og en Jernkniv.

Medens disse tre Grave er af den sædvanlige nordjyske Type, hvor den døde er begravet ubrændt i en stor Stengrav sammen med sine Madkar, er en Grav fra samme Periode, som Lærer Olesen har fremdraget paa Matr. nr. 9 c, Fandrup, Farsø Sogn, betydeligt sjældnere og derfor af større Interesse end de andre. Liget er i dette Tilfælde blevet brændt, og Resterne af Ligbaalet anbragt paa en firkantet Stenlægning og dækket med et Lerlag. Ved Siden af dette har været anbragt tre Lerkar, der nu desværre var saa stærkt medtagne af Dyrkningsredskaberne, at det kun er lykkedes at rekonstruere et af Karrene, men til Genæld er dette saa typisk for romersk Jernalder, at der ikke kan rejses Tvivl om Gravens Datering. Mellem de brændte Ben fandtes en lille Bronzekniv og et ubestemmeligt Jernstykke.

Ogsaa Folkemindeafdelingen har faaet værdifulde Forøgelser. Blandt disse maa først og fremmest nævnes det her afbildede, sjældne Sølvsmykke. Det er skænket

Sølvsmykke
fra Aagaard.

af Fru Anne Christensen, Aars, og har tilhørt hendes Mormoder, Kirsten Marie Madsdatter, en Gaardmandsdatter fra Visse, Nøvling Sogn, der 1847 blev gift med Ejeren af Aagaard i Giver Sogn. Smykket er lavet af Ole Syndergaard, der fik Borgerskab som Sølvsmed i Aalborg 1835.

Fru Christensen har ligeledes skænket sin Mormoders pragtfulde Temaskine af Kobber og Messing samt endvidere en gammel Fajancekaffekande og to Merskumspiber, hvoraf den ene har tilhørt hendes afdøde Broder, Dansk-Amerikaneren Anders Lassen fra Ø. Oustrup, Aars Sogn.

Gennem Gaardejer Verner Poulsen, Nyrup, Gislum Sogn, er modtaget en ejendommelig Plov, der kan

dateres til omkring 1880. Stellet er af Egetræ, og Aasen kan indstilles til at lave Plovfuren bredere eller smalere, ligesom ogsaa Dybden kan reguleres ved en særlig Indstillingsmekanisme.

Museet har haft Besøg af den norske Arkæolog Odmund J. Møllerop, der studerede Museets Fund fra germansk Jernalder.

Statsradiofonien har i Sommerens Løb optaget to Udsendelser fra Museet.

Foruden Enkeltbesøg har Museet i den forløbne Sommer været besøgt af 15 Skoler og Foreninger med ialt 374 Deltagere.

S. Vestergaard Nielsen.

LOKALHISTORISK LITTERATUR

Som sædvanlig er det småt med de publikationer av historisk art vedrørende Aalborg amt, der er kommen redaktionen i hænde. Jeg har derfor som tidligere år måttet bede Det nordjyske Landsbibliotek om hjælp.

I »Dansk Ligbrændingsforening«s beretning for året 1954, en bog på 116 sider, har mag. art. Georg Kunwald side 71—112 skrevet en meget læseværdig artikel »De ældste Vidnesbyrd om Ligbrænding i Danmarks Oldtid«. Aalborg amt er fint repræsenteret i rigt illustrerede beretninger om oldtids-udgravninger omfattende alle perioder.

»Arv og Eje« er det nye navn på Dansk kulturhistorisk Museumsforening's årbøger, der er en fortsættelse av »Danske Museer«, som er navnet på de første 4 årbøger. »Arv og Eje« 1956 er i nyt udstyr, rigt illustreret, 120 sider. Årbogens hovedartikel er skrevet av lederen av Aalborg historiske museum Peter Riismøller og omhandler om det tidligere glasværk »Conradsminde« i Rold skov. Et stort samler- og forskerarbejde ligger bag denne interessante og fyldige redegørelse, der er rigt illustreret. Meget lidt vidste man om dette glasværk, der grundedes 1834, men kun var i gang i ca. 30 år. Her gives et fyldigt billede av virksomheden og dets produkter, hvorav en del er sikret for museet og kan ses dér.

»Gammeltorv i Aalborg«, privattryk, udsendt som nytårshilsen, skylder museumsinspektør Peter Riismøller sin tekst, kunstmaler Carlo Vognsen sine tegninger og tryk Burmesters bogtrykkeri. Som sædvanlig en lækkerbid.

»Aalborgs hjerte« med undertitel »Omkring Gammeltorv« er hvad tryk angår et fint elevarbejde fra Aalborg tekniske skoles bogtrykskole, udsendt som privattryk ved årsskiftet av Erik Søberg og P. A. Brundlund med tekst av skoleinspektør Kr. Værnfelt og tegninger av arkitekt Vilhelm Bøgh. Osse en lækkerbid.

»Aalborg i min Ungdoms Vaar« er endnu et nytårstryk, udsendt av Aalborg Amtstidende i det smukkeste udstyr. Teksten er Jacob Paludans, og i livfulde billeder fortæller han om ungdomsårene i Aalborg.

»Maren Turis Gade og nummer 5« er et nydeligt festskrift udsendt i anledning av dobbeltjubilæet i Aksel Schøllins Bogtrykkeri, hvor vor årbog siden Historisk Samfunds stiftelse 1912 har været trykt. Den 22. september var det 75 år siden, P. Hansen grundede det bogtrykkeri, der i næsten lige så mange år har haft til huse i Maren Turis gade nr. 5. Og for 25 år siden blev firmaets nuværende ejer bogtrykker Aksel Schøllin leder av den store virksomhed. Første del av skriftet, der skyldes redaktør Kaj Christiansen, er en fin lille historisk skildring av Maren Turis Gade og specielt trykkeriets ejendom nr. 5, hvis ældste del er fra 1500erne, fint illustreret med tegninger av Henry Lauritzen. Sidste del omhandler trykkeriets historie i tekst og billeder.

»Gyldendal i fortid og nutid« bør med i vor litteraturfortegnelse, fordi skriftet indeholder historien om lærersønnen Søren Jensen Gyldendal fra Giver ved Aars, stifteren av Gyldendals boghandel og forlag. Allerede som elev på Aalborg Katedralskole fik han smag for boghandelen, og under universitetsstudiet i København fik den hans særlige interesse. Ved rigt giftermål 1772 forlod han det teologiske studium og startede forlaget. Det nydelige hæfte, der osse beretter om Søren Gyldendals efterfølgere og giver indblik i teknisk bogfremstilling, er trykt som manuskript og kan ikke købes.

»Familien Estrup gennem 250 år« omhandler rytterbonde i Estrup, Ø. Hornum sogn, Chr. Poulsen og hans mandlige efterkommere. Skriftet er udarbejdet av landsarkivar Carl Lindberg Nielsen, Odense.

»Tillæg til slægtsbog for familien Strøberg 1942« er udgivet av det Strøbergske familielegat 1956.

»Kapslen av i dagens anledning« er 75 års jubilæumsskrift udgivet av Aalborg Aktiebryggeri.

»Karmelkirken, Aalborg«, 25 års jubilæumsskrift udgivet av Karmelkirkens Baptistmenighed ved pastor Børge Bech m. fl. 1955.

»Arbejdsmændenes fagforening, Nørresundby« er 50 års jubilæumsskrift (21. juni 1906), udarbejdet av Peter Knudsen, Lynnerup Nielsen og Chr. Lund.

»Aalborg i billeder«. Med dansk, tysk og engelsk tekst. Ny udgave 1956.

»Statistisk årbog for Aalborg 1955«, udgivet av Aalborg statistiske kontor under redaktion av kontorchef cand. polit. Aage Fjellerup, indeholder som sædvanlig meget interessant statistisk stof vedrørende kommunernes liv.

»Vore Fortidsminder«, arkæologiske kort. 1956. Løgstør-Aalborg-Aars. Udgivet af Geodætisk Institut og Nationalmuseet.

»Om velhaverkvarterernes skæbne« (Aalborg) av V. Malling er særtryk av »Byplan« nr. 39, 1955.

»Østhimmerlands Ungdomsskole«, Bælum. Skoleplan m. m. 1955 ved forstanderparret Marie og Gunnar Kragelund.

»Åndssvageanstalten ved Vodskov«, 1956, udarbejdet av overlæge G. Wad og skolebestyrer F. Behrendt.

Henrik Møller.

VORE TO UDFLUGTER

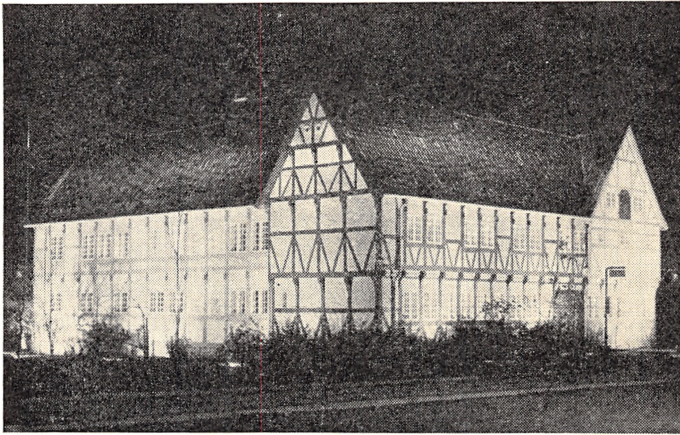
GENERALFORSAMLINGEN

Svalegården i Hasserris. — St. Restrup. — Nørholm.

Lørdag eftermiddag den 26. maj foregik vor første udflugt i det prægtigste solskinsvejr.

Første stop var Svalegården i Hasserris, hvor vi samledes i gården og vor formand skoleinspektør Kr. Værnfelt fra svalegangen i store træk fortalte gårdens historie. Selv om dens historie tør være ret kendt, bør jeg dog vist nævne det vigtigste. Dens oprindelige plads var Nytorv, hvor nu det ny telefonhus rejser sig. Den første ejer, vi kender, først i 1500erne, er Niels Braske, efter hvem en gyde fik navn. Værnfelt redegjorde for ejerne op gennem tiderne og omtalte særlig fra 90erne købmand Mønsted, efter hvem gården fik navnet Mønsteds gård. Den husede som bekendt i mange år den kendte Anders Jensens beværtning. Så blev Jydsk Telefon A/S ejer og solgte bygningerne til Hasserris kommune, og vest for villakvarteret er gården nu bygget op i sin gamle skikkelse under ledelse av avdøde arkitekt Packness og huser blandt andet kommunelokaler og bibliotek. — En rundgang i bygningerne sluttede besøget.

Gennem Gl. Hasserris kørtes til St. Restrup højskole, hvor der blev drukket kaffe, og hvor forstander Haugaard i den gamle riddersal fortalte gårdens historie. — 1310 hed gården Ræffstorp og ejedes av Niels Eriksen, der havde en stjerne i sit våben, visnok den stjerne, der er karakteristisk for slægten Gyldenstjernes våben. Gabriel Gyldenstjerne var den kendteste ejer i 1500erne; det var ham, der lå i stor strid med Hasserris-bønderne. Den kendte Jørgen Marsvin til Avnsbjerg i St. St. Blichers egn er ejer en tid, men sætter gården over styr. Slægten Levetzau blir senere ejere, og det er en Levetzau, der 1723 bygger det nuværende St. Restrup vest for den oprindelige gård. — 1912 købes gården av Aalborg amts udstykningsforening, som foretog den berømte udstykning og solgte hovedbygningen til højskole. Nu lever der ca. 800 mennesker på gårdens jorder.

Svalegården.

Sidste mål var Nørholm. I den gamle kirke fra Valdemars-tiden samledes de ca. 150 deltagere, og efter at en salme var sunget, fortalte lærer Henrik Møller i store træk kirkens historie gennem ca. 800 år. Av inventaret har særlig alter-tavlen interesse, en fint 2 fløjet udskåret Lybecker-tavle, der sikkert er en gave fra den berømte biskop Jens Andersen Beldenak (Skaldenakke), der i bispeskrud ses knæle under Kristus på korset. Jens Andersen, der var en av Kr. den 2.'s mest betroede mænd, var skomagerson fra Brøndum ved Løgstør. I nordre korvæg ses et indbygget gotisk monstransskab (gemmested for kirkens hellige ting). I det hele er inventaret kirkekunst av sjælden lødighed.

Med Henrik Møller som leder besø man sidst Nørholm bys store seværdighed, de fire tæt sammenbyggede gårde, hvis ældste dele er ca. 200 år gamle. En av gårdene var præstegård til 1826. Som landsby har Nørholm i sjælden grad bevaret et middelalderligt præg.

*Gl. Estrup. — Klavsholm. — Spentrup præstegård.
Generalforsamlingen.*

Det var i ildevarslende regnvejr, Historisk Samfund søndag den 26. august ved 8 tiden fra banegårdspladsen startede sin 2. udflugt til historiske steder i Randers amt; men den blev efter deltageres udsagn den bedste, vort samfund endnu

Altertavlen i Nørholm kirke.

har haft. Osse vejræssigt, idet det ret hurtigt klarede op og blev fint og solrigt fra middag.

I et stræk kørtes til Gl. Estrup øst for Randers, det smukke skeelske herresæde, der fra 1930 er oprettet som vort lands eneste herregårdsmuseum under Nationalmuseet.

De ca. 250 deltagere samledes i borggården, og her fortalte lærer Henrik Møller i store træk gårdens og dens ejeres historie, særlig Skeelernes, der besad gården i omtrent 300 år, indtil den ved en storstilet gave blev museum 1930. Under kyndig ledelse forevistes derefter de mange interessante historiske minder, der gemmes i gårdens sale.

Spentrup præstegård.

Generalforsamling.

Derefter kørtes til Auning hotel, hvor man nød den medbragte frokost, og hvor den årlige generalforsamling holdtes under ledelse av formanden skoleinspektør Kr. Værnfelt, der i sin beretning oplyste, at samfundet har ca. 1300 medlemmer, og hvor han bragte en varm tak til pengeinstitutioner, byråd og sogneråd for de årlige bidrag til samfundets virke. I kassererens fravær oplæste formanden det reviderede regnskab, der viste en omsætning på 12.864 kr. Vi henviser til regnskabet, der i sammendraget form findes andet sted i årbogen.

Til styrelsen genvalgtes gårdejer Thomas B. Thomsen, Ulsted, og pastor M. Larsen, Als. Ligeledes genvalgtes revisorerne købmand Th. Fjeldgård, Aalborg, og lærer A. B. Holm, Helberskov. Telefonkasserer Johansen, Aalborg, takkede styrelsen for god ledelse av amfundet. — Ved en bortlodning fordeltes en række gode bøger, som Viggo Madsens boghandel hade skænket.

Derefter konstituerede ledelsen sig med at genvælge Kr. Værnfelt til formand, Tang Kristensen til næstformand og sekretær, Viggo Qvist til kasserer og Henrik Møller til redaktør av årbogen. De to medlemmer av redaktionen, Kr. Værnfelt og Vestergaard Nielsen, Aars, genvalgtes.

Næste mål for turen var herregården Klavsholm syd for Randers. Under ledelse av gårdens inspektør blev gårdens og de skiftende ejeres historie fortalt. Den nuværende ejer

(ældste bror til vor tidligere amtmand) baron Berner Schil-den Holsten til Langesø på Fyn, hvis søn i år har overtaget gården. Av historien skal nævnes, at Frederik den 4. 1712 bortførte den daværende ejer storkansler grev Conrad Re-ventlows datter Anna Sophie og gjorde hende til dronning, og 1718 købte Frederik den 4. Klavsholm, hvortil Anna Sophie forvistes efter kongens død. Den nuværende 3 fløjede hovedbygning er opført av storkansler grev Reventlow, hvis marmorbuste er anbragt over hovedindgangen.

Sidste besøg på hjemvejen gjaldt St. Steensen Blichers gamle præstegård i Spentrup mellem Randers og Mariager. Man samledes først i kirken, hvor sognepræsten H. P. Christensen, der stammer fra Aalborg, i en dybtfølt tale forklarede kirkens sjældne kalkmalerier og skildrede Blichers gerning som præst og digter i Spentrup sogn i tiden 1830—47. Et besøg, der virkede meget betagende på deltagerne.

Efter at ha dvælet ved Blichers gravminde på kirkegården, gennemgik vi under pastor H. P. Christensens kyndige vejledning den sjældne samling av Blicher-minder, som pastor Christensen med megen offervilje og pietet har samlet i en særlig mindestue i præstegården.

Ved solnedgang kørtes videre til Hadsund, hvor den indholdsrige dag sluttedes i Hadsund hotel ved et fælles kaffebord. Her blev der sunget og holdt flere taler, og Henrik Møller sluttede med at recitere Axel Juels skønne digt »Danmark«. Sidst rettede hofjægermester Jørgen Castenskiold, Kongstedlund, en hjertelig tak til styrelsen for den indholds- rige udflugt.

Efter sangen »Der er et yndigt land« kørtes mod nord til de hjemlige egne.

Henrik Møller.

MEDDELELSER

FRA

STYRELSE OG REDAKTION

Med denne årbog har vi udgivet 45 årbøger »Fra Himmerland og Kjær Herred« og dermed publiceret ca. 7000 sider historisk stof, siden samfundet blev stiftet 1912. Den udgør sidste del av bind XIX, idet vi, som det har været regel i en del år, lader 2 årbøger udgøre et bind av hensyn til indbinding. Der medfølger derfor titelblad og et navne- og sagregister for årgangene 1955—56.

Da et par av artiklerne fylder mere end beregnet, og vi av hensyn til vor økonomi på grund af de stigende priser må holde årbogen inden for et bestemt sidetal, og vi nødigt vil forhøje vort kontingent, ber vi vore medlemmer bære over med, at vi først i næste årbog bringer de lovede for- tegnelser over medlemmer og indhold.

I en kronik i Aalborg Amtstidende har museumsinspektør Peter Riismøller givet en fyldig anmeldelse av vor årbog for sidste år.

Vore 2 udflugter blev meget vellykkede. Et referat av dem findes foran. Osse av generalforsamlingen, som holdtes i Auning efter besøget på Gl. Estrup.

Igen minder vi om, at vi har en del eksemplarer liggende av »Danmarks riges breve«, de historisk vigtige breve fra middelalderen. Læs på omslagets bagside om de meget billige priser på abonnement.

Som det fremgår av vor oversigt over lokalhistorisk litteratur har museumsforeningens årsskrift ændret navn fra »Danske museer« til »Arv og eje«. Samtidig har det fået et betydeligt forbedret udstyr. Ændringen er sket samtidig med, at foreningen nu har overtaget udgivelsen. »Arv og eje«, der i år er på 120 sider og rigt illustreret, koster i abonnement 8,75 kr. ved bestilling hos foreningens sekretær P. Halkjær Kristensen, Nationalmuseet, København. Bog- ladepris 12 kr.

Vi har en del ældre årgange av vore årbøger, som vi tilbyder for 50 øre pr. stk., når de købes samlet. Det gælder årgangene 1920—29; altså 10 årbøger for kun 5 kr.

En smuk handling er det os en glæde at meddele: I foråret blev Henrik Møller ringet op av chefen for Jyske depot ved Hammer kirke oberstløjtnant S. A. Larsen, der meddelte, at den mindsten, som vort samfund i 1947 rejste på et dige ved Hammer gamle præstegård for generalprokurør og statsminister Henrik Stampe, der var født i præstegården, var væltet ned av diget. Meddelelsen gik videre til vor formand, der bemyndigede Henrik Møller til at søge stenen genrejst. Sammen med oberstløjtnanten beså han skaden, der var sket om vinteren. Da viste oberstløjtnant Larsen så stor interesse for sagen, at han ved hjælp av civilarbejderne ved ingeniørtroppernes tekniske tjeneste genrejste stenen og funderede den så solidt, at den nok skal blive stående. — Vi er oberstløjtnant Larsen megen tak skyldig for dette initiativ.

Historisk samfunds ledelse:

Skoleinspektør Kr. Værnfelt, Aalborg, formand.
Overbibliotekar Johs. Evald Tang Kristensen, Nørresundby,
næstformand og sekretær.
Lærer V. B. Qvist, Aars, kasserer.
Lærer Henrik Møller, Aalborg, redaktør.
Museumsinspektør S. Vestergaard Nielsen, Aars.
Gårdejer Ths. B. Thomsen, Ulsted.
Skorstenfejermester Ths. Møller, Sulsted.
Gårdejer Chr. Kollerup, Vilsted.
Sognepræst M. Larsen, Als.
Lærer Henry Jensen, Ertbølle.
Rektor Kjeld Galster, Aalborg.

Forretningsudvalgets adresser:

Kr. Værnfelt, Hasserisgade 30, Aalborg, tlf. 9148.
Johs. E. Tang Kristensen, A. C. Jacobsensvej 16, Nørresundby.
V. B. Qvist, Jyllandsgade 15, Aars, tlf. 47.
Henrik Møller, Kastetvej 35, Aalborg, tlf. 6660.

Redaktionsudvalget:

Henrik Møller (formand).
Kr. Værnfelt.
S. Vestergaard Nielsen.

Artikler og andet vedrørende årbogen bedes sendt til Henrik Møller under ovenstående adresse.

SAMMENDRAGET DRIFTSREGNSKAB

FOR TIDEN 1. APRIL 1955—31. MARTS 1956.

UDGIFTER	Kr.	Øre	INDTÆGTER	Kr.	Øre
Forsikringer	3	00	Tilskud: Staten	850	00
Kontorartikler	361	13	Amt og kommuner	905	00
Udsendelse af årbogen	1814	00	Banker og sparekasser	535	00
Porto	139	25	Medlemskontingent	6110	00
Møder m. v.	305	50	Refunderet porto	1573	60
Repræsentation	72	00	Salg af gl. årbøger	149	75
Forskellige udgifter	558	06	Renter	26	42
Honorarer	590	72	Særlige bidrag	41	80
Trykkeriudgifter	6241	00	Billetsalg	212	30
			Refunderede klichéudgifter	311	50
	10084	66		10715	37
Overskud at overføre til 1956—57	2779	92	Overskud overført fra 1954—55	2149	21
	12864	58		12864	58

Aars, 16. juli 1956.

V. B. Qvist,
kasserer.

Regnskabet er gennemgået og har ikke givet anledning til bemærkninger.
Kassebeholdningen — kr. 2779,92 — er til stede.

Aalborg, 28. juli 1956.

Th. Fjeldgaard. A. B. Holm.

NYE MEDLEMMER

- Laura Andersen, Vodskov.
Maria Andersen, Aalborg.
Ole Andersen, Valby.
Slagtermester P. Andersen,
Ulsted.
Kommis Arne Baltzen,
Frejlev.
Frugthdl. Jens Aggerholm
Baltzen, Aalborg.
Tømremester T. Bjørnbak,
Aalborg.
Snedkerm. Folmer Christen-
sen, Ulsted.
Inseminør Frode Christensen,
Vilsted.
Stationsmester I. Christensen,
Langholt.
Gdr. Søren Christensen,
Langholt.
Durup Bibliotek.
Købmand P. Drackmann,
Aalborg.
Kaptajn E. Frederiksen,
Viborg.
Fru Elise Frost, Hals.
Frk. Inger Gjessing, Aalborg.
Gdr. Kr. Hansen, Aarestrup.
Gdr. Carl Henriksen, Bælum.
Fru Henriksen, Hadsund.
Fiskeeksportør S. Houmøller,
Hals.
Lods A. M. Jensen, Langholt.
Uddeler A. Jensen, Ranum.
Lærer Johs. Jensen, Bælum.
Sognefoged Jensen, Langholt.
Ingeniør Kaj Jensen, Aalborg.
Kommunalarb. S. Jensen,
Aalborg.
Lærerinde Ingeborg Johnsen,
Aalborg.
Tromlefører Jens Johansen,
Løgstør.
Fodermester N. Storgaard
Jensen, Ranum.
Boghandler Th. Jensen,
Ranum.
Vejassistent Martin Jensen,
Hasseri.
Finmekaniker W. Jütte,
Aalborg.
Frk. Ellen Jørgenen, Aalborg.
Viceinspektør K. Kaffka,
Aalborg.
Lærer Johs. Krogh, Bælum.
Gdr. Aksel Kristensen, Farsø.
Gartner E. Kristoffersen,
Vodskov.
Frk. Ellen Larsen, Svendstrup.
Fru Elise Larsen, Langholt.
Repræsentant Sand Langer,
Hasseri.
Fru gartner Valborg Larsen,
Hvorupgaard.
Stationsforst. J. C. Larsen,
Skalborg.
Fru købmand Lautrup, Hals.
Lærer H. Lauritsen, Vindblæs.
Rektor Kaj Løber, Aalborg.

- Gdr. Sigurd Madsen, Hasseris.
Forpagter Chr. Møller,
Biersted.
Pantefoged J. P. Nielsen,
Helberskov.
Repræsentant H. S. Nielsen,
Aalborg.
Kreditforeningsass. Signe
Nielsen, Aalborg.
Skomager Søren Nielsen,
Hals.
Gdr. A. Nørhave, Skørping.
Ejnar Olsen, Svendstrup.
Lærer P. Ussing Olesen,
Nørresundby.
Proprietær Axel Petersen,
Engelstrup.
Fru korrespondent Thorndal
Petersen, Aalborg.
Landmand Jens Petersen,
Koldkjær, Hals.
Kiropraktør Leo Rasmussen,
Aalborg.
Gdr. C. Ravn, Vester Hassing.
- Gdr. Søren Rebild, Aarestrup.
Tømrm. Børge Rosenbeck,
Nørresundby.
Overass. Helga Steensen,
Aalborg.
Psykoterapeut fru Ellen
Steensen, Aalborg.
Lektor E. Sonne, Aalborg.
Rentier Chr. Storgaard,
Vadum.
Gdr. A. Svendsen, Veddum.
Direktør Poul Søgaard,
Terndrup.
Vejmand Ingemann Sørensen,
Ø. Hornum.
Harry Thomsen, Langholt.
Gdr. Henrik Thomsen,
Skibsted.
Gdr. Peder Thorn, Fjellerad.
Lærer A. Ulricksen, Als Østj.
Johan Væversted, Langholt.
Smed Knud Vestergaard,
Aarestrup.
Gdr. Alfr. Østergaard, Vilsted.

FRA HIMMERLAND OG KJÆR HERRED

AARBØGER

UDGIVNE AF

HISTORISK SAMFUND FOR AALBORG AMT

1955—1956

XIX BIND

AKSEL SCHØLINS BOGTRYKKERI
AALBORG

INDHOLD

<i>De tre Hasseriser</i> (slut). Av skoleinspektør Kr. Værnfelt, Aalborg	1
<i>Postkonen i Sebbersund</i> . Av overmekaniker E. Justesen, København	71
<i>Adelsminder i Sønderholm kirke</i> . Av sognepræst Svend Aage Reerslev. Sønderholm	84
<i>Kirke- og kulturhistoriske Smaating fra ældre Tid</i> . Av højskoleforstander F. Elle Jensen, Viborg	109
<i>Aalborg historiske museum i 1954-55</i> . Av museumsinspektør Peter Riismøller, Aalborg	131
<i>Vesthimmerlands museum i 1954-55</i> . Av museumsinspektør S. Vestergaard Nielsen, Aars	143
<i>Lokalhistorisk litteratur</i> . Av Henrik Møller	150
<i>Vore to udflugter</i> . Ved Henrik Møller	152
<i>Meddelelser fra styrelse og redaktion</i>	156
<i>Sammendraget regnskab for tiden 1. april 1954 til 31. marts 1955</i>	158
<i>Nye medlemmer</i>	159
<i>Gestapo paa Jagt</i> . Beretning af en Mand fra Farsøegnen	161
<i>Hals skanses historie</i> . Av viceskoleinspektør Jens Gregeren, Hals	224
<i>Fra Vilsted Sogn</i> . Av gårdejer Chr. Kollerup, Vilsted	280
<i>Mere om Himmerlands stednavne</i> . Av lektor Aage Houken, Aalborg	297
<i>En Gravhøjs Historie</i> . Av Søren Nielsen, Giver	321
<i>En latinsk indskrift i Nr. Tranders kirke</i> . Av overlærer Leo Wad, Aalborg	329
<i>Svendstrup kro</i> . Av skoleinspektør Kr. Værnfelt, Aalborg	331

<i>Aalborg historiske museum i 1955-56.</i> Av museumsinspektør Peter Riismøller, Aalborg	349
<i>Vesthimmerlands museum 1955-56.</i> Av museumsinspektør S. Vestergaard Nielsen, Aars	354
<i>Lokalhistorisk litteratur.</i> Av Henrik Møller, Aalborg..	360
<i>Vore to udflugter.</i> Ved Henrik Møller	363
<i>Meddelelser fra styrelse og redaktion</i>	368
<i>Sammendraget regnskab for tiden 1. april 1955 til 31. marts 1956</i>	370
<i>Nye medlemmer</i>	371
<i>Register til XIX. bind</i>	373

REGISTER TIL XIX BIND

(ÅRGANG 1955—56)

- Aakjær, Svend, rigsarkivar, 297 f.
»Adelskirken« (Sønderholm), 108.
Adels-våben i Sønderholm kirke,
89 ff.
Ahne-skjolde i Sønderholm kirke,
89 ff.
Andersen, Povl, gdm., 11.
Andreasen, Folmer, kromand, 348.
Anneberg, 33 f.
Annexgaard slægten, 55.
- Benzon, slægt på Sohngaardsholm,
24, 31.
Berg, Christen, politiker, 288 ff.
Bertelsen, Jens, folketingsmand, 25.
Bisgaard, slægt på Skalborggaard,
25.
Bjerringgaard, 31, 50.
Blicher, Laurits, sognepræst i Vil-
sted, 109, 293.
Blicher, Steen Steensen, præst og
digter, 293 f.
Bloch, Adam, 334, 335.
Bloch, Frederik Sørensen, 331 f.
Bonderup, Peder Jensen (Per Nør-
gaard), gdm., 56, 65.
Bonderup, Peder Nielsen, proprie-
tær, 20, 55.
Bonderup slægten, 55.
Borgmesterengen, 28.
Brunnes, Victor, gæstgiver, 32, 33.
Budde slægten, 51.
Bøhr, Thomas, kromand, 343.
Bøggild, Jens, byfoged, 32.
- Christensen, Chr., kromand, 347.
Christensen, Ernst, kromand, 348.
Christensen, Jens, folketingsmand,
21, 57.
Christensen, K., direktør, 50.
Christensen (Ovesen), Niels, sogne-
foged, 7, 12, 13.
- Colding, Didrik Andreas, ridefoged,
335.
Corfitsen, Lars, gdm., 7, 60.
Corfitz slægten, 59.
- Damhaven, 30.
Dannisøsminde, 20.
- Egholm slægten, 57.
Ellidshøj, Christen Nielsen, kroer,
336.
Enggaarden, 43.
- Farstrup, Christen Pedersen, 71 ff.
Farsø-gruppe nr. 2 (friheds-
værnere), 162 ff.
Fladstrand (Frederikshavn), 270.
Flindt, pastor i Nørresundby, 123 f.
Fogh, provst i Romdrup, 119.
Fogtmann, biskop i Aalborg, 123 f.
Frederik 4., konge, 331 f.
Frisdatter, Kirsten, 85, 89, 96.
- Gade, pastor, Kongens Tisted, 110 f.
Gravfund, 129 ff., 143 ff., 321 ff.,
349 ff., 354 ff.
Gudmandshøj, 38.
Gyldenstjerne, Gabriel, til St. Re-
strup, 65, 85, 89, 96, 108, 363.
- Hald, stiftsprovst, Aalborg, 126.
Hald, Kr., professor, stednavne-
forsker, 298 f.
Hansen, Chr. U., frihedskæmper,
161 f.
Hansen, Hans, landmåler, formand
for sogneforstanderskabet, 20.
Hansen, Mads, løbedegn, Nr. Tran-
ders, 329 f.
Haraldinesminde, 33 f.
Hasserisgaarden, 35 f.
Hasserishuset, 33 f.

- Hasseris' marknavne, 16.
 Hasseris' udskiftning, 6 ff.
 Holm, John, gårdejer, 2, 24.
 Holm, Kjeld Jensen, bromand, 336.
 Hundeklemmen, 16, 33, 51.
 Højbogaard, 21.
- Ibsen, Christen Nielsen, Raakildegaard, 336.
- Jens Andersen Beldenak, biskop, 364.
 Jensen, Chr., fuldmægtig, 348.
 Jensen, Holger, gårdmand, 11, 54.
 Jensen, Søren, sognerådsformand, 54.
 Julianesminde, 33, 34.
 Juliane Sophie, comtesse af Wedel-Wedelsborg, St. Restrup, 2, 66, 106 f.
 Juul slægten, 54.
 Jørgensen, Chr. Fred., kromand, 346.
- Kalstrup Olesen, N., sognerådsformand, 21, 53.
 Kalstrup, slægt, 11, 53.
 Kastet, Gammel, 32, 50.
 Kastet, Ny (Bruunsminde), 32, 50.
 Kastetvej, Aalborg, 308.
 Kjettrup Kær, 24, 28.
 Kjærlundshuset, 31.
 Kjølby, Anton, forfatter, 294.
 Klitgaard, Else, gårdejerske, 7.
 Klitgaard slægten, 57.
 Knudsen, Gunnar, stednavneforsker, 297 ff.
 Kold, Jørgen, til Mølgaard, 75.
 Krog, Jens Mikkelsen, sognefoged, 22.
 Kraas, Niels Povlsen, kroejjer, 338 ff.
 Kraas, Povl Nielsen, gårdmand, 339, 341, 342.
 Kraas, Povl Thomsen, i Bonderup, broforpagter, 336, 337.
 Kærby (Padeengene), 32, 43.
- Laursen, Mads, kromand, 343.
 Larsen, Sofus M., gårdmand, 10, 55.
 Lassen, David, gårdmand, 43.
 Lassen, Thøger, godsejer på Høstemark, 31.
 Lassen, Thøger, godsejer på Rød-slet, 31.
 Lauridsen, Anders, major, 218 ff.
 Levetzau, Christian Friedrik, til St. Restrup, 85.
 Lewetzau, Iwer Rosenkrantz, 1 ff., 64 f.
- Levetzau, slægt til St. Restrup, 85 f., 102 ff., 363.
 Lindenow, Christoffer, til St. Restrup, 85, 97, 99 ff.
 Lindholm Høje, 131 f., 349 f.
 Litvadgaarden (Fabriksgaarden), Potgaarden), 20, 21, 56.
 Lyngberg, Christen Jensen, kromand, lærer, 342, 343.
 Lyngholmen, 23 f.
- Madsdatter, Ane, kroejerske, 343.
 Madsen, Emil, kromand, 348.
 Madsen, Ferdinand A., kromand, 347.
 Mariendal, 10, 22.
 Moltke, Adam Ludvig, general, 270.
 Moltke, C. H. G., geheimeråd, Hals, 268 f.
 Munch, Ole, landinspektør, 7, 13, 14.
 Mølholm, 13, 45.
- Nielsen, Søren, tingskriver, 237.
 Norden, cementfabrik, 34, 45, 46, 50.
 Nyegaard, Alb., færgemand i Nørresundby, 123 f.
 Ny Hasseris eller Sofieldal, 2 ff.
 Nørsgaard slægterne, 51 f.
 Nørsgaard, Johanne Christensdatter, kroejjer, 337 f.
 Nørsgaard, Mads Christensen, kroejjer, 336, 337.
 Nørholm kirke og by, 364.
- Packness, E., arkitekt, 34, 49.
 Pedersbyen, 29, 30.
 Pedersen, Niels, bromand, 336.
 Pedersen, Søren, folketingsmand, 22.
 Pontoppidan, J. L. Chr. B., stiftsprovst i Aalborg, 1, 2, 6, 269.
 »Poulholm«, Blære sogn, 286.
 Poulsen, Frits, kromand, 347.
 Provstegårdene, 10, 11, 15.
- Qvist, Christoffer, fabrikant, 19, 32.
 Qvist, Ingeborg, frue, 19.
- Raffn, C., fabrikant, 42.
 Rebbild slægten, 56, 57.
 Rosenkrands, Ivar, kammerherre, 105.
- Samuelsen, P., gårdmand, 10.
 Saurbier, Andreas, købmand, 10, 12.
 Scheel, Christian Poul, regimentskirurg, 18 f., 66.
 Scheelsminde (Scheelsgaard), 3, 6, 18 f.
 Schiønning, Niels Justesen, bromand, 336.

- Sct. Jørgensgaard, 31.
Sct. Jørgens kirke, 49.
Sct. Peders kirke og sogn, 29, 49.
Schultz slægten, 61.
Seip, landinspektør, 1, 64.
Skalborg, Anders, gårdmand, 11, 58.
Skalborg (Kjettrup) og Skalborg-
gaard, 23 f.
Skalborg, slægt i Vester Skalborg,
26, 27, 58.
Skovbakkehuset, 39.
Sofiendal eller Ny Hasseris, 2 ff.
Sofiendals marknavne, 17.
Sofiendals udskiftning, 2 f.
Sofielyst, 38 f.
Sohngaardsholm (Filsted Lade-
gaard, Øster Ladegaard), 15, 24,
30, 31.
Sommerlyst, 35 f.
Sondrup, Just Nielsen, billedhug-
ger, 71.
Sonne, Axel, dyrlæge, Farsø, 222.
Sonne, Per, frihedskæmper, 222 f.
Sophie Hedeveg, prinsesse, 266.
Spleth, Fr., provst, Barmer, 115 f.
Store Restrup, herregård, 85 ff.,
363.
Stoustrup, A., landsretssagfører,
sognerådsformand, 42.
Strøyberg slægten, 62.
Stævnetofte, 14.
Svalegaarden, 46 f., 363.
Svanholm, Sebberkloster, 73.
Svendstrup brohus, 331 ff.
Svendstrup kro, 331 ff.
Svendstrup Vad, 331, 332.
Sæderup, Poul Larsen, kromand,
347.
Søndergaard i Svendstrup, 347.
Søndergaard slægten, 53.
Testens, amtsprovst, Gunderup,
109.
Tetens, pastor i Nibe, 113.
Theodorsminde, 35.
Thon, Ivar E., kromand, 348.
Thorn, Chr. Nielsen, gårdmand,
22, 23.
Thorsen, Jens, sognerådsformand,
60.
Thorsen slægten, 60.
Trap, hospitalsforstander, 1, 6.
Trojel, pastor, Kornum, 126 f.
Urup, Aksel, landkommissær, 230.
Uttrup, Niels Christensen, kromand,
341.
Vester Ladegaard, 30 ff.
Vester Mølle, 331, 332, 345.
Vester Skalborg, 4, 25 f.
Wibroe, A. P., farver, 35, 38, 61.
Wibroe slægten, 61.
Villabyen Hasseris, 29 ff.
Wilson, Chr. Fred., kromand, 345,
346.
Vilsted sogns gårde og huse, 280 ff.
Vilsted sø, 293.
Windfeld, pastor, Ulsted, 121.
Winding, sognepræst i Nørre-
sundby, 125 f.
Wognsen, Peder Nielsen, 72 f.
Ziegler, Friederich, oberstløjtnant,
244.
Øllgaard,, biskop i Viborg, 110 ff.

En god håndsrækning

for dem, der ønsker at gå i gang med arkivstudier, er der givet i et hæfte »Skriftprøver fra tiden efter reformationen til midten af det 19. århundrede« med tekstlæsninger. Bogladeprisen for hæftet, der er i stort format, er 8,50 kr.; men medlemmer af historiske samfund kan få det for 6,80 kr., der kan indbetales på postgiro 86264, »Fortid og Nutid«, Landsarkivet, Viborg.

»Fortid og Nutid«,

det historiske medlems-tidsskrift, kan der abonneres på for 6 kr. om året, mens bogladeprisen ellers er 10 kr. Indtegning sker til landsarkivar Johan Hvidtfeldt, Landsarkivet, Viborg, hvor medlemmerne også vil kunne få følgende skrifter til favørpris:

S. Nygård: Anvisning til at drive historisk-topografiske studier: 0,75 kr.

E. Kroman: Skriftens Historie fra Reformationen til Nutiden: 4,50 kr.

Chr. Axel Jensen: Bibliografisk Vejledning for historiske Lokalsamlinger: 0,50 kr.

Holger Hansen: Om Opbevaring og Ordning af Købstadarkiver: 0,75 kr.

Helge Søgaard: Litteraturvejledning for kulturhistoriske Provinsmuseer: 3,00 kr.

Nationalmuseet og den lokalhistoriske forening: 0,75 kr.

»Fra Nationalmuseets Arbejdsmark«,

museets smukke illustrerede årsskrift, som omhandler de årlige udgravninger og undersøgelser, fås til nedsat pris. Bestillingen, men *ikke* betalingen, på dette skrift sendes til lærer V. B. Qvist, Jyllandsgade 15, Aars.

»Arv og øje«,

Dansk museumsforenings årsskrift, hvis tidligere navn var »Danske museer«, kan der tegnes abonnement på for favørpris 8,75 kr. ved henvendelse til foreningens sekretær P. Halkjær Kristensen, Nationalmuseet, København.

Tilbud til medlemmerne!

Gratis mod betaling af porto, 25 øre (gerne i frimærker), fås tilsendt bibliotekar Seidelins store fortegnelse over litteratur vedrørende Aalborg amt i tiden 1656—1935 (ca. 1500 titler). Bogen, 64 sider i stort format, er *uundværlig*.

Gratis mod betaling af 2 kr. til porto fås tilsendt »Danmarks Riges Breve« omfattende de nordjyske amter, de historisk vigtige retsbreve fra middelalderen, i alt 8 stor-hæfter à 32—48 sider, der tilsendes, efterhånden som de udkommer. De 3 første hæfter er udkommet og fås straks. Med hæfterne følger nu gratis foruden hæfterne med de historiske oversigter tillige Franz Blatts »Under vor Haand og Segl«, et værdifuldt forklarende skrift til retsbrevene.

Ældre årbøger Udsolgt er: 1912—19 og 1935—45. Bestillinger henvises til antikvar-boghandlerne. 1920—34 fås for 1 kr. pr. stk. 1946 og følgende for 2 kr. pr. stk. 20 % ved køb av 10 årbøger. 1920—29 (10 årbøger) fås samlet for 5 kr.

Alt ved henvendelse til kassereren lærer V. B. Qvist, Jyllandsgade 15, Aars. Giro-konto: Historisk samfund, Aars, 45730.